

Monografija se osredinja na Ciglerjevo povest *Sreča v nesreči* iz leta 1836, ki velja za prvi tekst izvirne daljše slovenske pripovedne proze. Povest je bila doslej deležna mnoge literarnozgodovinske pozornosti, take obravnave, kot jo prinaša ta knjiga, pa še ne. Literarnozgodovinska študija Andrejke Žejn razpira meje discipline in emancipira njena doslej podrejena poglavja o prevodni, rokopisni, trivialni in mladinski književnosti, na podoben način kot je svojčas meje literarne zgodovine na področje folklornega in zunajliterarnega širil Matjaž Kmecl v knjigi *Od pridige do kriminalke*. Na predhodno razpravljanje se navezuje s poglavji o vlogi prevodne literature, o bidermajerskem slogu, trivialnosti, odvisnosti od pripovednih vzorcev Christopha Schmidta in s tekstnokritično primerjavo redakcij teksta v 155-letni zgodovini izdaj. Kot poudarja že v uvodu, ji ne gre za merjenje moči med tradicionalnim pristopom in oddaljenim branjem: kvantitativni pristop ni prispeval k dekonstrukciji starih razlag, ampak jih je le preveril, dopolnil in potrdil.

Iz recenzije dr. Mirana Hladnika

Monografija predstavlja temeljno raziskavo o začetkih in zgodnjih razvojnih stopnjah slovenske pripovedne proze. Raziskavo začenja v baročni dobi sredi 17. stoletja in jo sklene sredi 19. stoletja. Ciglerjeva povest *Sreča v nesreči*, ki je doslej veljala za začetek slovenskega literarnega pripovedništva, se v raziskavi pokaže ne le kot začetek našega moderno pojmovanega leposlovja, marveč hkrati tudi kot sklep in vrh dolgega procesa, v katerem se je literarnost postopoma osamosvajala in stopala z vzgojnim in religioznim momentom v bolj enakovredna razmerja. Svojo temeljno raziskavo o zgodnji slovenski prozi je avtorica izpeljala s pomočjo metod digitalne humanistike oziroma preštevnih metod in elektronske obdelave besedil. Na tem področju je preučila novejša dobre prakse in najnovejša orodja ter izbrala pristop, zaradi katerega je njena raziskava odličen razvojni mejnik. Pripravila je obsežen korpus kritičnih prepisov besedil obravnavanega obdobja, ki je odprt za razne programske poizvedbe, analize in vizualizacije. Korpus je že sam na sebi dragocen dosežek z gledišča dostopnosti in diseminacije obravnavanih besedil naše starejše proze. Dostopen je v konkor-dančniku konzorcija Clarin.si, kjer lahko preučujemo njegovo besedje v živih skladenjskih oziroma pripovednih kontekstih.

Iz recenzije dr. Matije Ogrina

Na naslovnici:

Zapisnik seje na ljubljanskem guberniju, ki je potekala 9. 11. 1835 in na kateri je bila obravnavana prošnja za dovoljenje za natis Ciglerjeve *Sreče v nesreči* (izrez), vir: Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1078, Zbirka Prešerniana, 1820–1849, škatla 5, 18, 54–17.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=241046531
ISBN 978-961-05-1026-0
E-knjiga
COBISS.SI-ID=240558339
ISBN 978-961-05-1027-7 (PDF)

Andrejka Žejn

Izhodišča slovenske pripovedne proze

Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze
od sredine 17. do sredine 19. stoletja

Založba ZRC

Ljubljana 2025

KAZALO VSEBINE

PREDGOVOR	7
UVOD	9
SLOVENSKA PRIPOVEDNA PROZA PRED <i>SREČO V NESREČI</i> :	
PREVEDENA PROZA IN OBLIKOVANJE SISTEMA PRIPOVEDNE PROZE	11
Prevod v sistemu nacionalne literature	13
Prevod v začetkih slovenskega knjižnega jezika	14
Protireformacija in katoliška obnova	15
Razsvetljenstvo	20
Primerjalni ekskurz: začetki izvirne slovenske dramatike in poezije	23
Priповедna proza od razsvetljenstva do predmarčne dobe	26
NASTANEK <i>SREČE V NESREČI</i> V OBDOBJU INTENZIVNEGA PREVAJANJA	
PRIPOVEDNE PROZE	31
Raziskave motivnih, stilnih in strukturnih povezav med Schmidom in Ciglerjem	31
Prevajanje Schmidovih del v slovenščino	33
Christoph Schmid, njegovo delo in njegov čas	34
Filantropizem in razsvetljenski začetki mladinske literature	35
Iz razsvetljenstva v bidermajer	36
Literarni bidermajer in začetki izvirne slovenske pripovedne proze	39
Snovni in idejni bidermajer <i>Sreče v nesreči</i>	40
Literarni viri Ciglerjevega bidermajerja	42
KVANTITATIVNE STILOMETRIČNE ANALIZE RAZVOJA SLOVENSKE	
PRIPOVEDNE LITERATURE OD SREDE 17. STOLETJA DO PRVE IZVIRNE	
SLOVENSKE PRIPOVEDI	45
Kvantitativne računalniško podprte raziskave literature	45
Stil in stilometrija	48
Razvoj stilometrije	51
Slovenske raziskave	52
Stilometrične analize: korpus besedil in orodje Stylo	53
Korpus besedil	53
Rokopisna besedila	54
Izbor pridig Janeza Svetokriškega	56
Druga besedila v knjižnem natisu	59

Paket Stylo	62
Priprava elektronskih besedil za stilometrične analize	63
Stilistični signal zgodovinskega razvoja slovenske pripovedne proze	66
Vizualizacija rezultatov	66
Interpretacija rezultatov	67
Janez Cigler in Christoph Schmid: stilometrična analiza	71
KANONIZACIJA <i>SREČE V NESREČI</i>	79
Izdaje <i>Sreče v nesreči</i>	80
Kolacija: Primerjava temeljnega besedila in verzij <i>Sreče v nesreči</i>	81
<i>Sreča v nesreči</i> leta 1836 in ponatisa v letih 1838 in 1840 z letnico prvega izida	83
Recenzija: analiza rezultatov primerjave	86
<i>Sreča v nesreči</i> leta 1882 v zbirki Knjižnica slovenske mladine	91
Izdaja ob 100. obletnici izida: »priredba« Rudolfa Kolariča (1936)	98
Izid <i>Sreče v nesreči</i> v Knjižnici Kondor (1974)	105
Izdaji leta 1984 in 1991 – zbirki Hram in Slovenska povest	108
<i>Sreča v nesreči</i> v preseku literature za mlade in odrasle	112
SKLEP	117
VIRI IN LITERATURA	119
ZUSAMMENFASSUNG	135
DIE AUSGANGSPUNKTE DER SLOWENISCHEN ERZÄHLPROSA. DIE ZWEIHUNDERTJÄHRIGE TRADITION VON DER MITTE DES 17. BIS ZUR MITTE DES 19. JAHRHUNDERT	135
SUMMARY	139
THE BEGINNINGS OF SLOVENIAN NARRATIVE PROSE: THE TWO-HUNDRED-YEAR TRADITION FROM THE MID-17 TH TO THE MID-19 TH CENTURY	139
IMENSKO KAZALO	141
SLIKOVNA PRILOGA	145

PREDGOVOR

Monografija je deloma predelana in dopolnjena spletna monografija, ki je izšla leta 2021 kot sklepni rezultat projekta *Izhodišča slovenske pripovedne proze* (dostopna na <https://ispp.zrc-sazu.si/>). Knjižna izdaja glede na spletno vsebuje aktualiziran pregled raziskav in nekatere vsebinske dopolnitve, ki izhajajo iz naknadnih raziskav. Poglavja so bila ob prenosu iz spletne postavitve, ki je omogočala sopostavitev poglavij, v knjižno, ki je zahtevala zaporedno nizanje, preurejena. V knjižni izdaji so barvne vizualizacije rezultatov računalniških analiz združene v posebnem poglavju na koncu besedila.

Prvotni odločitvi za spletno postavitev monografije je botrovalo predvsem dejstvo, da je omogočala prikaz tekstnokritične primerjave šestih izdaj *Sreče v nesreči*, izvedene v spletni aplikaciji. V tiskani monografiji tako sama obsežna računalniško podprta tekstnokritična primerjava, ki obsega celotno besedilo šestih izdaj *Sreče v nesreči*, ni vključena, ostaja pa dostopna na spletu preko spletne verzije monografije ali neposredno na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-1882-vs-1936-vs-1974-vs-1984-vs-1991.html>. V knjižni monografiji so podrobneje predstavljeni izsledki na primerih iz tekstnokritične analize.

Spletna monografija je bila leta 2022 nagrajena s priznanjem Antona Ocvirka za najboljšo slovensko komparativistično monografijo zadnjih dveh let.

UVOD

Monografija o izhodiščih slovenske pripovedne proze z več novih vidikov obravnava začetek slovenskega izvirnega pripovedništva, ki je postavljen v leto 1836, ko je izšla *Sreča v nesreči* Janeza Ciglerja. V literarni zgodovini je bila prvič omenjena v Levstikovem literarnem programu *Popotovanje od Litije do Čateža* leta 1858 kot uspešna pripoved za ljudstvo¹ in kot zgled za pobožno-narodno smer slovenske proze.² Prve poglobljene obravnave *Sreče v nesreči* segajo v trideseta leta 20. stoletja k razpravam Václava Buriana³ in Rudolfa Kolariča.⁴ Nov zagon so jim od šestdesetih let 20. stoletja dalje⁵ dale klasične pripovedne teorije, ki so tudi v slovenski literarni vedi vzpostavile preučevanje pripovedne proze kot enakovrednega polja literarnovednega zanimanja,⁶ dotlej v prvi vrsti usmerjenega na poezijo in dramatiko. Komparativistični pristopi so v osemdesetih letih začetke izvirne slovenske pripovedne proze opazovali na ozadju razvoja evropske literature.⁷ Kasneje je bilo Ciglerjevo osrednje delo obravnavano le sporadično.⁸

Izsledki dosedanjih raziskav so vključeni v posamezna poglavja monografije, ki pogled na *Srečo v nesreči* spleta okrog treh vidikov, obenem tudi treh časovnih obdobj: prvo predstavlja obdobje do izida *Sreče v nesreči*, drugo obdobje časovni okvir njenega izida, tretje pa obdobje po izidu. Prvi vidik preučuje, kako je prvo slovensko izvirno pripoved mogoče postaviti v kontekst predhodnega, »neizvirnega«⁹ pripovedništva v slovenskem jeziku.

1 Gl. Levstik, *Popotovanje od Litije do Čateža*, str. 83.

2 Gl. Levstik, *Popotovanje od Litije do Čateža (Dalje)*, str. 114. Levstik je *Sreči v nesreči* posvetil tudi poseben prispevek v *Glasniku slovenskem* (gl. Levstik, *Sreča v nesreči* ali popisovanje čudne zgodbe).

3 Gl. Burian, *Počátky slovinské zábavné prósy*.

4 Gl. Kolarič, *Uvod*.

5 Alenka Koron (Koron, *Sodobne teorije*, str. 143) ugotavlja, da je reprezentativen primer vpeljevanja pripovednoteoretskih koncepcij v slovensko pripovedno kritičstvo in njihovega kotiranja v stroki zbornik *Lirika. Epika. Dramatika*, ki je prvič izšel leta 1965.

6 Gl. Kmecl, *Ciglerjeva Sreča v nesreči*; Kmecl, *Od pridige do kriminalke*.

7 Gl. Kos, *Začetki slovenske pripovedne proze*; Kos, *Prešeren in bidermajer*; Pogačnik, *Prva slovenska povest*.

8 Gl. Smolej, »Razgleduj se po velikem mestu, katerega nisi še nikdar videl ---«; Orel, *Jezikovne spremembe*.

Ta vidik so spodbudile aktualnejše raziskave slovenske rokopisne kulture v slovenskem jeziku ter polisistemska teoretska podlaga. Drugi vidik prvo slovensko pripoved primerjalno postavi v kontekst sočasne literarne produkcije v slovenskem in v nemškem prostoru. Ker je bil ravno vpliv nemškega pisatelja Christopha Schmidta na Janeza Ciglerja doslej najintenzivnejše vključen v razprave o *Sreči v nesreči*, je bilo vprašanje vplivov Christopha Schmidta neizogibno. Ravno ta segment prinaša bistvena nova spoznanja o *Sreči v nesreči* kot bidermajerski dvonaslovniški literaturi. Tretji vidik obravnava eksistenco *Sreče v nesreči* po prvem izidu. Okoliščine njenega vstopa v obzorje slovenske literarne zgodovine so bile že znane, v monografiji pa se osredotočamo na njeno pot v slovenski literarni kanon preko poustvarjanja v različnih izdajah in preko uvrščanja v sistem slovenske literature z vidika naslovnika.

Vse tri vidike podpirajo in prevetrujejo pristopi oddaljenega branja. Specializiran elektronski korpus PriLit (akronim za *Pripovedno Literaturo*)⁹ je bil gradivo za računalniško podprte stilometrične analize, ki so prepoznale intenzivnost avtorskih, slogovnih in žanrskih signalov v zgodovinskem razvoju slovenske pripovedne proze, preverjale stopnjo podobnosti med prevedeno Schmidovo in Ciglerjevo pripovedno literaturo ter pokazale kvantitativno merljive besedilne spremembe v izdajah *Sreče v nesreči*.

⁹ Soavtor korpusa PriLit (gl. Žejn, Erjavec, *The corpus*) je dr. Tomaž Erjavec, Odsek za tehnologije znanja Institut »Jožef Stefan« in Slovenska raziskovalna infrastruktura za jezikovne vire in tehnologije CLARIN.SI.

SLOVENSKA PRIPOVEDNA PROZA PRED *SREČO V NESREČI*: PREVEDENA PROZA IN OBLIKOVANJE SISTEMA PRIPOVEDNE PROZE

Leta 1836 je Janez Cigler izdal povest *Sreča v nesreči*, ki je v sledečih desetletjih postala prepoznana in priznana kot prva slovenska izvirna pripoved ali povest. Ob tem primatu se v prvi vrsti odpira vprašanje »neizvirnega« slovenskega pripovedništva do leta 1836, katerega razvoj je mogoče opazovati v zgodovinski perspektivi na primeru reprezentativnih pripovednih besedil od srede 17. stoletja do prve izvirne pripovedi v prvi polovici 19. stoletja,¹⁰ in sicer z vidika vloge in pomena prevedenih pripovednih del, ki so zavzemala središče slovenskega literarnega sistema vse do prvih desetletij 19. stoletja, ko je prevod spodbudil potrebo po tudi izvirni slovenski pripovedni literaturi.

Slovenska literarna zgodovina prevedena besedila in besedila s prevladujočo versko in moralično vzgojnostjo, ki prevladuje nad estetsko funkcijo besedila, prepoznava kot del slovenske pripovedne tradicije pred prvo izvirno slovensko pripovedjo, vendar jih zaradi okrnjenih »elementov pripovednosti«¹¹ pojmuje kot predliterarna ali polliterarna besedila¹² - kot taka se po novejši terminologiji uvrščajo v eksemplsko pripovedovanje, za katerega je v splošnem značilno, da vsebuje »pomenljive zglede«¹³ - in kot trivialno literaturo.¹⁴ Pogojna uvrstitev tovrstnih del v sistem slovenske literature je običajno argumentirana z »majhnostjo« kot *differentio specifico* razvoja slovenske literature, ki z zamudo sledi »velikim«, »dominantnejšim«, »zrelejšim« literaturam in se po njih zgleduje, tudi ali zlasti s prevajanjem njihove literature. Ta dela so načeloma ostajala zunaj kanona oz. zunaj sistema slovenske literature in so postala del »kulturne zgodovine branih knjig«¹⁵ ter bila obravnavana ločeno od

10 Večina besedil, ki so nastala od 17. stoletja dalje in ki jih izpostavljamo kot primere v zgodovini razvoja slovenske pripovedne literature, je vključenih v elektronski korpus PriLit (gl. Žejn, Erjavec, *The corpus*).

11 Kmecl, Ciglerjeva *Sreča v nesreči*, str. 93–96.

12 Kos, *Sociologija slovenske literature*, str. 43–45.

13 Perenič, *Tradicija (kratkega) pripovedništva*, str. 153.

14 Hladnik, »Mladini in prostemu narodu v poduk in zabavo«, str. 27.

15 Jannidis, Lauer, Burrows's Delta, str. 29.

kanonizirane literature. Aktualne, širše zastavljene raziskave v slovenski literarni zgodovini in teoriji koncept zamudništva zavračajo in v razvoju slovenske nacionalne literature prepoznavajo tipične značilnosti literature na obrobju svetovnega literarnega sistema.¹⁶ Med besedili, ki so zapolnjevala sistema slovenske pripovedne proze pred *Srečo v nesreči*, so torej tudi dela, ki so pridobila status kanoniziranih besedil in so ga v zgodovini raziskav literature še utrjevala. Pomemben segment razvoja pripovedne proze so bila tudi pripovedna besedila, ohranjena v rokopisih, ki so bili bodisi odkriti v zadnjem času bodisi jih slovenska literarna zgodovina v sistem zgodovine slovenske literature uvršča šele zadnja desetletja. Uvrščenost vseh teh besedil v sistem slovenske pripovedne literature utemeljujejo teoretski premisleki in raziskave o sočasnem pojmovanju prevoda v sistemu literature.

Pomen nekanonizirane literature, kot so prevedena, mladinska, popularna ali utilitarna literatura, za razvoj nacionalne literature so v literarnovednih raziskavah od šestdesetih let 20. stoletja izpostavile naratologija, polisistemska teorija in kulturni obrat v prevodoslovju ter postkolonialne teorije prevoda. Polisistemski,¹⁷ prevodoslovno-kulturološki¹⁸ in postkolonialni koncepti¹⁹ so preučevanje ustaljenega literarnega kanona razširili s preučevanjem najširšega literarnega spektra, torej tudi z upoštevanjem prevedenega, mladinskega in priljubljenega, vzgojnega, pri tem pa v raziskave literature preteklih zgodovinskih obdobj vpeljevali obravnavo širših dejavnikov konteksta, zgodovine in konvencij²⁰ ter poudarili, da mora nacionalna literarna zgodovina upoštevati sočasna in ne današnjih meril estetske in umetniške vrednosti. Strukturalistična naratologija je trivialnost oz. trivialno literaturo iz opozicije literarnega sistema predstavila v literarni podsystem, ki ga z literarnimi, umetniškimi in kanoniziranimi besedili

16 Juvan, Svetovne književnosti, med njimi slovenska.

17 Kulturni obrat v prevodoslovju se je začel že v šestdesetih letih 20. stoletja, teoretično pa sta ga utemeljevala od sedemdesetih let dalje André Lefevere in Susan Bassnett. Skupni začetki kulturnega obrata in polisistemske teorije segajo v seminar sredi sedemdesetih let na Nizozemskem, na katerem so sodelovali avtorji polisistemske teorije iz Izraela in evropski, zlasti nizozemski raziskovalci (Bassnett, The Translation Turn, str. 434).

18 Bassnett, The Translation Turn, str. 437–438, 441.

19 Sakai, Translation and the Figure of Border, str. 26. Sakai se ukvarja z vprašanjem nacionalne (japonske) literature v razmerju do imperialistične in prepoznavna na svojem raziskovalnem področju vzporednice z oblikovanjem evropskih nacionalnih literatur.

20 Prim. še soroden prevodoslovni koncept »*Translationskultur*« oz. kultura prevajanja (Prunč, Zur Konstruktion von Translationskulturen).

povezuje podoben diskurz.²¹ Če torej upoštevamo sočasne literarne in prevodne konvencije ter literarna besedila uvrstimo v širši literarni in kulturni kontekst, ki je oblikoval pogoje njihovega nastanka, lahko v zgodovino slovenske pripovedne literature kot enakovredne člene uvrstimo tudi dela, ki jih je literarna zgodovina zaradi prevedenosti, medija (rokopisna besedila) ali uvrščanja na področje »uporabne«, tj. vzgojne, literature upoštevala le pogojno oz. jih postavljala na rob ali zunaj sistema slovenske literature, v katerem je videla po večini le kanonizirana literarna dela.

Prevod v sistemu nacionalne literature

Vzrokov za to, da neko prevedeno besedilo zavzame in obdrži določen status, medtem ko druga primerljiva besedila izginejo »v pozabo«, ne moremo vedno iskati le estetiki besedila, ampak v vgrajenosti besedil v kulturne in družbene mreže, saj spreminjajoča se razmerja v času in znotraj kulturnih sistemov spreminjajo tudi meje in status besedil.²² Zgodovino slovenske pripovedne literature do prve izvirne slovenske pripovedi *Sreča v nesreči* s poudarkom na vlogi prevedene literature v ciljni kulturi²³ in s podrobnejšo osvetlitvijo obdobja ob koncu 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja je tako mogoče obravnavati kot zgodovino dinamičnega sistema, prepleteno mrežo odnosov in dejavnosti. Opazovati je mogoče, kako se prevedena in izvirna literatura v literarnem polisistemu slovenske nacionalne literature razporejata in hierarhizirata v razmerju do njegovega središča in obrobja, tvorita presečišča ali sovpadata.²⁴ Pri tem se zastavlja vprašanje, kateri dejavniki so vzdrževali tako stanje ter pod katerimi širšimi zgodovinskimi, političnimi in družbenimi dejavniki se je status prevedenih besedil pod pritiskom izvirnih spreminjal, pa tudi zakaj in kako je izvirna literatura iz središča sistema izrinila prevedeno. Pomemben dejavnik teh sprememb je tudi razvoj slovenskega knjižnega jezika, ki je potekal vzajemno z razvojem literature.

21 Zupan Sosič, *Teorija pripovedi*, str. 113–114.

22 Bassnett, *The Translation Turn*, str. 444; Even-Zohar, Itamar, *Polysystem Studies*, str. 85.

23 Toury, *In Search of a Theory of Translation*, str. 37.

24 Even-Zohar, *Polysystem Studies*, str. 11, 85.

Prevod v začetkih slovenskega knjižnega jezika

Na svojem začetku je vsaka literatura v položaju »šibkejš«, »odvisne«, ²⁵ zaradi česar njen literarni sistem v različnih družbeno- in kulturnozgodovinskih kontekstih zapolnjujejo zgolj ali tudi prevodi. ²⁶ Začetke slovenske nacionalne literature kot mlade literature sredi 16. stoletja lahko opazujemo v kontekstu evropskega procesa osamosvajanja ljudskih jezikov od latinščine, ki v začetkih sega v 14. stoletje, k političnim, verskim, kulturnim in družbenim spremembam, ki so vodile iz srednjega v novi vek. Za eno od ključnih besedil procesa knjiženja ljudskih jezikov v Evropi velja razmišljanje Danteja Alighierija *De vulgari eloquentia* iz začetka 14. stoletja. V njem so, v latinščini, podani argumenti, da je ljudski jezik primeren tudi za jezik literature. V 15. stoletju je razvoj ljudskih jezikov, če ne že omogočil, pa vsaj krepko spodbudil izum tiska. Začetek knjižne tradicije ljudskih jezikov je skoraj brez izjeme povezan tudi z intenzivno prevajalsko dejavnostjo, saj so velik del prvega tiska v evropskih jezikih predstavljali ravno prevodi. ²⁷

V evropski zgodovini prelomnem 16. stoletju je bilo današnje slovensko območje pretežno del notranjeavstrijskih dežel znotraj Svetega rimskega cesarstva, slovenski jezik je imel v večini le funkcijo pogovornega jezika, v javnosti pa je bila njegova raba omejena na rabo v verskem življenju. Višji sloji so večinoma uporabljali nemščino, latinščino in italijanščino, jezik izobrazbe je bila latinščina. Možnost tiskanih del v ljudskem jeziku je vzajemno spodbudila tudi hitro širitev protestantizma, iz pobud katerega se je sredi 16. stoletja s prvo slovensko knjigo oblikoval slovenski knjižni jezik. Bohoričeva slovnica slovenskega jezika, z latinščino kot metajezikom, in večjezični (nemško-latinsko-slovensko-italijanski) slovar slovenskega jezika Hieronima Megiserja sta status slovenščine kot knjižnega jezika še utrdila. Ena pomembnejših dediščin slovenskega protestantizma je Dalma-

25 Izrazi, ki jih uporablja polisistemska teorija, kot so »periferni«, »šibek«, »odvisen«/»neodvisen«, so bili kasneje problematizirani zaradi vrednotenjske note in dileme, ali so te opredelitive zgolj literarne ali tudi politične (Bassnett, *The Translation Turn*, str. 437). Obremenjenost izrazov je tudi drugje običajno zaznamovana z zapisom v narekovajih. Prim. Ožbot, *Translation as an Agent of Culture Planning*, str. 13, 16, ki v razpravi o prevodu v kontekstu kulturnega načrtovanja izrecno navaja, da izrazov, kot so »majhna«, »velika« in »centralna«, »periferna« kultura, ne uporablja v vrednostnem, ampak opisnem smislu.

26 Even-Zohar, *Polysystem Studies*, str. 47, 55–56, 85; Bassnett, *The Translation Turn*, str. 436–438, 441.

27 Kristmannsson, *Zur Nation durch Translation*, str. 18–19.

tinov prevod celotnega *Svetega pisma* (1584). Protestantski avtorji so svoja dela, pogosto kompilirana iz raznih drugojezičnih virov, na naslovnica ali v uvodih v slovenščini ali nemščini z različnimi izrazi označevali kot prevode. Pogosto so tudi pisali o virih za svoje prevode in načinih svojega prevajalskega dela.²⁸

Slovenska književnost se je torej kot številne druge evropske književnosti začela s prevodom pripovednega besedila. Proces vzpostavitve slovenskega knjižnega jezika lahko prepoznamo kot tipični začetek »mlade« literature z »obrobno« pozicijo ob nemški in latinski, ko prevedena besedila vzpostavljajo novi repertoar in pripomorejo k literarnemu prerodu oz. samemu nastanku literature. Slovenska literarna zgodovina kljub deklarirani verski namembnosti in prevedenosti vsa protestantska dela pojmuje kot integralni, bistveni in neobhodni del slovenske literature ter v *Svetem pismu* prepozna atribut literature in literarnosti ter ga uvršča v širše pojmovano področje literature, v katerem so besedila oblikovana s pravili literarne retorike.²⁹ Tudi širše v literarni zgodovini je *Sveto pismo* pojmovano kot literarno delo.³⁰

Protireformacija in katoliška obnova

Obdobje protireformacije in katoliške obnove se na današnjem slovenskem etničnem ozemlju začne v zadnjih letih 16. stoletja z intenzivno rekatolicizacijo v Notranji Avstriji.

Verske komisije so skrbele za izvajanje prepovedi protestantskega bogoslužja, ukinitvev protestantskih šol, izgon predikantov ter zaseganje in uničenje – požig prepovedanega tiska.³¹ Med prepovedanim in deloma uničenim slovenskim tiskom so bila zlasti dela Primoža Trubarja, tudi njegovi delni prevodi *Nove zaveze*, večina uničenih knjig pa je bila v nemščini in latinščini, v manjši meri tudi v italijanščini.³² V obdobju 17. in večine

28 Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: Protestantizem*, str. 27–51, 257–279.

29 Stanovnik, *Slovenski literarni prevod*, str. 31; Ogrin, *Navezave na evropska literarna obzorja*, str. 223; Perenič, *Tradicija (kratkega) pripovedništva*, str. 53.

30 Steinberg, *The Poetics of Biblical Narrative*, str. 9–10.

31 Štihi, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 166; Vidmar, *Požiga protestantskih knjig*, str. 199.

32 Vidmar, *Požiga protestantskih knjig*, str. 211.

18. stoletja je število novonatisnenih knjig bistveno upadlo, s ponatisi in predelavami se je ohranilo precejšnje število protestantskih del, zlasti tista, ki niso bila izrazito povezana s protestantsko teologijo, dovoljena je bila raba protestantskega prevoda *Svetega pisma*.³³ Primarni naslovniki slovenskih tiskanih in rokopisnih del so bili duhovniki in drugi, ki so znali brati slovenščino, po obojih pa so bili naslovljeni tudi nepismeni poslušalci.³⁴ Meščanstvo in plemstvo sta bila večjezična, literatura v nemščini in latinščini je tudi po protestantizmu ostala večinski del literarnega repertoarja izobražencev. Slovenščina je postopoma od uporabe v »vsakdanjem življenju«³⁵ nižjega sloja začela širiti svojo funkcionalnost na različna področja javnega in upravnega življenja, o čemer pričajo npr. mestne prisege in cerkveni dokumenti, tudi odloki in pastirska pisma v slovenskem jeziku, pa tudi na družabno in zasebno področje, saj so iz tega obdobja ohranjeni pisemski stiki med plemiči.³⁵

Za razvoj slovenske literature in kulture je bilo tako kot drugod po Evropi v času protireformacije, katoliške obnove in baroka pomembno zlasti delovanje jezuitov in kapucinov, njihova pridigarska dejavnost, ljudske pobožnosti, gledališke predstave in pasijonske procesije,³⁶ ki so temeljile na rokopisnih besedilih. Tudi pozneje, v drugi polovici 18. stoletja, se je poznobaročna slovenska literarna tradicija zaradi formalne in neformalne razsvetljenske cenzure ohranjala in širila le v rokopisih.³⁷

Slovenski prozni sistem so torej poleg okrnjene protestantske dediščine vsaj od srede 17. stoletja v precejšnji meri zapolnjevala po večini prevedena rokopisna besedila, v katerih prepoznavamo tri poglobitve žanre: meditativno in filozofsko prozo, svetniške življenjepise in retorsko prozo, ki pa je doživela tudi knjižne izdaje (Janez Svetokriški, Rogerij Ljubljanski, Jernej Basar). Pri meditativni in filozofski prozi ter svetniških življenjepisih gre za prevedena dela, ki so nastajala tudi z izpusti, povzemanji in kompiliranjem po različnih drugojezičnih in starejših slovenskih besedilih, deloma pa so prevodi tudi že spodbudili izvirno literarno produkcijo. Podatki o avtorjih ali prevajalcih rokopisov in o izvirnikih, po katerih so nastala slovenska

33 Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: Katoliška doba*, str. 60.

34 Stopnja pismenosti je še konec 18. stoletja na današnjem slovenskem ozemlju dosegla le od tri do štiri odstotke (Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 192).

35 Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: Katoliška doba*, str. 20–30, 37.

36 Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 169.

37 Prim. Ogrin, Poznobaročni slovenski rokopisi.

rokopisna besedila, so na razpolago le redko, saj so naslovnice in morebitni uvodi pogosto poškodovani ali uničeni. O refleksiji prevajanja z nekaj izjemami, da gre za »preobrnjeno« besedilo, ni obširnih sledi.

Primer pripovedne proze iz 17. stoletja je rokopis Adama Skalarja iz leta 1643,³⁸ ki vsebuje prevod meditativne proze *Šula tiga premišluvana*, tj. pripovedi o Jezusovem in Marijinem življenju, sicer temelječo na svetopisemskih motivih, ampak s svobodnim prirejanjem razvito v dolgo in nadrobno pripoved,³⁹ prevod filozofske razprave v obliki dialoga med dušo in človekom *Eksemplar od svetiga Bonaventura*, meditativno prozo *Vselaj inu nikoli, to je večnost*, slikovito in ekspresivno premišljevanje o nesreči in trpljenju v peklju, ter kratko nedokončano besedilo *Vsakdanje spomišlane vernih kršanskih dušic*.⁴⁰ V vseh besedilih so prisotna literarno-oblikovna sredstva in močno poudarjene literarne prvine, ki so nosilke teološke, meditativne in filozofske vsebine.⁴¹ Naslovnica *Šule tiga premišluvana* je dobesedno prevedena iz nemščine, na njej je naveden avtor izvirnika, »Joanes Wolf, reformirani franciskarner«, in podatek, da je knjiga nastala v času, ko je bil Wilhelm škof v Brixnu, ter da je bila natisnjena leta 1633 v Innsbrucku pri tiskarju Johannu Jachnu.⁴² Podobno je Skalar navedel podatke za *Eksemplar od svetiga Bonaventura*.⁴³ Nasprotno pa besedilo *Vselaj inu nikoli, to je večnost* tovrstnih podatkov ne vsebuje, kar je spodbudilo teze, da gre za izvirno Skalarjevo besedilo.⁴⁴

Mlajši primer dela iz žanra meditativne proze, ohranjenega v rokopisu, je rokopis z uredniškim naslovom *Poljanski rokopis*, nastal konec 18. ali v začetku 19. stoletja, v zelo okrnjeni obliki pa se je ohranila tudi njegova okrog pol stoletja starejša predloga *Jezusovo življenje v sto postavah*⁴⁵ in še nekatere druge različice. Zaradi manjkajočih začetnih strani ni znano, ali je mogoče vseboval podatke o avtorju in izvirniku, z vsebinsko analizo rokopisa pa je bilo mogoče določiti, da je nastal kot ena od priredb ali predelav v slovenščini po delu *Jezusovo življenje* kapucinskega patra Martina Cochemskega (prva izdaja 1676 ali 1677), med ljudmi izjemno priljubljenega in

38 Prim. *Skalarjev rokopis 1643*.

39 Deželak Trojar, Vsebina Skalarjevih prevodov, str. 928.

40 Ogrin, Skalarjev rokopis, 1643, str. 933.

41 Deželak Trojar, Vsebina Skalarjevih prevodov, str. 928; Ogrin, Skalarjev rokopis, 1643, str. 936.

42 Deželak Trojar, Vsebina Skalarjevih prevodov, str. 922.

43 Deželak Trojar, Vsebina Skalarjevih prevodov, str. 905.

44 Ogrin, Skalarjev rokopis, 1643, str. 932.

45 Prim. Ogrin, Žejn, Strojno podprta kolacija.

razširjenega zgleda krščanske baročne literature. Pripovedno-asketično poznobaročno besedilo vsebinsko prinaša življenjepis Jezusa in Marije, kot ga v osnovnem poteku poznamo iz *Svetega pisma*, bistveno dopolnjen z vsebinami iz dogmatičnih teoloških del prvih stoletij krščanstva, srednjeveških mističnih razodetij, poročil romarjev, zgodovinskih kronik in drugih del. S spretnim kompiliranjem je v besedilu, v katerem so številne retorične in medbesedilne figure, zabrisana meja med medbesedilnim prenosom iz predlog in lastnim diskurzom.⁴⁶ Iz primerjave s starejšo predlogo je razvidno, da je bilo besedilo pri preoddaji krajšano in dopolnjevano, kar kaže na poskuse poenostavljanja in zgoščevanja starejšega besedila.⁴⁷

Martin Cochemski je tudi avtor nemškega izvirnika predelav svetniških legend po delu Dionizija Luksemburškega, ki so izhajale v nemščini od leta 1707 dalje. Zbirka 181 hagiografij *Dober legent teh svetnikov* v koroško obarvanem jeziku s prvimi takratne osrednjeslovenske pokrajinske variante⁴⁸ je po vsej verjetnosti najobsežnejše slovensko besedilo 18. stoletja v rokopisu. Z njimi je v slovenski jezik prvič vstopil obsežen korpus literarnih pripovedi in legend iz evropske kulture. Tudi svetniške legende Cochemskega vsebujejo dobesedni prevod pribesedilja, kjer najdemo podatke o avtorju, leto izdaje izvirnika in tudi dovoljenje za tisk za izvirno nemško delo.⁴⁹

Med t. i. »kohemovsko« hagiografsko literaturo v slovenskem jeziku spada tudi knjižni prevod življenja svete Genovefe, ki je izšel v Kranju domnevno leta 1800. Ni mogoče izključiti, da je bil podlaga za knjižno izdajo danes neznani rokopisni prevod, ki se je s prepisi širil po slovenskem jezikovnem prostoru.⁵⁰ Avtor izvirnika in prevajalec v knjigi nista nikjer navedena. Z vsebinsko primerjavo lahko potrdimo Burianove ugotovitve,⁵¹ da gre za dobesedni prevod slovite *Genovefe* kapucina Martina Cochemskega, zelo razširjene in pogosto anonimno izdajane z naslovom *Eine schöne anmuthige und lesens-würdige Historia von der unschuldig bedrangten Heil. Pfalz-Gräfin Genovefa*. V primerjavi s *Poljanskim rokopisom* sta v *Genovefi* prepoznavna preslikava Marije na Genovefo in značilen cochemovski slog. Avtorstvo prevoda je Gregor Jereb leta 1892 pripisal Pavlu Knoblu, vendar

46 Prim. Žejn, Medbesedilnost in retoričnost.

47 Ogrin, Žejn, Strojno podprta kolacija, str. 131.

48 Žejn, Rokopisne svetniške legende, str. 22.

49 Ogrin, Dober Legent, str. 65, 69–73.

50 Žejn, Legenda o sveti Genovefi.

51 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 17.

zgolj na osnovi domneve, da prevoda ni mogel napisati kdo drug, ker drugega pisatelja v tem času v Kranju ni bilo in ker je Knobl leta 1801 izdal svoje pesmi pri istem založniku, ki je izdal *Genovefo*, vendar je podrobna jezikovna primerjava prevoda *Genovefe* iz leta 1800 in Knoblovih pesmi iz leta 1801 pokazala precejšnje razlike, zaradi česar ni mogoče z gotovostjo potrditi, da je bil Knobl prevajalec *Genovefe*.⁵²

Tretja zvrst baročnega obdobja je retorska proza, katere najpomembnejši predstavnik je Janez Svetokriški. Svetokriški je pri pisanju svojih pridig sledil običajni evropski praksi 17. in 18. stoletja, po kateri so avtorji zajemali iz drugojezičnih pridigarških in retoričnih zbornikov oz. iz skupne lasti evropske baročne kulture brez navajanja virov.⁵³ Njegove zbirke pridig z naslovom *Sacrum promptuarium* (*Sveti priročnik*) so izhajale v letih od 1691 do 1707 in veljajo za kanonizirano delo slovenske literature. Pripovednost ali vsaj »znamenja po osamosvajanju epskega«⁵⁴ je slovenska literarna zgodovina prepoznala v številnih pridižnih zglednih zgodbah (eksemplih), bodisi v obliki (mitoloških) zgodb iz skupne evropske literarne zakladnice in parabol bodisi v daljših na videz verodostojnih zgodbah iz vsakdanjega življenja, ki jih pripovedovalec podaja tako, da naslovnik o njihovi resničnosti ne dvomi.⁵⁵ Iz tega obdobja so se ohranile tudi druge natisnjene pridige, med njimi so najbolj znane pridige Jerneja Basarja (*Pridige iz bukvic, imenovanih Exercitia svetega očeta Ignacija, zložene na vsako nedelo čez lejt*, 1734) in Rogerija Ljubljanskega (*Palmarium empyreum*, 1731, 1743), v rokopisih pa je ohranjen obsežen retorski opus več baročnih pridigarjev.⁵⁶

Starejša literarna zgodovina je 17. stoletje in glavnino 18. stoletja po večini – za svetlo izjemo veljajo natisnjene pridige Janeza Svetokriškega – označila za obdobje »zastoja« v zgodovini slovenske literature, izhajajoč z impliciranega stališča, da za nacionalno literarno zgodovino tako rokopisna besedila v primerjavi s tiskanimi kot tudi besedila verskega značaja niso relevantna, zato so ostajala zunaj obzorja slovenske literarne vede,⁵⁷ njihova obravnava pa je bila po večini omejena na omembe v literarnih zgodovinah. Novejše raziskave izpostavljajo pomen rokopisnih besedil 17. in 18.

52 Ritonja, *Primerjava prevodov Svete Genovefe*, str. 9, 49.

53 Prim. Signer, *Martin von Cochem*, str. 5; Ogrin, Navezave na evropska literarna obzorja, str. 221.

54 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 95.

55 Koruza, *Slovstvene študije*, str. 123; Ogrin, Navezave na evropska literarna obzorja, str. 224.

56 Prim. Ogrin, Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe.

57 Ogrin, Neznani rokopisi, str. 385.

stoletja v razvoju slovenske literature in k obravnavi ohranjene rokopisne kulture pristopajo izrazito disciplinarno, vključujoč obravnavo razmerja do drugojezičnih izvirnikov. Z upoštevanjem najširšega literarnega spektra in razumevanjem klasičnega retorično-poetičnega koncepta avtorstva kot večšine razpolaganja z obstoječimi izraznimi sredstvi in tematikami⁵⁸ je tudi duhovna in prevedena literatura pojmovana kot integralni in še vedno osrednji del slovenskega literarnega sistema 17. in 18. stoletja.⁵⁹

V obdobju med protestantizmom in razsvetljenstvom v 17. in 18. stoletju torej že zaznamo premike v razmerju sistemov prevedene in izvirne slovenske literature, čeprav prevedena proza še vedno zavzema središčni prostor. Obenem se z drugo polovico 18. stoletja tudi že začenjajo družbene in duhovne spremembe, ki so postavile temelje za nova razmerja med podsistemoma prevedene in izvirne literature. Ta proces je trajal vse do srede 19. stoletja, ko se zgodi prelom v pojmovanju vloge prevoda v sistemu nacionalne literature.

Razsvetljenstvo

Začetke razsvetljenstva ali preroda v zadnjih desetletjih 18. stoletja so na Slovenskem zaznamovale reforme Marije Terezije, zlasti pa Jožefa II. Po njegovi smrti leta 1790 so se reforme zaradi hitrih menjav cesarjev in vojn s Francozi po večini zaustavile. Splošna šolska obveznost iz leta 1774, v izhodišču politična reforma, namenjena krepitvi gospodarske in politične moči države, je imela na razvoj slovenskega jezika in literature najpomembnejši in najdaljšoročnejši vpliv, čeprav se je kot večina drugih reform v praksi izvajala le počasi⁶⁰ in se je v polnejši meri uveljavila po revolucionarnem letu 1848.

V letih od 1809 do 1813 je sledila štiriletna prekinitev avstrijske oblasti z obdobjem Ilirskih provinc, ki je dalo spodbudo za nadaljnji razvoj ideje o slovenskem narodu.⁶¹ Francoska uprava je reformirala šolstvo, vpeljala poučevanje v deželnem, tj. slovenskem jeziku v vseh razredih ljudske šole,

58 Juvan, *Vezi besedila: Študije o slovenski književnosti in medbesedilnosti*, str. 116.

59 Prim. Ogrin, *Neznani rokopisi*.

60 Sprva je bila slovenščina uvajalni jezik v nemški pouk le v prvem letu ljudske šole, latinščina in nemščina, ki je začela izpodrivati latinščino, sta bila jezika višjih razredov osnovnega (ljudskega) in nadaljnjih stopenj izobraževanja.

61 Vidmar, *Zoisova literarna republika*, str. 134.

v gramatikalnih razredih gimnazije je bilo uvedeno poučevanje slovenske slovnice, v slovenščini so poučevali tudi zgodbe *Svetega pisma*. Bistveni za vpeljavo slovenščine v šolstvo so bili slovenski učbeniki in slovnica Valentina Vodnika.⁶² Še v obdobju Ilirskih provinc je avstrijski cesar ustanovil stolico za slovenski jezik na liceju v Gradcu (1811), za katero je bil pobudnik in prvi profesor Janez Nepomuk Primic.

S ponovno priključitvijo »Ilirskega kraljestva« Avstriji po Dunajskem kongresu se je začela predmarčevska doba, v kateri je prevladovala konservativna politika. Leta 1815 je bila v Ljubljani ustanovljena stolica za slovenski jezik. Glavni pobudnik je bil Matevž Ravnikar, za prvega profesorja na stolici pa je bil imenovan Franc Metelko.

Prerodno delovanje sta na Slovenskem v zadnjih desetletjih 18. in v začetku 19. stoletja zaznamovali idejni središči Marka Pohlina in Žiga Zoisa, ki sta v slovenske razmere prenašali ideje in težnje sočasnih evropskih modernih nacionalnih gibanj.⁶³ Ko je v Evropi ob koncu 18. stoletja zavest o pokrajinski, poklicni in drugi ožji pripadnosti začela nadomeščati poenotena zavest o nacionalni pripadnosti,⁶⁴ sta se postopoma začeli izoblikovati tudi zavest o *enotnosti* jezika, ki združuje posamezna narečja in jezike, in zavest o *različnosti* jezikov ter sprožati procesi načrtnega preoblikovanja in izoblikovanja jezikov⁶⁵ ter vzpostavljanja nacionalnih skupnosti.⁶⁶ Te procese so usmerjala širša družbena in politična dogajanja, njihov končni rezultat pa je bil izoblikovani ali kulturni jezik.⁶⁷ Načrtno družbeno oblikovanje kulturnega jezika je vključevalo tudi prevajanje drugojezičnih del, zato prevod v začetni fazi nacionalnih gibanj ni bil izločen iz sistema nacionalne literature, ampak je bil sredstvo načrtnega širjenja funkcijskega repertoarja jezika, poenotenja in standardizacije jezika ter dokazovanja enakovrednosti in sposobnosti nacionalnega jezika v primerjavi z drugimi, dominantnejšimi jeziki.⁶⁸ Prevod je postal dejanje zamejevanja, emancipacije in razmejevanja jezika in literature od dominantne literature in kulture.⁶⁹ Pri tem lahko

62 Prijatelj, *Slovenščina*, str. 418, 584.

63 Vidmar, *Zoisova literarna republika*, str. 134.

64 Kosi, Stergar, *Kdaj so nastali »lubi Slovenci«*.

65 Kloss, *Die Entwicklung*, str. 24–25.

66 Anderson, *Zamišljene skupnosti*.

67 Kloss, *Die Entwicklung*, str. 24–25.

68 Karvounis, *Sprache, Nationenbildung und Übersetzung*, str. 110.

69 Sakai, *Translation and the Figure of Border*, str. 26–28; Karvounis, *Sprache, Nationenbildung und Übersetzung*, str. 111.

opazimo vzporednice s pojmovanjem prevoda od 14. do 16. stoletja, le da se takrat pobude za dokazovanje enakovrednosti ljudskih jezikov za jezik literature v razmerju do dominantne latinščine niso navezovale na nacionalne aspiracije, kakršne so se pojavile v Evropi od konca 18. stoletja dalje.

Tudi vodilni slovenski razsvetljenci, Pohlin, Vodnik, Gutsman in Kopitar, so opredeljevali razširjenost in notranjo razčlenjenost slovenskega jezika, njegovo razmerje do drugih slovanskih jezikov in končno poimenovanje zanj.⁷⁰ Pohlin je leta 1768 v slovnici, ki pomeni začetek obdobja preroda ali razsvetljenstva v jeziku, opredelil vlogo slovničarja kot oblikovalca, predpisovalca in usmerjevalca jezikovnega razvoja. Leta 1809 je izšla Kopitarjeva slovnica, prva znanstvena slovnica slovenskega jezika. Kopitar je načrtno temelje razvoja jezika na vidiku, da je najbolj pristen jezik narodni jezik, ki ga je moč slišati le iz kmetovih ust, medtem ko je jezik meščanstva in izobraženstva preveč germaniziran.⁷¹ Kopitarjeve teoretske nazore je prvi v praksi uveljavil Matevž Ravnikar, zlasti s prevodi iz nemščine, med katerimi izstopajo prevodi Schmidovih *Zgodb Svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817). S temi prevodi je bil Ravnikar začetnik prevajanja Schmidovih del, ki je vrhunec doseglo v tridesetih letih 19. stoletja. Ravnikarjeve prevode je pohvalno ocenil tudi Janez Cigler⁷² z argumentom, da so napisane v »pravem duhu čiste kranjščine«⁷³ brez primesi tujih besed.⁷⁴ Ravnikar je bil po Prijatelju⁷⁴ oče slovenske proze.

Poleg Pohlinove in Kopitarjeve slovnice je v zadnjih desetletjih 18. stoletja in prvi polovici 19. stoletja nastalo več slovnice pokrajinskih jezikov, dokler nista bila sredi 19. stoletja načrtno uveljavljena enoten slovenski knjižni jezik in črkopis.

Prevod je v začetnih desetletjih 19. stoletja vedno izraziteje postajal sredstvo načrtnega razvoja slovenske literature in kulture ter obenem pokazatelj razmejitve in osamosvojitve od dominantne nemščine. V tem duhu lahko razumemo zapis Janeza Ciglerja v koroškem časopisu *Carinthia* leta 1829, v katerem je predstavil šestnajst del v »ilirskem«⁷⁵ jeziku

70 Vidmar, *Zoisova literarna republika*, str. 133–134.

71 Pogačnik, *Jernej Kopitar*, str. 89.

72 Matevž Ravnikar je v času Ciglerjevega študija na liceju in bogoslovju zasedal več profesorskih in vodstvenih mest.

73 Cigler, *Literarische Notiz*, str. 55.

74 Prijatelj, *Duševni profili*, str. 84.

(dve deli sta sicer v nemščini), ki so izšla od leta 1815 dalje.⁷⁵ Predstavitev je sklenil z mislijo, da so ta dela dokaz, da se lahko »Iliri« končno enakovredno kosajo s svojimi »kultiviranimi sosedi«. ⁷⁶ Na prizadevanja za kultiviranje slovenskega jezika kaže tudi predlog za izdajanje časopisa *Slavinja*, ki naj bi izhajal kot slovenska priloga nemškega časopisa *Lai-bacher Zeitung*. Predlagatelji Janez Cigler, predsednik družbe sodelavcev *Slavinje*, Ignac Holzapfel in Frančišek Ksaverij Andrioli naj bi že z imenom časopisa, zlasti pa z vsebino programa⁷⁷ poudarjali slovansko identiteto in razmejevanje od avstrijske oz. germanske kulture in literature. V predlogu je poudarjeno, da bo *Slavinja* zgolj literarni list, ki bo dajal »Kranjcem intelektualni in estetski užitek ter skrbel za kultiviranje njihovega jezika«. ⁷⁸ Načrt se ni uresničil, saj je cenzura po prvotnem odobravajočem mnenju brez konkretnejše vsebinske obrazložitve izdajanje *Slavinje* zavrnila. ⁷⁹

V razsvetljenstvu so se zgodili tudi pomembni premiki z vidika vstopa izvirnih besedil v podsisteme slovenskega pesništva in dramatike.

Primerjalni ekskurz: začetki izvirne slovenske dramatike in poezije

V začetku razsvetljenstva so se zgodili premiki k izvirni sekularizirani poeziji, in sicer s poezijo, ki je bila zasidrana še v baročno klasicistično normativno poetiko, utrdili so se s pesmimi Valentina Vodnika, ki je kmalu dobil in dolgo ohranil status prvega slovenskega pesnika, vrhunec pa so dosegli že s Prešernovo romantično poezijo. Čeprav je tako cerkvena kot posvetna izvirna poezija v slovenskem jeziku znana že iz predhodnih obdobj, ⁸⁰ velja pesniški almanah *Pisanice od lepih umetnosti* (1779, 1780, 1781, en zvezek v rokopisu) za ključni mejnik v razvoju slovenskega izvirnega posvetnega pesništva. Glavni avtor in

⁷⁵ Na tem seznamu so navedena tudi vsa dela, ki jih je slovenska literarna zgodovina kasneje prepoznala kot pomembne prispevke k razvoju slovenske pripovedne literature in slovenskega jezika na splošno.

⁷⁶ Cigler, Literarische Notiz, str. 56.

⁷⁷ Prim. Slodnjak, Prispevki k poznavanju Prešerna, str. 22–23.

⁷⁸ Slodnjak, Prispevki k poznavanju Prešerna, str. 1.

⁷⁹ Prijatelj, Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini, str. 4.

⁸⁰ Prim. Legiša, Pesniški zborniki, str. 377–389.

urednik *Pisanic* je bil Feliks Dev, ki je na Dunaju med študijem lahko spremljal prerod avstrijskega nemškega pesništva.⁸¹

V *Pisanicah* je bila objavljena tako izvirna kot prevedena poezija istih avtorjev oz. prevajalcev, zakoreninjena še v klasicizmu in baroku, tudi prevod slovenske pesmi v nemščino. Pri tem prevodi niso bili vedno posebej označeni; včasih je bila prevedena pesem opremljena z imenom avtorja izvirnika, včasih le s podatkom o tem, da gre za prevod, nekatere prevedene pesmi so bile zgolj podpisane z imenom prevajalca. Sami ustvarjalci so brez hierarhiziranja prepletali ali celo izenačevali prevode z izvirnimi deli.⁸² Pomemben razsvetljenski pesnik Valentin Vodnik, ki ga je pesniško že pred izdajo *Pisanic* izoblikoval Marko Pohlin⁸³ in ga je kasneje v svoj krog pritegnil Žiga Zois, je objavljaj v *Pisanicah* izvirne pesmi in prevajal nemško poezijo, leta 1806 pa je izdal pesniško zbirko *Pesmi za pokušino* z le izvirnimi pesmimi v slovenščini ter leta 1809 *Pesmi za brambovce*, v celoti prevod avstrijske brambovske poezije v nemščini. V slovenski literarni zgodovini je ostajal Devov prispevek k začetkom slovenske izvirne in sekularizirane poezije vse do druge polovice 20. stoletja podcenjen.⁸⁴ K temu je v veliki meri pripomogel sočasen po večini odklonilen odnos mlajše generacije sodobnikov *Pisanic*, izvirajoč iz idejnih razhajanj, in Zoisova podelitev primata med »kranjskimi« pesniki Valentinu Vodniku.⁸⁵ V drugi polovici 19. stoletja, v času vseevropskega komemorativnega kulta literarnih ustvarjalcev, je slovensko nacionalno gibanje v soglasju z literarno zgodovino⁸⁶ Vodnikov status še utrdilo.⁸⁷

Naslednji pomemben pesniški zbornik v razvoju slovenske poezije, *Kranjska čbelica*, ki naj bi po Prešernovih in Čopovih kulturnih konceptih⁸⁸ načrtno dvignil izrazno in umetniško raven slovenske literature, je izhajal v letih od 1830 do 1834⁸⁹ in nato leta 1848. Tudi v *Kranjski čbelici* so bila

81 Koruza, *Spremna beseda*, str. 13.

82 Stanovnik, *Slovenski literarni prevod*, str. 11, 42, 45.

83 Koruza, *Spremna beseda*, str. 9.

84 Koruza, *Spremna beseda*, str. 9.

85 Koruza, *Spremna beseda*, str. 33.

86 Vodnikove pesmi so bile prve, ki jih je leta 1864 posmrtno ponatisnila Matica slovenska, novoustanovljena kulturna in literarna ustanova (Dovič, Vodnik, Prešeren, str. 191).

87 Dovič, Vodnik, Prešeren, str. 190–191, 193.

88 Prim. Juvan, *Cenzor in literarno polje*.

89 V *Kranjski čbelici* je pesmi objavil tudi Janez Cigler: v drugem zvezku leta 1831 pet pesmi ter v tretjem zvezku leta 1832 dve basni v verzih.

objavljena izvirna in prevedena besedila, vendar so bila slednja pogostejše in izčrpnije kot v *Pisanicah* označena kot prevodi.⁹⁰ Prešeren je v izboru svoje poezije leta 1847 med svojo izvirno poezijo objavil tudi prevod predromantične balade *Lenora* nemškega pesnika G. A. Bürgerja in na izvor opomnil le s pripisom »iz nemškega«. Vidimo lahko, da je v primeru slovenske poezije lahko značilna razporeditev literarnih podsistemov, v katerih t. i. vodilni avtorji ustvarjajo najbolj izstopajoče ali cenjene prevode,⁹¹ od Deva do Prešerna opazujemo obrat od normativne poetike k izoblikovanju kriterija izvirnosti, ki se je začel že z racionalizmom, značilen pa je zlasti za predromantiko in romantiko,⁹² skladna s tem obratom pa je tudi drastična sprememba razmerja med prevodi in izvirniki.⁹³ V *Pisanicah* prepoznamo še sledenje konservativnemu principu, ki vztraja na tradiciji, v *Kranjski čbelici* pa se uveljavlja princip ohranjanja dominacije centra z inovacijo v povezavi s spreminjajočimi se družbeno-kulturnimi normami, značilen za romantično literaturo. Ta je prek tujih del s »prevodom brez izvirnika« v domačo literaturo uvedla nove principe in elemente, kot so nov poetični jezik, kompozicijski vzorci in tehnike.⁹⁴

Če v poeziji med razsvetljenstvom in romantiko prepoznavamo spodbujanje, imitacijo in končno oblikovanje lastnega z inspiracijo in naslonitvijo na tuje,⁹⁵ se slovenska posvetna dramatika in hkrati vrhunec razsvetljenske literature začne s prevodom. Na začetek izvirne slovenske posvetne dramatike slovenska literarna zgodovina skorajda brez izjem postavlja deli Antona Tomaža Linharta, *Županovo Micko* iz leta 1789, ko je bila tudi uprizorjena, in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, objavljeno leta 1790, prvič uprizorjeno leta 1848. Na prvih naslovnica obeh Linhartovih del v slovenščini so zapisani slovenski naslov ter nato še nemški oz. francoski naslov izvirnika in informacija, da je bilo nemško oz. francosko besedilo »prenarejeno« ali »obdelano« po nemškem oz. francoskem, ne pa tudi Linhartovo ime.⁹⁶ Čeprav ne moremo vedeti, kaj sta izraza »prenarejen« in »obdelan« pomenila Linhartu, je sam z zapisom na naslovnici jasno izrazil status sekundarnosti, vseeno pa kasneje

90 Stanovnik, *Slovenski literarni prevod*, str. 46.

91 Prim. Even-Zohar, *Polysystem Studies*, str. 46–47.

92 Dolinar, *O mestu prevoda v literaturi*, str. 115.

93 Stanovnik, *Prevod – literarnozgodovinska stalnica in spremenljivka*, str. 91.

94 Kloss, *Die Entwicklung*, str. 29–34; Even-Zohar, *Polysystem Studies*, str. 46–47, 90.

95 Karvounis, *Sprache, Nationenbildung und Übersetzung*, str. 111.

96 Šrmpf, *Županova Micka – ponaredba*, str. 333.

v osebni korespondenci svoje prevajalsko delo označil tudi kot poskus približanja izvirnemu pisanju.⁹⁷ Slovenski literarni zgodovinarji od Linhartovih sodobnikov dalje so vse od prve uprizoritve *Županove Micke* Linhartovo delo uvrščali in interpretirali znotraj najširšega spektra od prevoda do (neke vrste) priredbe, nato pa kar do samostojnega umetniškega dela. Tako je Linhartovo delo v slovenski literarni zgodovini dobilo in ohranilo status psevdoizvirnika,⁹⁸ prevedenega besedila, ki se predstavlja ali dojema kot izvirnik. Kot psevdoizvirnik je Linhartov slovenski opus lahko zasedel mesto v kanonu, kar kaže, da je prevod postal ključni sotvorec slovenskega nacionalnega kanona in zavzel osrednje mesto v sistemu slovenske dramatike. K temu je pomembno pripomoglo dejstvo, da sta komediji izpolnjevali jezikovno-kulturni cilj, ki se je formuliral v Zoisovem krogu, in dokazovali, da je slovensko umetniško enakovredno tujemu.⁹⁹

Pripovedna proza od razsvetljenstva do predmarčne dobe

Eden literarnih mejnikov prehoda v razsvetljenstvo je katoliški prevod *Svetega pisma* (1784–1802) z glavnim prevajalcem Jurijem Japljem, kar kaže, da se je v začetnem obdobju razsvetljenstva središče literarnega podsistema pripovedne literature kljub uradnemu zavračanju nedavne literarne tradicije¹⁰⁰ zapolnjevalo pretežno še konservativno ali ohranjevalno in ne inovativno.¹⁰¹ H konservativnemu ohranjanju središča sistema so prispevali tudi prevodi hagiografske proze dveh od vodilnih razsvetljencev, Marka Pohlina in Valentina Vodnika. Pohlin je leta 1769 izdal zbirko hagiografskih spisov *Kratku popisovanje tega življenja, inu pridne pobožnoste s. Floriana marterneka, koker tudi s. Donata marterneka, inu ss. Jannesa, inu Pavla mm. pomočnikov v ognju, inu hudega vremena navarnostah*. Pohlin se je, kot

⁹⁷ Šrimpf, *Vloga prevajalca*, str. 150.

⁹⁸ Šrimpf (Šrimpf, *Vloga prevajalca*, str. 246; Šrimpf, *Županova Micka* – ponaredba, str. 47) uporabi termin psevdoizvirnik po Pymu in po analogiji z izrazom psevdoprevod, kot ga je populariziral Toury, medtem ko drugi raziskovalci isti izraz uporabljajo npr. tudi za fiktivni izvirnik, ki naj bi bil vir za psevdoprevod (MacCarthy, *Identities in Irish Literature*, str. 56), ali prevod, za katerega je nekdo vložil veliko truda, da je utajil dejstvo, da delo ni izvirno (Öner, *Folk-Songs*, str. 242).

⁹⁹ Šrimpf, *Vloga prevajalca*, str. 246–267.

¹⁰⁰ Žejn, *Jezik Poljanskega rokopisa*, str. 411–412.

¹⁰¹ Prim. Kloss, *Die Entwicklung*, str. 29–34.

razberemo iz pribesedilja, zgledoval po starejšem prevodu, »prekladku«, ga izboljšal in razširil.¹⁰² V Pohlinovem prevodu je opazen precejšen odklik od baročnega tipa svetniških življenjepisov k bolj racionalističnemu podajanju snovi in nauka s pripovedovanjem, opisovanjem in podajanjem govora. Prepoznavno je tudi izvirno besedilo, vključeno v prevod, ko opisuje češčenje svetnikov in požar leta 1767 v Ljubljani.

Valentin Vodnik je leta 1798 izdal prevod življenjepisa Leonarda Portomavriškega,¹⁰³ na naslovnici katerega je zapisano, da je prevod iz italijanščine v »krajnsko« in da je prevajalec mašnik frančiškanske province na Kranjskem, vendar je bilo delo v slovenščino verjetneje prevedeno po nemškem prevodu¹⁰⁴ iz italijanščine, ki je izšel v Ljubljani istega leta¹⁰⁵ kot slovenski prevod in ga je tudi prevedel pripadnik frančiškanskega reda na Kranjskem. Vodnikov prevod opisuje svetnikove čudežne sposobnosti in nečloveško trpljenje, prisotne so tipične retorične figure, kot so retorična vprašanja ali topos neizrekljivosti, s čimer spominja na baročne pripovedi o Jezusovem in Marijinem življenju. Kot ugotavlja Hugo Bren,¹⁰⁶ ostaja to delo zunaj Vodnikovih razsvetljskih prizadevanj in je pokazatelj njegove pripadnosti frančiškanskemu redu, čeprav je iz njega vsaj neuradno izstopil. Vodnikovo razsvetljsko načrtno razmejevanje in osamosvajanje slovenskega jezika se izkazuje zlasti v njegovem prispevku v slovenskem pesništvu ter pri razvijanju strokovnega in publicističnega jezika, kamor sta ga usmerjala Zois in Linhart.¹⁰⁷

102 Podatka o že obstoječem prevodu ni mogoče najti, možno bi bilo tudi, da gre za rokopis Marka Pohlina ali katerega drugega avtorja oz. prevajalca.

103 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 656. Verjetno je ta podatek prvi navedel pater Hugo Bren leta 1917, in sicer po rokopisni frančiškanski bibliografiji (prim. Bren, Še enkrat: Valentin Vodnik, str. 216–217).

104 Da gre za prevod iz nemščine, lahko sklepamo že iz slike in nemškega podnapisa v pribesedilju slovenske izdaje, ki sta kopija slike in podnapisa v nemški izdaji. Dobesedno je prevedena tudi celotna notranja naslovnica, edina sprememba je, da je namesto »*ins Deutsche*« zapisano »v Krajnsko«. Tudi iz jezika prevoda, v katerem vpliva italijanščina praktično ni zaznati, prisotni pa so številni germanizmi, lahko sklepamo, da gre za prevod iz nemščine.

105 Giuseppe Maria da Masserano: *Kurze Lebensbeschreibung des Seligen Vater Leonhard da Porto Maurizio, apostolischen Missionärs Franziskaner Ordens von der strengern Observanz aus dem Kloster des H. Bonaventura in Rom; gezogen aus den apostolischen Prozess-Akten, und in Druck gegeben von V. Joseph Maria di Masserano Ordens-Geistlichen des obbesagten Klosters, und Beförderer dieses Seligsprechungs-Geschäftes. Aus dem Italiänischen ins Deutsche übersetzt durch einen Ordensmann der krainerischen Franziskaner Provinz*. Laibach: in der Edel von Kleinmayerschen Buchhandlung, 1798.

106 Bren, Še enkrat: Valentin Vodnik, str. 216–217.

107 Vodnik je bil glavni pisec in urednik *Velike pratike* (1795–1797) in *Male pratike* (1798–1806) ter prvega slovenskega časopisa *Ljubljanske novice* (1797–1800), v katerih so raznovrstna

Pomemben dejavnik oblikovanja kulturnega jezika so bili poleg časopisov tudi prvi učbeniki v nacionalnem jeziku.¹⁰⁸ Čeprav načelo avstrijskega šolskega ministrstva, da morajo biti učbeniki dvojezični in da se morata nemško in prevedeno besedilo količinsko ujemati,¹⁰⁹ ni omogočalo ambicioznejših poskusov pripovedne proze v slovenskem jeziku, predstavljajo dvojezični učbeniki vezni člen k oblikovanju t. i. književnosti za ljudstvo, praktične strokovne literature in leposlovja, ki je bilo namenjeno razvijanju bralnih navad med ljudstvom ter zlasti verski in gospodarski poučnosti ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja.¹¹⁰ S prevodi učbenikov je bila v slovenščino vpeljana zvrst zgodb zgledov, iz tradicije katerih se je, kot bo podrobneje prikazano v nadaljevanju, razvila tudi specifična zvrst. Potrebe šolstva so postopoma narekovale tudi prevajanje daljših pripovednih besedil z izrazito poučno noto. Poleg že omenjenega Ravnikarjevega prevoda Schmidovih *Zgodb Svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817) je tipični primer šolske knjige iz prvega desetletja 19. stoletja *Prava pot k dobremu stanu, ali ena beseda ob pravih časi*, prevod dela znamenitega Američana Benjamina Franklina. Prevajalec dela v slovenščino, ki je izšlo leta 1812, je bil Janez Nepomuk Primic, razsvetljenec in pobudnik ustanovitve stolice slovenskega jezika na graškem liceju. V pribesedilju prevoda je navedeno izvirno delo,¹¹¹ prevod samega besedila pa dopolnjujejo obsežne, najverjetneje avtorske opombe pod črto, ki se količinsko skoraj približajo tekočemu besedilu. V opombah so podani podroben življenjepis Benjamina Franklina, zgodovina in geografija Amerike ter Španije in svetopisemska zgodba o Jobu. Čeprav so tovrstni prevodi izhajali kot samostojne knjižne izdaje in ne kot uradni učbeniki, so v času, ko ni bilo mogoče ločiti učbenikov od otroške literature, služili tudi kot šolsko čtivo ali kot darilo pridnim šolarjem.¹¹²

Na prehod med zgolj prevedeno in izvirno pripovedno literaturo v prvi polovici 19. stoletja se uvrščata žanrsko različni deli, pod kateri se je podpisal Franc Veriti, po rodu Italijan, ki se je slovenščine priučil med opravljanjem

besedila, od praktično naravnanih besedil, časnikarskih informativnih novic, pa vse do poskusov ali drobnih začetkov kratke pripovedne proze (Paternu, *Slovenska proza do moderne*, str. 9; Bošnjak, Vodnikovo prozno delo, str. 73).

108 Kloss, *Die Entwicklung*, str. 6.

109 Almasy, *Kanon und nationale Konsolidierung*, str. 124.

110 Hladnik, *Vloga prevoda*, str. 111–112.

111 Izvirno angleško besedilo je bilo najprej prevedeno v nemščino, slovenski prevod je nastal po nemškem prevodu.

112 Glazer, *Vprašanje periodizacije*, str. 5; Wild, *Aufklärung*, str. 91.

duhovniške službe v Horjulu. Leta 1828 in 1829 so izšli svetniški življenjepisi *Življenje svetnikov in prestavni godovi*, ki po Kmeclu¹¹³ in Kosu¹¹⁴ veljajo za enega od zgledov začetkov slovenske pripovedne literature. V predgovoru k prvi knjigi zbirke je Veriti tako opredelil svoj prispevek k avtorstvu tega dela:

Očitno spoznam, de so mi pomagali prečacistlivi Gospod Mihael Hofmann, nekdanj korar v Novomestu, kteri so prvi dan kimovca 1826 v Bogu zaspali. Oni so s stano-
vitnim pridam, in hvale vredno učenostjo spisali veliko od prestavnih praznikov,
od življenja svetnikov in vse to pomnožili z lepimi nauki. To mi je bilo dobrotljivo
v roke dano, in njih pridnost je mojo delo zelo polajšala.¹¹⁵

Čeprav je iz zapisa mogoče razbrati, da je Veriti *Življenje svetnikov* imel za Hofmanovo in svoje soavtorsko delo, in čeprav morebitni viri niso nikjer navedeni, se *Življenje svetnikov* skoraj zagotovo opira na tuje vire.¹¹⁶

Veriti je leta 1828 objavil še alegorično pripoved *Popotnik široke in ozke poti* – z navedbo na naslovnici, da je delo »spisal« Franc Veriti. *Popotnik* je ravno tako označen kot neposredni predhodnik ali spremljevalec začetkov slovenske pripovedne literature, pri čemer literarna zgodovina pripovednost prepozna le v »pripovednem okviru«,¹¹⁷ v osnovni zgodbi v najbolj temeljnih prvinah¹¹⁸ ali drobcih pripovednih sestavin¹¹⁹ in ga zaradi alegoričnosti, didaktičnosti in neskladnostjo z načeli romantike¹²⁰ ne uvršča v »pravo« pripovedno prozo. Glede na to, da najdemo v *Popotniku* vse pripovedne prvine, ki jih definira teorija pripovedi,¹²¹ in sicer zgodbo in pripoved, začetek in konec pripovedi, fokalizacijo, povezano s pripovedovalcem, literarne like, ki so človeški ali antropomorfizirani,¹²² literarno dogajanje ter literarna čas in prostor, ter načine ubeseditve (pripovedovanje,

113 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči.

114 Kos, Začetki slovenske pripovedne proze.

115 Veriti, Predgovor, str. III–IV.

116 Smolik, Franc Veriti ali Jožef Burgar?, str. 159.

117 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 244.

118 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 91–92.

119 Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 238.

120 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 91.

121 Prim. Zupan Sosič, *Teorija pripovedi*.

122 Prim. Zupan Sosič, *Teorija pripovedi*, str. 68.

opisovanje in posredovanje govor), ji težko odrečemo status pripovedi.¹²³ Vprašanje je, če niso ugotovitvam o »pomanjkljivi pripovednosti« *Popotnika* botrovale zlasti domneve, da je nekakšna samostojna priredba že znane literarne tematike po italijanskih ali nemških virih,¹²⁴ pri čemer pa je snov za povest črpal tudi iz dela *Življenja svetnikov*,¹²⁵ in dejstvo, da je bil avtor Italijan, čeprav odličen v pisanju v slovenskem jeziku.

123 Prim. še podobne ugotovitve, izpeljane iz drugih izhodišč, v Cevzar, *Alegorična povest*, str. 46.

124 Kos, *Primerjalna zgodovina*, str. 112; Kos, *Začetki slovenske pripovedne proze*, str. 240.

125 Cevzar, *Alegorična povest*, str. 14.

NASTANEK *SREČE V NESREČI* V OBDOBJU INTENZIVNEGA PREVAJANJA PRIPOVEDNE PROZE

Potem ko je Ravnikar sredi drugega desetletja prevedel Schmidove *Zgodbe Svetega pisma*, je v tridesetih letih 19. prevajanje Schmidu v slovenščino doseglo enega od svojih vrhov, kar pa ni bil le slovenski, ampak širše evropski pojav. To obdobje intenzivnega prevajanja hkrati predstavlja začetek daljšega obdobja, v katerem se je oblikovala prva (izvirna) slovenska pripoved, za slovensko literaturo eno od ključnih besedil v inicializaciji procesa menjave centralne pozicije sistemov. Schmid je tudi avtor, čigar vpliv je bil v zvezi s *Srečo v nesreči* obravnavan najbolj poglobljeno.

Raziskave motivnih, stilnih in strukturnih povezav med Schmidom in Ciglerjem

Fran Levstik¹²⁶ je leta 1858 za *Srečo v nesreči* dopustil možnost, da ni v celoti izvirna, vendar se v vprašanje o morebitnih tujejezičnih predlogah ni poglobljal. Čeprav sta bila Schmid in Cigler običajno v pregledih zgodovine slovenske literature navedena drug ob drugem,¹²⁷ je verjetno šele Ivan Grafenauer v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva* prvi¹²⁸ izrecno zapisal, da so bile Ciglerju »za zgled [...] očitno Schmidove povesti za mladino«.¹²⁹

Prvi je poglobljeno raziskoval vplive Schmidu na Ciglerja češki literarni zgodovinar Václav Burian v razpravi o začetkih slovenske »razvedrilne« proze. Burian je zapisal, da se je Janez Cigler po Schmidu zgledoval tako v »pripovednem izrazu« kot tudi v snovi,¹³⁰ pri konkretni obravnavi vplivov

126 Levstik, *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe*, str. 54.

127 Prim. Janežič, *Slovenska slovnica*, str. 148; Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 132.

128 V približno deset let starejši *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva* Grafenauer te ugotovitve pri obravnavi *Sreče v nesreči* še ni zapisal, čeprav se besedili v obeh pregledih na tem mestu precej ujemata (prim. Grafenauer, *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*, str. 51).

129 Grafenauer, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, str. 141.

130 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 248.

pa se je iskanju podobnosti v t. i. pripovednem izrazu izognil in našteval le motivna prekrivanja med različnimi Schmidovimi deli v nemščini in slovenskih prevodih ter Ciglerjevo *Srečo v nesreči*. Burianovo pretresanje snovnih virov, iz katerih bi lahko zajemal Cigler, je popravljal in dopolnjeval Rudolf Kolarič v izdaji *Sreče v nesreči* ob stoletnici prvega izida. Kolarič najprej opozarja na nelogičnost nekaterih Burianovih ugotovitev, saj so nekatera Schmidova dela, ki jih je Burian navedel kot možne motivne vire za Ciglerja, izšla šele po izidu Ciglerjeve *Sreče v nesreči*, odkriva pa motivne podobnosti s Schmidovim delom *Eustahij*, ki jih Burian ni prepoznal. Kolarič v sklepu ugotavlja, da neposrednega zgleda za *Srečo v nesreči* ni mogoče določiti in da so vsi »vplivi Schmidovih in drugih podobnih vzgojnih povestic tedanje dobe [...] splošnega, bolj slogovnega ko snovnega značaja«. ¹³¹ Martin Jevnikar ¹³² pritrjuje Kolariču in prepozna Schmidov vpliv prvenstveno v obliki in ideji, vendar se vseeno ne more izogniti iskanju motivnih drobcev, ki bi jih Cigler lahko povzel po Schmidu. Kmecl sicer povzema Burianove in Kolaričeve ugotovitve o motivnih vplivih, vendar tudi meni, da so njuna in številna druga podobna sočasna besedila »nastala iz iste dolgotrajne tradicije katoliške nabožne ali celo cerkvene proze, iz istih predstav o vlogi in pomenu pripovedi, iz propagiranja istega (katoliškega) sistema vrednot za zelo podobnega, kar se da preprostega bralca (otroke, neuke kmete), v istem srednjeevropskem civilizacijskem = snovnem prostoru (podobnost snovi), torej so si morala biti nujno do neke mere podobna, pa če se tudi avtorji niso svoj živ dan poznali ali prebiral«. ¹³³ Janko Kos ¹³⁴ motivne podobnosti med Ciglerjem in Schmidom išče le v prevodih do leta 1836, dotedanje raziskave motivov pa dopolni z analizo »temeljnih strukturnih vzorcev« in znotraj teh vzorcev posebne pisateljske tehnike. Po prevzetem pripovednem modelu ali strukturnih vzorcih prepozna navezave Ciglerjevega pripovedništva – prek Schmidovega *Eustahija* – na poznoantični krščanski roman. ¹³⁵

Obširno in natančno raziskovanje konkretnih snovnih in motivnih vplivov Christopa Schmida na Ciglerjevo povest se skoraj brez izjeme sklene z ugotovitvama, da je Cigler zagotovo črpal tudi iz del drugih nem-

¹³¹ Kolarič, Uvod, str. 11–15.

¹³² Prim. Jevnikar, Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva, str. 17–19.

¹³³ Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 98.

¹³⁴ Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 245.

¹³⁵ Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 250.

ških pripovednikov, ki jih je bral v izvorniku, ter da sta Schmid in Cigler izhajala iz skupne tradicije pripovedi ter iz duha in potreb časa.¹³⁶

Prevajanje Schmidovih del v slovenščino

V slovenščini so od prvega desetletja 19. stoletja in vse do začetka 20. stoletja odmevali trije tipi Schmidove literature:

1. Priredbe svetopisemskih zgodb za otroke (prva izdaja 1801–1807) so bile izvorno namenjene uradni rabi v nemških šolah na Bavarskem kot čitanka za otroke in odrasle in kot učno gradivo pri pouku v nemščini za od 9- do 12-letne učence.¹³⁷ V slovenščini so izšle v prevodu Matevža Ravnikarja v štirih delih (1815–1817) z naslovom *Zgodbe Svetega pisma za otroke*, krajšo izdajo Ravnikarjevega prevoda je leta 1830 izdal Gašper Švab.
2. Kratke zgledne pripovedi je prevajal Slomškov krog v celovškem semenišču. Prvi prevod Schmidovih *Lehrreiche kleine Erzählungen für Kinder* (1824–1827) je izšel leta 1832 v Celovcu z naslovom *Prijetne perповedi za otroke*, leta 1835 *Kratkočasne pravlice otrokam v podvučenje* in leta 1836 *Sedem novih perповed za otroke*.¹³⁸
3. Daljša pripovedna mladinska literatura, ki velja za neposreden zgled Ciglerjevega dela. To literaturo je od tridesetih let dalje v slovenščino prevajalo več prevajalcev.

Po Prunču¹³⁹ so imeli prevodi Schmida v slovenščino komunikativno in pragmatično funkcijo, saj so bili namenjeni širjenju in utrjevanju inovativnih značilnosti pisnega jezika ter vzpostavljanju modela za žanre v slovenskem literarnem in pisnem jeziku. Za žanrski model, ki se zgleduje po Schmidovih in sorodnih povestih, se je v slovenski literarni vedi uveljavil izraz »krištofšmidovska povest«.¹⁴⁰ Prevajanje Schmidovih kratkih

136 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 247; Kolarič, Uvod, str. 14; Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 98; Kos, Začetki slovenske pripovedne proze.

137 Meier, *Christoph von Schmid*, str. 221.

138 Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 191.

139 Prunč, Hypotesen zum Gattungsprofil, str. 19.

140 Prim. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, str. 11; Hladnik, *Trivialna literatura*, str. 31. Prim. še izraza »Krištof Šmidov[a] mal[a] povest« (Prijatelj, Duševni profili, str. 90) in »šmidijade« (Jevnikar, Vpliv Krištofa Schmida, str. 16).

zgodb v Slomškovem krožku v celovškem semenišču je bilo del načrtnega jezikovnega izobraževanja slovenskih duhovnikov.¹⁴¹ V tem obdobju se je v veliki meri že uveljavila praksa podajanja podatkov o izvirniku, avtorju in prevajalcu, ki je poudarila razmejitev med tujejezičnim izvirnikom in slovenskim prevodom.

Christoph Schmid, njegovo delo in njegov čas

Mesto Christopa Schmida v zgodovini nemške literature zagotovo ima določen – čeprav vsekakor ne odločilni ali izključni – pomen tudi za mesto in razumevanje *Sreče v nesreči* v kontekstu slovenske literature. Nemška literarna zgodovina je Schmidovo vlogo in pomen bolj poglobljeno presojala zlasti od osemdesetih let 20. stoletja, tako v pregledih razvoja otroške in mladinske literature kot v individualnih obravnavah pomena njegovega dela, medtem ko so temeljne razprave o *Sreči v nesreči* nastale v sedemdesetih in začetku osemdesetih let 20. stoletja, zlasti v navezavi na sočasne aktualne klasične pripovedne teorije.

Christoph Schmid,¹⁴² duhovnik in poligraf, ki velja za najbolj priljubljenega in posnemanega bavarskega mladinskega pisatelja 19. stoletja,¹⁴³ je bil ena ključnih osebnosti razvijajočega se nemškega obveznega ljudskega šolstva. V šolstvu je deloval kot učitelj in tudi opravljal vodstvene funkcije.¹⁴⁴ Zavračal je ponudbe za mesto profesorja na teološko-pedagoških licejih in univerzah in za visoka mesta v državni in cerkveni hierarhiji ter vztrajal pri svojem delovanju v šolstvu in pri pisanju mladinske literature.¹⁴⁵

Od leta 1797 do leta 1850 je Schmid objavil katekizme za otroke in odrasle, pesmi, dramska dela, zlasti igre za otroke, številne kratke zgodbe in več deset daljših pripovedi. Vsa dela so izšla v številnih izdajah in priredbah,

141 Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 190–191.

142 V slovenščini sta se že s prevodi in kasneje tudi v literarni zgodovini za Christopa Schmida uveljavili tudi varianti Krištof Šmid in Krištof Schmid.

143 Podrobneje je njegov življenjepis v slovenščini predstavil Martin Jevnikar, ki je popisoval in analiziral prevode Schmida v slovenščino (prim. Jevnikar, Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva; Jevnikar, Vpliv Krištofa Schmida) ter ocenjeval njihovo razmerje do izvirnika (prim. Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih).

144 Meier, *Christoph von Schmid*, str. 82.

145 Podrobno o njegovem življenju in delu prim. Meier, *Christoph von Schmid*; Meier, Schmid, Christoph von.

prevedena pa so bila v več kot dvajset jezikov. Schmid je bil zaradi uspeha po vsej Evropi – z namenom, da se knjiga bolje prodaja – naveden kot avtor tudi na delih, ki niso bila njegova,¹⁴⁶ zaradi česar so mu bila napačno pripisana tudi nekatera dela, prevedena v slovenščino. Velik vpliv na nastajanje literature v schmidovskem slogu so imeli založniki, ki se jim je izdajanje tovrstnih del finančno obrestovalo. Schmidove krajše zgodbe so bile uvrščene v učbenike, številna njegova dela pa na sezname priporočenih knjig.¹⁴⁷

Filantropizem in razsvetljski začetki mladinske literature

Schmidove pobude za pisanje so izhajale iz načel filantropistične pedagogike, ki jim je Schmid sledil prek svojega profesorja in mentorja Johanna Seilerja¹⁴⁸ in jim pritrjeval na podlagi lastnih pedagoških izkušenj.¹⁴⁹

Filantropistična pedagogika se je v nemškem prostoru začela oblikovati v razsvetljski drugi polovici 18. stoletja in svoj vrh dosegla v letih od 1770 do 1790. Glavni teoretik filantropizma Johann B. Basedow je izhajal iz pogledov Johna Locka in Jean-Jacquesa Rousseauja na izobraževanje in otroštvo. Cilj filantropizma je bil, da spremeni družbo z vzgojo, usmerjeno v razum in splošno koristnost, vsestransko »uporaben« odrasli pa se lahko razvije le s primerno vzgojo srečnega in veselega otroka ter vedoželjnega mladostnika.¹⁵⁰ Temeljni otroški vrlini sta bili pokorščina staršem in učiteljem,¹⁵¹ najboljši način za vzgojo otrok pa razumen in poučen pogovor in živi zgled odraslega vzgojitelja. Po načelih filantropizma ima večji učinek kot prepoved ali zapoved pripovedovanje zglednih zgodb, ki morajo upoštevati otrokov psihofizični razvoj, dojemljivost¹⁵² in njegove predstave o svetu.¹⁵³

146 Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 143.

147 Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 143.

148 Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 156.

149 Svoja pripovedna dela je Schmid pogosto preizkušal med učenci pri pouku, še preden so bila objavljena. Tako je npr. delo *Das Glück der guten Erziehung*, ki je izšlo že leta 1797, nastalo kot vzorec za pisanje pisem za učence (Meier, *Christoph von Schmid*, str. 82–83) – v slovenščini je Burgerjev prevod z naslovom *Sreča dobrega uka* izšel leta 1832.

150 Bruchhäuser, Berufsbildung, str. 406; Schmitt, Die Philanthropine, str. 263.

151 Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 119.

152 Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 30–32.

153 Meier, *Christoph von Schmidt*, str. 103, 115.

Postavljanje zgleda v središče vzgoje je spodbudilo razvoj zvrsti moralne zgodbe ali zgodbe zgledov¹⁵⁴ z glavnim likom otrokom kot pozitivnim ali negativnim zgledom.¹⁵⁵ V nemško posvetno mladinsko slovstvo so to zvrst v sedemdesetih letih 18. stoletja uvedli Christian F. Weisse, Friedrich E. von Rochow in Joachim Campe.¹⁵⁶ Svojo različico tega modela je v 19. stoletje prenesel tudi Christoph Schmid z zbirko kratkih poučnih zgodbic *Lehrreiche kleine Erzählungen für Kinder* (1824–1827).

Filantropistična pedagogika in vzajemno uvajanje obveznega šolstva tudi za nižje sloje prebivalstva sta močno vplivala na literarno produkcijo in uveljavljanje otroške oz. mladinske literature. Primarni ali celo edini namen mladinske literature ni bil več le razsvetljenska poučnost, ampak tudi komponenta zabavnosti in stremljenje k literarnosti.¹⁵⁷ Knjiga je postajala vedno pomembnejši vzgojni pripomoček, zaradi česar se je opazno povečala količina literature za otroke.¹⁵⁸

Iz razsvetljenstva v bidermajer

Že od konca 18. stoletja dalje se je razsvetljsko-filantropična moralična zgodb(ic)a zgleda začela izraziteje fikcionalizirati. Podučenje z zgledom ni bilo več kratko, dogmatično, posredovano v sentencah in nazorno, ampak že literarizirano, razširjeno z daljšim uvodom, izčrpno predstavljenimi posledicami, okvirnim dogajanjem in literarnimi elementi. Sprememba načina prezentacije razsvetljskih moraličnih zglednih zgodb in njihovih tendenc pomeni tudi prehod v literarni bidermajer.

Literarni bidermajer se je razvijal znotraj širše pojmovanega obdobja bidermajerja, poimenovanega tudi restavracija ali predmarčna doba.¹⁵⁹ V

¹⁵⁴ Wild, *Aufklärung*, str. 75.

¹⁵⁵ Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 34.

¹⁵⁶ Kobe, *Prvi prevodi*, str. 131–132.

¹⁵⁷ Kümmerling-Meibauer, *Kinderliteratur, Kanonbildung*, str. 271; Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 34. Kot primer združitve poučnosti in zabavnosti so bile v 18. stoletju zelo priljubljene basni in uganke (Wild, *Aufklärung*, str. 76–77). V slovenščini so jih v času razsvetljenstva s prevodi uvajali Marko Pohlin, Valentin Vodnik, Janez Primic in Urban Jarnik.

¹⁵⁸ Wild, *Aufklärung*, str. 45.

¹⁵⁹ Gre za le deloma prekrivni poimenovanji, ki poudarjata bodisi obdobje začetka bodisi obdobje bližanja koncu obdobja (Bogataj-Gradišnik, *Bidermajerske prvine*, str. 98).

družbi, politiki in gospodarstvu je ta doba zaznamovana s kompleksnimi spremembami, ki se odražajo v kulturi in različnih vejah umetnosti. Časovno ga zamejujeta konec napoleonskih vojn leta 1815 in meščanska revolucija leta 1848,¹⁶⁰ zaznamujejo pa ga notranje razpoke med povojno vzpostavitvijo starega reda z navidezno vrnitvijo k miru, idili, umirjenosti in zadovoljstvu ter neizogibnimi spremembami v družbi, ki so se začele že pred vojnami in jih ni bilo mogoče več zaustaviti.¹⁶¹ Restavrirani meddržavni sistem je takratno Avstrijsko cesarstvo skušalo vzdrževati tudi preko institucionalizirane cenzure.¹⁶²

Bidermajer¹⁶³ kot literarno obdobje je običajno umeščen v čas po letu 1815¹⁶⁴ oz. v mladinski literaturi po letu 1830, ko so besedila že izraziteje literarizirana.¹⁶⁵ Njegova prepoznavna značilnost je, da ne nastopa kot osrednja literarna smer, ampak kot podsistem na robu osrednjih literarnih smeri in obenem presečišče raznorodnih tokov in slogov v literaturi in kulturi, ki jih je bidermajer obnovil in prenovil.¹⁶⁶ Na izpraznjena mesta, ki so jih do napoleonskih vojn zapolnjevale tradicionalne svetovne norme in vrednote ter urejena družbena razdelitev, ponovno stopi religiozno, zato so avtorji bidermajerske literature po večini duhovniki. Bidermajerska literatura se je na pretirano brezčutnost razsvetljenstva odzvala z obnovitvijo in prenovitvijo tradicije pietizma ter z desekularizacijo razsvetljenskih literarnih vzorcev, ki jih je uskladila s katolištvom. Revitalizacija pietizma je hkrati tudi vezni člen z romantiko, ki pa je pietistično tradicijo sekularizirala.¹⁶⁷

Razsvetljenska moralna zgodba ali zgodba zgledov je bila v bidermajerski literaturi najpogostejše razširjena z družinskim okvirom, vanj so vstavljene posamezne zgodbe družinskih članov, ki se povežejo v enotno besedilo.¹⁶⁸

160 Kos, Prešeren in bidermajer, str. 51.

161 Prijatelj, Duševni profili, str. 14–15; Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 139.

162 Juvan, Cenzor in literarno polje, str. 214–215.

163 Bidermajer je zelo kompleksno obdobje, zaradi česar tudi v literaturi ni konsenza o njegovem obsegu in vsebini (prim. Bogataj-Gradišnik, Bidermajerske prvine), zato je zanj literarna zgodovina razvila več pojmovanj, ki se včasih med sabo dopolnjujejo, še pogostejše pa križajo (Kos, Prešeren in bidermajer, str. 51).

164 Kos, Prešeren in bidermajer, str. 57.

165 Ewers, Romantik, str. 129; Brunken, Hurrelmann, Pech, Einleitung, str. 51.

166 Kos, Janko, Prešeren in bidermajer, str. 51, 56.

167 Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 143; Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 156.

168 Wild, Aufklärung, str. 78.

Mati prevzame vzgojo otrokove »duše in srca«, pogovor med njima je jedro družinske komunikacije, medtem ko je oče zaradi dolžnosti ali službe po večini odsoten.¹⁶⁹ Odnosi znotraj družine so harmonični, otroci praviloma počastijo starše. Tipični motivi in teme so napoleonske vojne, zimsko pomanjkanje, krivično preganjanje, bežanje in boji, ruski vojni pohod ali dogodivščine v eksotičnih deželah; temeljni mehanizmi razrešitve zapletov pa zaupanje v Boga, uslišane molitve ali Bog kot *deus ex machina*. Pogoste so *ad hoc* motivacije in slepi motivi. Vedno je slabo hitro kaznovano, dobro nagrajeno tudi materialno, hudobneži se spreobrnejo v krščanstvo. Dihotomni družbeni umeščenosti protagonistov (bogati – revni, izobraženi – neizobraženi) ustreza dihotomna moraličnost (dobro – slabo, všečen Bogu – hudičev). Temeljne vrednote, posredovane v bidermajerski literaturi, so zvestoba vladarju, delavnost, vedoželjnost fantov in skromnost deklet. Vedno izrazitejši postaja nacionalnovzgojni moment.¹⁷⁰ Harmonični odnosi znotraj družine so preslikani tudi na širšo sliko sveta, iz katere je odstranjeno vse problematično in konfliktno. Ostanejo le preprosta treznost, idilična resignacija in samozadovoljnost.¹⁷¹

Ravno posnemanje navidezne harmonije v družbi izraža bistveno idejo bidermajerske literature, saj je posnemanje pravzaprav posredna kritika družbe, problematizacija navideznosti ali eskapizem iz družbeno utesnjujočih norm in prikritih napetosti med staro in novo ureditvijo.¹⁷² Fiktivnost harmonije je izražena z izrazito fiktivnostjo dogajanja¹⁷³ in z značilnim podvojenim pogledom na svet, ki ga je bidermajerska literatura povzela po E. T. A. Hoffmannu,¹⁷⁴ v čigar delih z ene strani gledamo empirični vsakdanji svet, v katerem prepoznamo sočasno avtorjevo stvarnost, z druge pa nerealistično, celo fantastično dogajanje, ki ga ni mogoče vpeti v zakone logike. Oba pogleda se vzajemno relativizirata in šele skupaj gradita celotno resničnost ali »resničnostno pravljico«.¹⁷⁵ Povezava z dvojnim pogledom

169 Brunken, Hurrelmann, Pech, Einleitung, str. 47.

170 Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 144–147; Brunken, Hurrelmann, Pech, Einleitung, str. 101–102.

171 Kos, Prešeren in bidermajer, str. 54.

172 Kos, Prešeren in bidermajer, str. 54–55; Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 141–142; Ewers, Romantik, str. 101; Wild, Aufklärung, str. 44. Ne nazadnje bi tako zakrito kritiko mogoče lahko razumeli kot način izogibanja cenzuri.

173 Wild, Aufklärung, str. 44.

174 Ewers, Romantik, str. 131.

175 Grenz, E. T. A. Hoffmann, str. 65.

na literarni svet je prepoznavna tudi v nagovarjanju ali naslavljanju tako otrok kot odraslih oz. »preprostega ljudstva«. ¹⁷⁶

Bidermajerski avtorji iz južnonemškega in avstrijskega prostora so bili Leopold Chimani, Gustav Nieritz, Christian Gottlob Barth, Wilhelm Bauberger, Josef Sigmund Ebersberg in seveda Christoph Schmid, eden vidnejših predstavnikov in tudi eden od začetnikov. ¹⁷⁷ Za njegovo bidermajersko literaturo je značilen tog sistem norm, ki ne pozna prehodov in sprememb. Schmidov enostavno razslojeni svet najde prostor v preteklosti, pogosto v ohlapno določenem srednjeveškem času. S postavitvijo dogajanja v srednji vek in skrivnostnostjo, napetostjo, izčrpnimi opisi narave in z liki, kot so vitezi, skrivnostni tujci ali cigani, v svoja dela vključuje romantične elemente. Otroški liki so čisti in ljubi, skoraj angelski. ¹⁷⁸ Schmidove moralne bidermajerske zgodbe lahko razumemo kot protipodobo omejujoče stvarnosti, ustvarjanje neproblematične idile raja na zemlji, ki vzbuja občutek varnosti, ali kot eskapistično literaturo, religiozno utopijo in pričakovanje odrešitve po moralničnem eksemplu. Zato pri branju ne smemo preizpraševati verjetnosti zgodb. ¹⁷⁹

Literarni bidermajer in začetki izvirne slovenske pripovedne proze

Janko Kos je pri pretresu začetkov slovenske pripovedne proze na ozadju evropske tradicije, ko tudi nemška literarna veda Schmidovega dela še ni uvrstila v širši družbeni in literarni kontekst, zapisal, da je »mogoče tvegati trditev, da je bila ideologija Schmidovega pisateljstva izrazito restavracijska«. ¹⁸⁰ V nadaljevanju Kos ob primerjavi Schmidovih in Ciglerjevih idejnih izhodišč sklene, da Ciglerjev pripovedni svet kljub slikanju restavracijskega harmoničnega in idiličnega sveta zaradi večje aktivnosti likov, njihovega napredovanja na družbeni lestvici in manj romantičnih oz. predromantičnih elementov pripada ideologiji evropskega krščanskega raz-

176 Grenz, E. T. A. Hoffmann, str. 69–70; Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 145.

177 Prim. Pape, *Das literarische Kinderbuch*, str. 78; Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 142–143; Füller, *Erfolgreiche Kinderbuchautoren des Biedermeier*.

178 Pech, Vom Biedermeier zum Realismus, str. 143–145.

179 Pape, *Das literarische Kinderbuch*, str. 78–80.

180 Kos, *Začetki slovenske pripovedne proze*, str. 252.

svetljenstva.¹⁸¹ Vendar pa z upoštevanjem spoznanj nemške literarne vede, ki je od osemdesetih let 20. stoletja dalje poglobljeno obravnavala bidermajer kot literarni slog, lahko na podlagi številnih motivnih, vsebinskih in idejnih značilnosti Ciglerjevo *Srečo v nesreči* uvrstimo v bidermajersko literaturo, znotraj katere je vsak avtor razvil svoj specifični tip. Motivne, strukturne in tudi stilne podobnosti med Schmidom in Ciglerjem so torej rezultat prevzemanja skupnih vzorcev literarnega bidermajerja, odmiki od Schmida pa rezultat oblikovanja Ciglerjeve slovenske variante bidermajerja. Na podlagi teh ugotovitev je dosedanje poimenovanje »krištofšmidovska literatura« za literaturo, ki se zgleduje po Schmidovih in sorodnih povestih, mogoče zamenjati s pojmom (mladinska) bidermajerska literatura.

Snovni in idejni bidermajer *Sreče v nesreči*

Tipični bidermajerski koncept v *Sreči v nesreči* je okvirna družinska zgodba. Zgodbe posameznih članov so močno razširjene razsvetljenske zgledne zgodbe: starša France in Neža Svetin sta kot zakonca zgled krščanskega življenja (»Očitno se je nad njima kazala zakonska sreča. Nikoli ni bilo med njima krega ali prepira. Ne po posvetnih navadah in po mesnih željah, ampak po kršanskih in po božjih zapovedih sta živela.«)¹⁸² in vsak posebej zgled potrpežljive matere vzgojiteljice ter moralno zglednega, a odsotnega očeta, oba otroka, Pavle in Janez, sta staršem poslušna, njuna zgodba ponazarja zgled za vzgojo, kakršna se obrestuje v odraslem življenju (eden od sinov postane uspešen trgovec, drugi škof). Odnosi med družinskimi člani so ves čas harmonični. Podan je tudi negativni zgled neposlušnega otroka (baron Karl Gap, ki ga mati svari, naj ne gre v vojno, a je ne posluša; ko se snideta, da Karl materi prav in prizna svojo zmoto). Moralni nauki, ki sledijo iz zgleda, so razširjeni na več vrstic, in kot ugotavlja že Kmecl,¹⁸³ je v Ciglerjevem delu izražena tudi nacionalna ideja ali »ilirsko domoljubje«.

Kot tipične bidermajerske motive prepoznamo napoleonske vojne, rusko ujetništvo, dogodivščine v eksotičnih deželah (Alžirija, Amerika) in spreobrnjenega hudobneža (Ludvik Bodin). Dogajanje usmerjajo zaupanje v

181 Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 252–255.

182 Primeri so navajani po izvirni izdaji (1836), kritično prepisani v gajico.

183 Kmecl, Konstituiranje slovenske pripovedne proze, str. 33.

Božjo pomoč (»Tako dobrotljivo je Bog za naji do zdej skrbel; tudi zanaprej naji ne bo zapustil.«) ali srečna naključja (Janezova rešitev iz ječe ali rešitev očeta Franceta iz suženjstva). Vrednote, ki jih avtor s pripovedjo posreduje bralcu, so zvestoba cesarju (»De moram soldat biti, mi cesarsko povelje ukazuje, gosposkam in oblastnikom pa moramo zavoljo Boga pokorni biti.«), vedoželjnost fantov (kot pravi Janez: »Pa prosim samo to, de me v šolo pošiljate, ker imam velike želje, se kaj več naučiti.«), pokornost deklet (»Kristina odgovori s ponižnostjo, kakršno je otrok staršem dolžan.«), dobrota in usmiljenje do sočloveka (Pavletovo odrekanje, da lahko pomaga obubožanemu Avguštinu Zormanu), delavnost (»Poleti je celi dan vrt obdeloval, po noči v suknarii delal.«) in poštenost (Janez brez pomišljanja vrne najdeno denarnico, ne pusti se podkupiti).

Liki so postavljeni bodisi na pozitivni bodisi na negativni pol črno-bele slike sveta, slabo je dosledno kaznovano, dobro nagrajeno. Osrednji liki pozitivnega pola sprejemajo svet tak, kot je, zadovoljni so s svojim položajem v njem (»Nikoli ne greva v oštarijo, bodiva doma vesela sama, in Boga hvaliva, ker nama nič ne manka.«). Družbeni vzpon obeh Svetinovih otrok pa je že napoved novega družbenega reda, ki se je napovedoval pred vojnami in v katerem posameznikov družbeni položaj ni več determiniran z rojstvom. Vendar ta konflikt z restavracijsko usmerjenostjo v stari svet v skladu z bidermajersko sliko sveta ni problematiziran, ampak harmonično umeščen v celoto.

Slovenska literarna zgodovina je v Ciglerjevi zgodbi našla in ji očitala številne pomanjkljivosti: da ni skladna z dejstvi¹⁸⁴ oz. ni »naravna«,¹⁸⁵ da so značaji nerealni – najizrazitejši primer naj bi bil po Kolariču¹⁸⁶ Pavle –, dogodki (skoraj) čudodelni ali čudežni – ko Pavle ustavi kri ranjenemu kočijažu ali ko se general čudežno reši tik pred utopitvijo¹⁸⁷ –, ali da Cigler slika »nedosegljivi svet«, v katerem je »preveč sonca«, zemlja »nerealna in megljena«, osebe pa brez »videza življenjske resničnosti«. ¹⁸⁸ Ravno te značilnosti lahko prepoznamo tudi kot bidermajersko »resničnostno pravljico« ali utopično sliko sveta, izoblikovano z vstopom čudežnega v realni svet.

184 Levstik, Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe, str. 56.

185 Kolarič, Uvod, str. 32.

186 Kolarič, Uvod, str. 23.

187 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 106, 109.

188 Kolarič, Uvod, str. 25–26.

Solzavost¹⁸⁹ ali solznodolinskost¹⁹⁰ *Sreče v nesreči* lahko opazujemo kot bidermajersko obuditev predrazsvetljenske pietistične tradicije, znane zlasti iz baročne literature. Prepoznamo jo na primer po medmetih na začetku povedi (»Oh kako bi to bilo mogoče?«), številnih nagovorih in vzkličnih stavkih (»Oh moj Karl! oh moj Karl! je zdihvala na glas gospa Kordula.«), obrazcih o neizrekljivosti in neopisljivosti (»Kdo si more zadosti misliti Svetinovo veselje, kteriga je zdej v svojim srcu občutil.«) ali prizorih omedlevanja (»Od preveliciga veselja je Neža omedlela in nezavedno na tla padla.«), vzdihovanja in joka (»Večkrat je ob nedeljih in praznikih v kakim samotnim kraju zdihoval in jokala.«). Medtem ko je bil v baročnem besedilu to prevladujoč diskurz, se v bidermajerski pripovedni prozi pojavlja le kot eden od elementov.

Cigler je že v podnaslovu *Sreče v nesreči* izrecno nagovoril dvojni bralski krog:¹⁹¹ »Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim«, dodatno pa namenja tudi poduke v sami pripovedi bodisi obema naslovnikoma hkrati (»Strašen zgled bom sedaj moral biti starim in mladim, v kako nesrečo pripravi človeka nevoščljivost in sovražno srce.«) ali vsakemu posebej (»V takih rečeh starši tudi nimajo pravice otrok siliti, le samo dober svet njim zamorejo dati.«).

Ciglerjevi zgledi niso bili zgolj Schmidova daljša pripovedna dela, kar potrjuje uvodoma povzete ugotovitve o širših vplivih na Ciglerjevo pripovedništvo. Že Burian¹⁹² – in po njem Kolarič¹⁹³ – kot potencialne druge vire navaja dela Leopolda Chimanija in Josefa Sigmunda Ebersberga, ki ju je nemška literarna zgodovina ob Schmidu uvrstila med vidnejše avtorje bidermajerske literature.

Literarni viri Ciglerjevega bidermajerja

Literarna tradicija, ki jo je prevzemala in preoblikovala bidermajerska literatura, je obstajala že pred nastankom *Sreče v nesreči* tudi v slovenščini. Kratke razsvetljenske zgodbe Weisseja, von Rochowa in Campeja, izhaja-

189 Kolarič, Uvod, str. 26.

190 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči, str. 111.

191 Prim. Glazer, Vprašanje periodizacije, str. 8.

192 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 247.

193 Kolarič, Uvod.

joče iz načel filantropizma, ki so bile osnovni model za razširjeno moralno bidermajersko zgodbo, so bile ob uvedbi obveznega šolstva v monarhiji sprejete v uradne dvojezične abecednike in berila, zato so bile zelo kmalu po izidu, v sedemdesetih letih 18. stoletja, prevedene¹⁹⁴ tudi v slovenščino.¹⁹⁵ Kasnejša Schmidova različica tega modela iz 19. stoletja je bila v slovenščino prenesena z že omenjenimi prevodi Slomškovega krožka v celovškem semenišču. Baročna pietistična tradicija, osredotočena na podrobno opisovanje Jezusovega trpljenja in Marijinega intenzivnega čustvovanja ob njem, je v slovenščini v zapisani besedi značilna zlasti za priredbe in prevode del bavarskega kapucina Martina Cochemskega, npr. *Poljanski rokopis* (nastal okrog leta 1800)¹⁹⁶ in sorodna besedila¹⁹⁷ ter knjižno izdajo *Genovefe* (1800), močno prisotna pa je bila v različnih ljudskih pobožnostih. Cigler je razširitve zgledne zgodbe in pietizem skupaj z drugimi značilnostmi bidermajerja verjetno povzel tudi ali zlasti prek sočasne nemške bidermajerske literature, ne zgolj neposredno iz slovenske literarne tradicije.

Bidermajer *Sreče v nesreči* v marsičem odstopa od Schmidu, pri Ciglerju praktično ni opisov narave ali ljubkih otrok, njegovi liki se vzpenjajo po družbeni lestvici, medtem ko pri Schmidu ostajajo znotraj svojega družbenega kroga. Poleg tega Cigler izrazito poudarja pomen šolanja, izobrazbe, kar je pri Schmidu – čeprav je praktično celo življenje deloval v šolstvu – izraženo v bistveno manjši meri. V odstopanjih od »Schmidovega bidermajerja«¹⁹⁸ prepoznamo legitimno Ciglerjevo »preslovenjeno«¹⁹⁹ adaptacijo vzorcev, motivov in idejnosti nemške bidermajerske literature.

S stališča pojmovanja razmerja med prevodom in izvirnikom je mogoče nastanek Ciglerjeve *Sreče v nesreči* leta 1836 opredeliti kot »prevod brez izvirnika«, ¹⁹⁹ ki nastane v obdobju intenzivnega prevajanja, ko avtorji prevzamejo določene vzorce in pravila, ne da bi prevedli konkretno besedilo.²⁰⁰ V načelu prevoda brez izvirnika je zaznati podobnost s Prešernovim posnemanjem vzorcev evropskega romantičnega pesništva,

194 Glavna prevajalca sta bila Blaž Kumerdej in Janez Debevec.

195 Kobe, Prvi prevodi, str. 131–132.

196 Prim. Žejn, Medbesedilnost in retoričnost.

197 Ogrin, O vlogi rokopisov, str. 55.

198 Levstik, *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe*, str. 54.

199 Metoda prevajanja brez izvirnika se ni začela konec 18. stoletja, ampak že v antiki, ko so Rimljani prevzemali grško kulturo in literaturo (Kristmannsson, *Zur Nation durch Translation*, str. 23–25).

200 Kristmannsson, *Zur Nation durch Translation*, str. 23–25.

pri čemer pa se je Prešernova poezija estetsko povzpela bistveno višje v slovenskem literarnem sistemu.

Čeprav so bile *Sreči v nesreči* očitane številne pomanjkljivosti, ima delo z uvrstitvijo v preglede razvoja slovenske literature in v zbirke slovenske kanonizirane literature ključno mesto v zgodovini slovenske pripovedne literature, in sicer ravno ali zgolj zaradi »neprevedenosti« med številnimi prevedenimi pripovednimi deli, ki so nastala v fazi intenzivnega prevajanja kot (pred)stopnje oblikovanja slovenščine kot kulturnega jezika. Umanjkanje konkretnega nemškega izvirnika je bila najvišja stopnja dokazovanja zmožnosti slovenščine, poudarilo je razmejitev in odcepitev od dominantne nemščine ter zasnovalo nov pogled na prevod v sistemu slovenske literature.

KVANTITATIVNE STILOMETRIČNE ANALIZE RAZVOJA SLOVENSKE PRIPOVEDNE LITERATURE OD SREDE 17. STOLETJA DO PRVE IZVIRNE SLOVENSKE PRIPOVEDI

Dosedanja pregleda, pregled pripovedne proze pred *Srečo v nesreči* ter pregled literature v obdobju, v katerem je prva slovenska izvirna pripoved nastala, in ugotovitve o slogovni sorodnosti Schmida in Ciglerja, bosta v nadaljevanju nadgrajena z digitalnohumanistično stilometrično analizo s paketom Stylo in vizualizirana s programsko opremo za analizo omrežij Gephi.

Kvantitativne računalniško podprte raziskave literature

Različni kvantitativni pristopi so bili v jezikoslovne in literarnovedne raziskave vpeljeni že pred razvojem digitalne humanistike, in čeprav so v »preddigitalnem« obdobju zavzemali le majhen delež znotraj humanistike, so že začrtali temeljno smer, v kateri so se razvijali tudi znotraj digitalne humanistike. Količina računalniško podprtih metodologij v humanistiki je začela naraščati v šestdesetih letih,²⁰¹ skoraj eksponentno pa od devetdesetih let 20. stoletja dalje,²⁰² k čemur so pripomogli zlasti ogromna rast zmogljivosti računalnikov, razvijanje programske opreme ter vedno večja dostopnost računalniško berljivih besedil.²⁰³

Ko govorimo o stilometriji v digitalni humanistiki, govorimo o računalniško podprti stilometriji ali kvantitativni literarni analizi. Kvantitativne literarne analize je tudi zunaj akademskih krogov populariziral Franco

201 Za pionirja digitalne humanistike velja Roberto Busa, ki je konec petdesetih let v sodelovanju z IBM-om začel projekt *Index Thomisticus*, lematiziran konkordančni seznam vseh del Tomaža Akvinskega, ki je bil knjižno objavljen leta 1974. Kot opozarja Hladnik (Hladnik, Digitalna humanistika na Slovenskem), je skoraj sočasno slavist Peter Scherber objavil konkordančni *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*, kar štejemo za začetek digitalne humanistike v slovenski humanistiki.

202 Hockey, *The History of Humanities Computing*.

203 Holmes, *The Evolution of Stylometry*, str. 111–112; Jannidis, Lauer, Burrows's Delta, str. 30–31; Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 3.

Moretti, ki je vpeljal termin oddaljeno branje za kvantitativne analize obsežnih (elektronskih) korpusov literarnih besedil. Morettijeve teoretične vsebinske opredelitve oddaljenega branja so mestoma provokativne²⁰⁴ in polemične,²⁰⁵ zlasti na primer koncept literarne zgodovine »brez enega samega neposrednega branja teksta«, trditve o premem sorazmerju med oddaljenostjo od besedil in ambicijo²⁰⁶ ali pojmovanje oddaljenega branja kot opozicije in dopolnitve modela preučevanja literarne zgodovine na način natančnega branja,²⁰⁷ zaradi česar so vzbudile val kritik. Več avtorjev je opozorilo, da oddaljeno in natančno branje ne moreta biti v opoziciji²⁰⁸ in da morata biti povezana, saj vsaka numerična analiza temelji na prejšnji raziskavi, ki predstavlja osnovo za definicijo problema in izbiro besedil za študijo. V zadnji fazi morajo biti rezultati interpretirani v luči širšega razumevanja znotraj discipline.²⁰⁹

Matthew Jockers, Morettijev učenec, je po analogiji z ekonomskimi vedami Morettijev koncept oddaljenega branja nadgradil z vpeljavo termina mikroanaliza, ki hkrati vključuje oddaljeno in natančno branje ter pomeni približevanje in oddaljevanje pogleda na literaturo. Natančnemu branju se ne smemo odreči, ampak morata oba vidika analize soobstajati in drug drugega informirati na način komplementarnosti.²¹⁰ Nedvomno pa so raziskovalci, ki so koncept oddaljenega branja razvijali zlasti v praksi, ugotovitve, da so izsledki tradicionalnih raziskav edina relevantna podlaga za ustrezno zastavitev računalniško podprte kvantitativne analize, podali že

204 Sam Moretti je v uvodu k ponovni objavi – trinajst let po prvi objavi – enega od svojih prvih programskih člankov na temo oddaljenega branja, *Domneve o svetovni literaturi*, celo zapisal, da je bila sprva ideja oddaljenega branja, kako *ne brati*, mišljena kot šala, poskus sprostitev napetosti v »že rahlo napeti razpravi«, vendar je bila očitno »vzeta resno«, in sicer, kot naknadno ugotavlja, »upravičeno« (Moretti, *Distant Reading*, str. 67).

205 Ravno preko teh polemik je koncept oddaljenega branja našel prostor zunaj akademske sfere. Polemični odzivi so bili na primer objavljeni v *New York Timesu* (gl. na primer Schulz, *The Mechanic Muse*; Fish, *Mind Your P's and B's*). Kritične odzive na Morettijevo definicijo oddaljenega branja lahko zasledimo v že nepregledni množici člankov pa tudi v zborniku razprav *Reading Graphs, Maps, Trees: Critical Responses to Franco Moretti* (gl. *Reading Graphs, Maps, Trees*), v kateri je z odgovori na polemike sodeloval tudi Moretti. Za pregled kritik oz. »kritiko kritik« gl. še Habjan, *Raziskovanje kot branje*, str. 35–40; Habjan, *Analiza svetovnih-sistemov*, str. 121–128; Virk, *Primerjalna književnost*, str. 188.

206 Moretti, *Grafi, zemljevidi, drevesa*, str. 11.

207 Moretti, *Moretti responds* (II), str. 74–75.

208 Jannidis, Lauer, Burrows's Delta, str. 31.

209 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 4.

210 Jockers, *Macroanalysis*, str. 8, 23–26, [171].

pred Morettijevimi teoretičnimi koncepti in odzivi nanje.²¹¹ Ne nazadnje tudi raziskovalna skupina Morettijevega Stanfordskega literarnega laboratorija iz prakse oddaljenega branja prepoznava komplementarnost med »digitalnim«, tj. kvantifikacijo in iskanjem vzorcev »humanističnim«, tj. interpretacije na podlagi že znanih konceptov. Novo vedenje lahko nastane le na stiku med obema, v zanki, v kateri koncepti informirajo meritve in nadaljnje meritve omogočijo nove koncepte.²¹²

Eden od Morettijevih argumentov za drugačen pristop je, da velika večina literature ostaja zunaj literarnovednih raziskav, medtem ko poskuša oddaljeno branje vključiti čim večje število besedil in s tem polje literature čim bolj celostno. To je mogoče le, če sežemo zunaj kanona.²¹³ Ideje o nujnosti vključitve najširšega literarnega spektra v literarne raziskave, torej tudi koristnega in popularnega in ne le kanoniziranega, so se oblikovale že v preddigitalni dobi, v teorijah, ki so se začele oblikovati od šestdesetih in sedemdesetih let dalje in so izhajale iz strukturalizma in formalizma. Polisistemska teorija in z njo povezan kulturološki obrat sta pomanjkljivost literarne zgodovine videla v tem, da temelji skoraj izključno na raziskavah kanona²¹⁴ - podobno je kasneje zapisal Moretti,²¹⁵ in poudarila, da moramo pri preučevanju literature preteklih zgodovinskih obdobj upoštevati sočasna in ne današnjih meril estetske in umetniške vrednosti.²¹⁶ Podobno je naratologija trivialnost oz. trivialno literaturo²¹⁷ opredelila ne kot nasprotje literarnega sistema ali besedila, ki so zunaj sistema, ampak kot literarni podsistem, in zabrisovala meje med literarnimi, umetniškimi, kanoniziranimi in neliterarnimi, trivialnimi besedili na podlagi podobnega diskurza.²¹⁸

Medtem ko so polisistemska teorija, kulturološki obrat in naratologija razširili polje (literarnih) raziskav, je koncept oddaljenega branja ponudil

211 Holmes, *The Evolution of Stylometry*, str. 116.

212 Allison, Gemma, Heuser, Moretti, Tevel, Yamboliev, *Style at the Scale of the Sentence*, str. 28.

213 Moretti, *Distant Reading*, str. 67.

214 Even-Zohar, *Polysystem Studies*, str. 14.

215 Moretti, *Graf, zemljevidi*, str. 11.

216 Bassnett, *The Translation Turn*, str. 444.

217 V slovenskem prostoru je za literaturo zunaj kanona, ki jo opredeljujejo izrazi množična in zabavna literatura, kič, šund, plaža, popularna in poljudna literatura, Miran Hladnik v osemdesetih letih utemeljil termin trivialna literatura in kot možnost nekanonizirana literatura v smislu opozicije kanonske literature nacionalne literarne zgodovine (Hladnik, *Trivialna literatura*).

218 Zupan Sosič, *Teorija pripovedi*, str. 99, 113–114.

ново metodološko orodje za take raziskave, pogojeno z digitalnim razvojem. V času »velikih podatkov« (*big data*) se je spremenila narava gradiva, ki nam je na voljo. Obsežni digitalni korpusi nudijo še neraziskan dostop do literature in vabijo, celo zahtevajo, nov tip zbiranja gradiva in analiz, vključujoč množico potencialno »nezanimivih« besedil.²¹⁹ Kvantitativni obrat kombinira velike podatkovne zbirke in računalniške statistične analize, da bi razkril sicer skrite ali le delno zaznane vzorce, ki nato informirajo presojo humanista in interpretacijo.²²⁰

Stil in stilometrija

Stilometrija je del jezikovne stilistike, interdisciplinarne vede, ki se primarno uvršča v jezikoslovje in hkrati predstavlja vezni člen med jezikoslovjem in literarnimi vedami. Stilistika ali analiza stila se je kot samostojna disciplina v poznem 18. stoletju razločila od antične retorike,²²¹ ki je stile prepoznavala s primerjanjem nasprotij:²²² arhaični proti modernemu in visoki proti nizkemu stilu.²²³ Stil lahko pojmujeemo kot amorfno, vseobsegajočo entiteto, ki jo lahko raziskujemo le z izbranega vidika²²⁴ in je ne moremo nikoli zajeti v celoti,²²⁵ ali kot verjetnostni koncept, po katerem je osnovna komponenta oblikovanja stila zavedna ali nezavedna izbira.²²⁶ V formalistični stilistiki je stil interpretiran kot odklon od t. i. normalnega stila, strukturalistična analiza stila pa raziskuje vzorce ali pravilnost, ugotavlja izpolnitev stilistične norme ter ustreznost stilističnega ujemanja in opozicij.²²⁷ Literarni stil torej lahko opazujemo kot prepleteno mrežo različnih dejavnikov. Vsakokratna analiza stila zajame določene segmente in razkrije različne avtorske, žanrske, kronološke ipd. stile, toda obenem

219 Jockers, *Macroanalysis*, str. 8.

220 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 2.

221 Horstmann, *Stilometrie*, § 5.

222 Podoben princip je prepoznaven pri analizah modernistične pripovedne literature, ki so zasnovane na opoziciji med konvencionalnimi, tradicionalnimi, realističnimi ter na drugi strani modernističnimi pripovednimi tehnikami ali pripovednimi postopki.

223 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 6.

224 Tuldava, *Stylistics*, str. 369.

225 Smolej, *Jezikovna stilistika*, str. 423.

226 Tuldava, *Stylistics*, str. 369.

227 Horstmann, *Stilometrie*, § 7.

ugotavlja le nekaj specifičnega in ne celote stila literarnega besedila. Zato so izsledki analiz stila relativni glede na preučevane komponente stila.²²⁸

Stilometrija je še najtesneje povezana s formalističnimi²²⁹ in strukturalističnimi analizami stila.²³⁰ Kot statistična ali kvantitativna analiza stila na različnih jezikovnih ravneh raziskuje podobnosti in razlike med besedili. Običajno izhaja iz analize enostavnih jezikovnih značilnosti, ki jih lahko v besedilnem dokumentu določamo avtomatsko, kot so relativna frekventnost (najpogostejših) besed, raba in razporeditev ločil ali povprečna dolžina povedi ali besed. Še vedno močno prevladuje analiza na ravni leksike, razvija pa se tudi področje skladenjskih in pomenskih stilometričnih analiz. Čeprav je bila proza zaradi običajno daljšega obsega primarni predmet stilometrije, se je njena aplikacija razširila na vse literarne zvrsti, z upoštevanjem njihovih specifik. Stilometrija se osredotoča na nezavedno komponento (avtorjevega) stila in ga preučuje s kvantificiranjem jezikovnih podatkov,²³¹ z merjenjem in preštevanjem različnih jezikovnih lastnosti določa »karakteristike« avtorja, njegov »stilistični prstni odtis«.²³² Vendar metafora iz forenzike ne ponazarja le zanesljivosti rezultatov, ampak tudi omejitve metode: prstni odtis z visoko stopnjo zanesljivosti res identificira posameznika, ne posreduje pa podatkov o njegovi osebnosti ali predispozicijah. Stilometrija je torej besedilno imanentni pristop, ki zunajjezikovnega in zunajliterarnega konteksta sam po sebi ne more upoštevati,²³³ zato relativne frekvence nepolnopomenskih besed ne moremo enačiti s stilom besedila,²³⁴ lahko pa iz nje izluščimo enega od vidikov literarnega stila in izsledke povežemo z drugimi pristopi.

Čeprav je Holmes²³⁵ v obdobju skokovitega razvoja računalništva prepričljivo napovedoval, da so statisti vedno bliže »svetemu gralu« stilometrije, popolnoma avtomatskemu identifikatorju avtorja, žanra ali obdobja,

228 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 21, 24.

229 Prim. izraz kvantitativni formalizem v Stanfordskem literarnem laboratoriju (Allison, Heuser, Jockers, Moretti, Witmore, *Quantitative Formalism*).

230 Horstmann, Jan, *Stilometrie*, § 7.

231 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 21.

232 Holmes, Kardos, *Who Was the Author*; Hockey, *Electronic Texts*, str. 5; Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 21.

233 Horstmann, *Stilometrie*, § 14.

234 Allison, Gemma, Heuser, Moretti, Tevel, Yamboliev, *Style at the Scale of the Sentence*, str. 1.

235 Holmes, *The Evolution of Stylometry*, str. 115–116.

in da bodo računalniki »prevzeli nalogo«, da določijo značilnosti, na podlagi katerih lahko najjasneje določimo avtorja besedila, je določanje značilnosti, ki naj jih računalniški program analizira in v njih odkriva vzorce, še vedno v domeni raziskovalca.²³⁶ Izhodišče vsake kvantitativne analize je raziskava, s katero opredelimo raziskovalno vprašanje in kriterije izbora besedil, ki jih bomo analizirali v iskanju odgovorov.²³⁷

Na obsežnem področju raziskav (literarnega) stila ne moremo prezeti, da je vsako preučevanje jezikovnega ali literarnega stila zastavljeno interdisciplinarno. Pri računalniško podprti stilometriji je interdisciplinarnost še izrazitejša, saj sega iz humanistike in družboslovja v naravoslovne in tehnične znanosti, zlasti računalništvo, matematiko in statistiko.²³⁸ Pri večini starejših stilometričnih raziskav lahko iz raziskovalnih ciljev razberemo, s katerega področja izhaja raziskovalec: medtem ko so pri raziskovalcih, ki raziskujejo na področju literarnih ved, v ospredju literarna dela in je stilometrija metodološko orodje, s katerim je hipoteza, ki jo je postavilo že »klasično« literarnovedno raziskovanje, ovržena ali potrjena, je pri računalničarjih v ospredju razvijanje najustreznejše metode, literarni teksti pa so le gradivo za preverjanje metod. V zadnjem desetletju pa se ti dve področji vedno bolj približujeta drug drugemu.

Stilometrija je primerjalna metoda, rezultat primerjave med besedili pa je relativen glede izbora besedil, vključenih v raziskavo. Rezultati kvantitativnih analiz niso dokončne ugotovitve ali dejstva, ampak stopnje na lestvici verjetnosti.²³⁹ Če kvantitativni in kvalitativni rezultati sovpadajo, je rezultat veliko verjetneje pravilen, sicer moramo o vsebinskih izhodiščih obeh metod premisliti na novo.²⁴⁰

Razvoj stilometrije

Za enega prvih ali prvega, ki je uporabil izraz stilometrija in pravilno napovedal njen nadaljnji razvoj še pred računalniško podprto stilometrijo, velja poljski filozof Wincenty Lutosławski, ki je leta 1897 z računskimi metodami

236 Eder, Byszuk, Feature Selection.

237 Dović, Podbevšek in Cvelbar: Poskus empirične preverbe, str. 248.

238 Eder, Rybicki, Kestemont, Stylometry with R, str. 107.

239 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 3.

240 Tuldava, Stylistics, str. 370.

določal kronologijo Platonovih spisov,²⁴¹ prve (za)misli o povezavi med kvantitativno določljivimi lastnostmi besedila, konkretno dolžino besed, in določanjem avtorstva pa so se pojavile že vsaj leta 1851 v Angliji. Augustus de Morgan, profesor matematike na londonski univerzi, je predlagal, da bi preštevali dolžino besed v *Pavlovih pismih*, saj je po občutku prepoznaval razlike v dolžini besed med posameznimi pismi. De Morganovo zamisel je v začetku osemdesetih let 19. stoletja preverjal Thomas C. Mendenhall in leta 1887 objavil prvo raziskavo o najpogostejši dolžini besed v pismih raznih avtorjev, leta 1901 pa rezultate raziskave, v kateri je primerjal najpogostejše dolžine besed pri več avtorjih in ugotovil, da se med njimi ujemata le najpogostejša dolžina besed pri Shakespearju in Marlowu.

Pot računalniški stilometriji so odprle raziskave v začetku šestdesetih let 20. stoletja. Alvar Ellegård, švedski jezikoslovec in profesor angleščine na univerzi v Göteborgu, je s pomočjo računalnika s statističnimi pristopi ugotavljal avtorstvo t. i. *Junijevih pisem* (*Letters of Junius*) iz druge polovice 18. stoletja. V istem času kot Ellegård, a neodvisno od njega, sta ameriška statista Frederick Mosteller in David L. Wallace s pomočjo računalnika na podlagi najpogostejši nepolnopomenskih besed določala avtorstvo *Federalističnih spisov*.

Preboj v aplikaciji statističnih metod na literarna besedila pomeni delo Johna Burrowsa iz druge polovice osemdesetih let 20. stoletja, *Computational into Criticism* (1987).²⁴² Burrows je pokazal na vlogo relativne pogostnosti najpogostejših nepolnopomenskih²⁴³ besed v literarnem stilu in potrdil stilometrijo kot preverjeno metodo za ugotavljanje avtorstva.²⁴⁴ Z vedno novimi raziskavami in novimi orodij se je stilometrija uveljavila kot upoštevanja vreden metodološki pristop, ki še ni izčrpal vseh možnosti in do danes postal praktično nepregledno področje znotraj literarnih raziskav,²⁴⁵ ki so deloma

²⁴¹ Binongo, Who Wrote the 15th Book of Oz.

²⁴² Borrow, *Computation into criticism*.

²⁴³ Burrows se je v raziskavah sprva osredotočal na stalne vzorce pojavljanja polnopomenskih besed, ki so bile prepoznane kot nosilke ideje (na primer *eleganten*, *nesmisel*). Šele kasneje je pozornost usmeril na zaimke in člene ter ugotavljal, da njihova raba v različnih romanah in celo govoru likov variira (Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 13).

²⁴⁴ Holmes, Kardos, Who Was the Author; Hockey, *Electronic Texts*, str. 106–107.

²⁴⁵ Aplikativnost stilometrije sega tudi v filozofijo, zgodovino in korpusno jezikoslovje, pogosto se uporablja v forenziki, natančneje v forenzičnem jezikoslovju za ugotavljanje plagiatstva, določanje avtorjev anonimnih grozilnih pisem, napovedi terorizma (Eder, Rybicki, Kestemont, *Stylometry with R*, str. 107; Evert, Proisl, Jannidis, Reger, Pielström, Schöch, Vitt, *Understanding and Explaining Delta Measures*, str. ii4;), pa tudi za analize javnega

zbrane v stilometrični bibliografiji.²⁴⁶ Temeljna in najpogostejša praksa stilometričnih raziskav je prepoznavanje avtorskega stilističnega signala, saj se je metoda razvijala v raziskavah določanja neznanega ali dvomljivega avtorstva, kar velja tudi za slovenske raziskave. Stilometrične analize se ukvarjajo tudi s prepoznavanjem različnih drugih tipov klasifikacije, na primer po repertoarju, žanrih, stilnih obdobjih, tipu dialogov ipd.²⁴⁷

Slovenske raziskave

Sporadične analize slovenske literature s stilometričnimi računalniškimi metodami raziskujejo pomenljive podobnosti in razlike med besedili enega, dveh ali več avtorjev. Avtorjem raziskav je uspelo z različnimi pristopi pokazati na določeno razmerje med kvantitativno merljivimi značilnostmi besedila in avtorstvom del, in sicer na podlagi dolžine besed in povedi pri Antonu Podbevšku in Jožetu Cvelbarju,²⁴⁸ pogostnosti n-terčkov pri Cirilu Kosmaču in Ivanu Cankarju,²⁴⁹ skupin najpogostejših 50 nepolnopomenskih besed pri vprašanju avtorstva Janeza Mencingerja²⁵⁰ ali po pogostnosti posameznih ločil za prepoznavanje avtorstva del šestih avtorjev iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja, Frana Levstika, Josipa Jurčiča, Ivana Tavčarja, Janka Kersnika, Ivana Cankarja in Prežihovega Voranca.²⁵¹ S stilometričnim računalniškim orodjem Stylo je bila prepoznana heterogenost opusa sodobne dramatičarke Simone Semenič²⁵² ter analiziranih devetdeset romanov iz 19. in začetka 20. stoletja s poudarkom na romanesknem opusu

mnenja, trženja in kadrovanja. Uporaba stilometričnih metod v širšem družbenem diskurzu za slovenski jezik je značilna zlasti za raziskave, ki skušajo z obsežnejšim referenčnim korpusom določiti avtorja besedila in profil anonimnega avtorja (prim. Zwitter Vitez, Pollak, Profiliranje, str. 168; Zwitter Vitez, Povej mi karkoli), konkretne raziskave ugotavljanja avtorstva pa so najpogosteje usmerjene na področje kaznivih dejanj (prim. Zwitter Vitez, Ugotavljanje avtorstva) in ugotavljanje plagiatorstva.

246 Za stilometrično bibliografijo, ki je nastala leta 2017 in se od takrat konstantno dopolnjuje, gl. Schöch, christofs/stylometry-bibliography. Seveda na tem seznamu ni vseh raziskav, zlasti ne raziskav – z nekaj izjemami – v jezikih, ki niso napisane v angleščini in nemščini.

247 Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 6.

248 Dović, Podbevšek in Cvelbar.

249 Jakopin, Nizkoentropijski jezikovni model.

250 Limbek, *Usage of Multivariate Analysis*.

251 Panker, *Avtomatsko določanje avtorstva*.

252 Zajc, *Elementi monodrame*.

Ivana Cankarja.²⁵³ Z eno od funkcij paketa Stylo, *rolling stylometry*, ki prepozna sloge znotraj enega besedila, sta bila obravnavana avtorska sloga soavtorjev romana *Rokovnjači*.²⁵⁴ Omeniti velja tudi uporabo stilometrije v jezikoslovni raziskavi za analizo idiolekta.²⁵⁵

Stilometrične analize: korpus besedil in orodje Stylo

Stilometrične analize se nanašajo na vprašanje stilnih obdobj v daljšem časovnem obdobju razvoja slovenske pripovedne literature od srede 17. do srede 19. stoletja in znotraj obdobj na prepoznavo žanrskega signala, nato na razmerja med Schmidovo prevedeno in Ciglerjevo izvirno pripovedno prozo začetka 19. stoletja ter na uredniške stilne spremembe *Sreče v nesreči* skozi različne izdaje od izvirne leta 1836 do leta 1991. Preverjali smo tudi uporabnost in veljavnost orodja Stylo za starejša slovenska pripovedna besedila, ki so med drugim posredovana v različnih medijih in napisana v različnih jezikovnih varietetah.

Gradivo, ki omogoča, da s stilometričnimi analizami predstavljene literarne koncepte o izhodiščih slovenske pripovedne proze vizualiziramo na podlagi kvantitativnih podatkov, jih preverimo in podamo nova spoznanja, je zbrano v elektronskem korpusu besedil PriLit (*Pripovedna Literatura*). Analize so bile izvedene z orodjem Stylo.

Korpus besedil

Elektronski korpus besedil PriLit sestavljajo besedila, ki so bila navedena v pregledu razvoja vloge prevoda v sistemu slovenske pripovedne proze. Korpus starejše slovenske pripovedne proze PriLit je specializiran korpus literarnih besedil, ki zajema izbrano pripovedno prozo več avtorjev v slovenščini, bodisi prevedeno bodisi izvirno, iz širšega časovnega obdobja od srede 17. do srede 19. stoletja. Korpus je bil izdelan v sodelovanju s strokovnjakom za jezikovne tehnologije in je deponiran v Repozitoriju Slovenske

²⁵³ Zajc, Analiza 90 slovenskih romanov.

²⁵⁴ Mandić, Zajc, Stilometrična analiza.

²⁵⁵ Bečan, *Stilometrična analiza idiolekta*.

raziskovalne infrastrukture za jezikovne vire in tehnologije CLARIN.SI na povezavi <http://hdl.handle.net/11356/1319>, javno dostopen pa je tudi prek konkordančnikov noSketchEngine in KonText.

Korpus PriLit vsebuje 43 besedil starejše slovenske pripovedne proze 12 avtorjev, od tega je v korpus vključenih sedem izdaj Ciglerjeve *Sreče v nesreči*, ki so podrobneje obravnavane v sledečih poglavjih. Besedila so bila objavljena v letih 1643–1991, brez ponatisov pa v letih 1643–1866.

Besedila v korpusu so nastala kot rokopisna ali tiskana, knjižna besedila. Od rokopisnih besedil so izbrane pridige Janeza Svetokriškega navedene v posebnem poglavju, saj predstavljajo nekoliko specifičen vir in gradivno sklenjeno enoto.

Rokopisna besedila

Vključitev rokopisnih besedil v elektronski korpus so omogočile znanstvenokritične izdaje ali priprave na znanstvenokritične izdaje rokopisnih besedil na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Za besedila iz *Skalarjevega rokopisa*²⁵⁶ smo uporabili znanstvenokritično izdajo iz leta 2011, ki vsebuje kritični prepis besedil, zapisan v gajici, upoštevajoč značilnosti jezika rokopisa.²⁵⁷ Tudi za *Poljanski rokopis* je bil na voljo kritični prepis, nastal v pripravah za načrtovano znanstvenokritično izdajo.²⁵⁸ Diplomatični in kritični prepis rokopisa *Dober legent teh svetnikov*²⁵⁹ sta bila narejena v projektu *Izhodišča slovenske pripovedne proze* in sta izhodišče za prihodnjo znanstvenokritično izdajo rokopisa.

V spodnjem seznamu so poleg osnovnih podatkov o rokopisih navedeni podatki o dostopnosti digitalnih slik rokopisa in vira, na podlagi katerega je bilo pripravljeno besedilo v elektronski obliki. V oglatih oklepajih so zapisani podatki, ki v samem rokopisu niso navedeni, lahko pa o njih sklepamo na podlagi vsebine ali drugih virov:

256 Prim. *Skalarjev rokopis 1643*.

257 Merše, Deželak Trojar, Načela kritičnega prepisa.

258 Prim. Žejn, Erjavec, Ogrin, Poljanski rokopis; Žejn, Orthographic Variant or Scribal Error.

259 Pri diplomatičnem in kritičnem prepisu so bila upoštevana načela znanstvenokritičnih izdaj rokopisov Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU (prim. Žejn, Merše, Metodološka izhodišča).

- Bonaventura: *Eksemplar od svetiga Bonaventura. Človeku naprej postavljen, koku se ima eden spet z Bogam združiti skuzi pokuro, ker se je od njega skuzi greh odločil. V enim zgovorjanju mej človekam inu dušico. Breuiloquium. 1643.* Prevedel Adam Skalar.
 Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja.* Ms 040_02. *Exemplar Od Suetiga Bonauentura Zhloueku naprei postaulena Koku se ima eden spet s' Bogam sdrushiti skusi pokuro ker se ie od niega skusi greh odlozhil.* Besedilo v korpusu po: *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps – znanstvenokritična izdaja.* Uredila Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba – Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011. Str. 393–799.
- Johannes Wolf: *Šula tiga premišluvana. 1643.* Prevedel Adam Skalar.
 Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja.* Ms 040_01. *Shulla tiga premishluuana sloshena skusi brata Ioannesa Wolfa reformiraniga Franciscarneria is pouella tiga visoku zhastitiga Firsta inu Gospuda, Gospuda Wilhelma skoffa v' Prissxni.* Besedilo v korpusu po: *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps – znanstvenokritična izdaja.* Uredila Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba – Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011. Str. 9–392.
- [Neznani avtor]: *Vsakdanje spomišlane vernih kršanskih dušic, stuprav andoktlivih ludi. 1643.* [Prevedel Adam Skalar.]
 Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja.* Ms 040_03. *Vsakdanie Spomishlane vernih karshanskich Dushiz, stuprau Andoctliuich Ludi.* Besedilo v korpusu po: *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps – znanstvenokritična izdaja.* Uredila Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011. Str. 801–804.
- [Adam Skalar]: *Vselaj inu nikoli, to je večnost. 1643.*
 Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja.* Ms 040_04. *Vselai, inu Nikoli, to ie Vezhnost.* Besedilo v korpusu po: *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps – znanstvenokritična izdaja.* Uredila Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011. Str. 805–888.

- Martin Cochemski: *Dober legent teh svetnikov*. [Okrog 1750.] Neznani prevajalec.
Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ms 014. *Dober legent teh svetnikov*.
V korpus PriLit je vključen kritični prepis od prve strani rokopisa do strani 105 (od 1. do 17. januarja).
- *Poljanski rokopis. Jezusovo življenje v sto postavah*. [Okrog 1800.] Neznani pisec.
Digitalni faksimile: *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ms 023. *Poljanski rokopis. Jezusovo življenje v sto postavah*.

Izbor pridig Janeza Svetokriškega

Pridige Janeza Svetokriškega so bile izbrane v prvi vrsti na podlagi že dostopnih kritičnih prepisov. Z izjemo pridige *Na velik petek*, ki je bila za projekt v celoti kritično prepisana po izvirni objavi, so v korpus vključene pridige, ki so že objavljene v dveh izborih pridig Janeza Svetokriškega:²⁶⁰ izboru Mirka Rupla iz leta 1937 v zbirki Akademska biblioteka in izboru Frančka Bohanca iz leta 1969 v zbirki Naša beseda.²⁶¹ Čeprav Ruplov izbor vsebuje obširno in poglobljeno spremno besedilo ter številne opombe k pridigam, nobena od izdaj ne utemeljuje izbora pridig,²⁶² ki so verjetno ravno zaradi teh izdaj in njunih ponatisov najbolj prisotne v zavesti sodobnega bralca. V Ruplovi izdaji (1937) so izpuščeni nekateri krajši ali daljši pasusi, izpusti so nakazani s tropičjem, vendar za izpust ni razvidnega razloga ali obrazložitve. Izpuščeni odlomki so bili v pripravi besedil za korpus kritično prepisani po izvirnih besedilih. Obe izdaji, tako Ruplova kot Bohančeva, prinašata tudi slovenske prevode odlomkov v latinščini, ki pa jih v besedilih za korpus PriLit nismo upoštevali, saj so zapisani v sodobni knjižni slovenščini. Izvirno latinsko besedilo v pridigah je v korpusu ohranjeno.

260 Zagotovo je stanstvenokritična izdaja celotnega opusa pridig Janeza Svetokriškega ena od nujnih nalog slovenske literarne zgodovine. Taka izdaja bi bila tudi primerna osnova za nadaljnje klasične in kvantitativne raziskave opusa Janeza Svetokriškega.

261 Pregled drugih izdaj in zbirk pridig, kritično prepisanih v gajico, tudi na primer v Knjižnici Kondor, je pokazal, da gre za ponatise teh dveh izborov.

262 Nekatera besedila se pojavljajo v obeh izborih. Odlomkov, ki so tudi del teh izborov, v korpus nismo vključili, saj smo se osredotočili na celotna besedila.

Podatki o naslovu in letu objave pridige so dopolnjeni z navedbo izvirne objave in vira, po katerem je nastalo besedilo v elektronski obliki:

- Janez Svetokriški: *Na osmo nedelo po s. Trojici*. 1691.
Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi Domini, et B. V. Mariae, praedicabile. Pars prima*. 1691. Str. 204–218.
Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademska založba (Akademska biblioteka 7), 1937. Str. 28–37.
- Janez Svetokriški: *Na sedmo nedelo po s. Trojici*. 1691.
Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi Domini, et B. V. Mariae, praedicabile. Pars prima*. 1691. Str. 188–203.
Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga (Naša beseda), 1969. Str. 175–198.
- Janez Svetokriški: *Na tretjo nedelo po Veliki noči*, 1691.
Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi Domini, et B. V. Mariae, praedicabile. Pars prima*. 1691. Str. 14–40.
Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademska založba (Akademska biblioteka 7), 1937. Str. 11–27.
- Janez Svetokriški: *Na velik petek*, 1691.
Izvirna objava v: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi Domini et B. V. Mariae, praedicabile. Pars secunda*. 1691. Str. 546–565.
- Janez Svetokriški: *Na dan s. Agnes – divice inu martrnce*. 1696.
Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum festis, quae tum ex praecepto, tum ex devotione celebrantur praedicabile. Pars tertia*. 1696. Str. 112–124.
Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga (Naša beseda), 1969. Str. 63–80.
- Janez Svetokriški: *Na dan s. Štefana*. 1696.
Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per*

totum annum festis, quae tum ex praecepto, tum ex devotione celebrantur praedicabile. Pars tertia. 1696. Str. 11–22.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga (Naša beseda), 1969. Str. 127–143.

- Janez Svetokriški: *Na dan svetiga Roka*. 1696.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum festis, quae tum ex praecepto, tum ex devotione celebrantur praedicabile. Pars tertia.* 1696. Str. 433–446.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademska založba (Akademska biblioteka 7), 1937. Str. 49–59.

- Janez Svetokriški: *Na noviga lejta dan*. 1696.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum festis, quae tum ex praecepto, tum ex devotione celebrantur praedicabile. Pars tertia.* 1696. Str. 53–79.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga (Naša beseda), 1969. Str. 11–48.

- Janez Svetokriški: *Sermo nonus. Pro induenda mondiali*, 1700.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium diversos pro diversis occurrentibus sacris ministeriis praedicabiles continens sermones. Pars Quarta.* 1700. Str. 100–112.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademska založba (Akademska biblioteka 7), 1937. Str. 93–104.

- Janez Svetokriški: *Sermo XV. Ob partam de Turcis victoriam*, 1700.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium diversos pro diversis occurrentibus sacris ministeriis praedicabiles continens sermones. Pars Quarta.* 1700. Str. 170–180.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademska založba (Akademska biblioteka 7), 1937. Str. 105–110.

- Janez Svetokriški: *Sermo XXXI. Pro dedicatione ecclesiae*, 1700.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium diversos pro diversis occurrentibus sacris ministeriis praedicabiles continens sermones. Pars Quarta.* 1700. Str. 341–353.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademsko založba (Akademsko biblioteka 7), 1937. Str. 38–48.

- Janez Svetokriški: *Dominica III. Adventus*. 1707.

Izvirna objava: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis praedicabile. Pars quinta*. 1707. Str. 25–45.

Besedilo v korpusu po: Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Akademsko založba (Akademsko biblioteka 7), 1937. Str. 38–48.

Druga besedila v knjižnem natisu

Za večino besedil v knjižni izdaji, ki smo jih vključili v korpus PriLit, so bili na portalu Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si dostopni skenogrami in datoteke .txt. Skenograme nekaterih besedil, ki še niso bili dostopni na dLibu, je bilo mogoče pridobiti s storitvijo e-knjige po naročilu (e-Books on Demand – EOD), posamezna besedila so bila dostopna v zbirkah Google Knjige in Wikivir,²⁶³ nekatera dela pa smo za raziskavo skenirali sami na optičnem bralniku s programsko opremo za optično prepoznavanje znakov (OCR). V vseh besedilih, tudi besedilih s portala dLib.si, so bile najprej odpravljene številne napake, nastale ob samodejni prepoznavi znakov. Ker smo vedno upoštevali prvo (ali edino) izdajo, so bila besedila izvirno zapisana večinoma v bohoričici, manjši del besedil je bil v metelčici ali dajncici, le nekaj besedil pa je že bilo natisnjenih v današnji gajici, ki se je dokončno uveljavila po letu 1848. Vsa besedila so bila poenoteno kritično prepisana, tj. prečrkovana v gajico, odstranjeni so bili posebni znaki, kot npr. opuščaj (') za nezložnimi predlogi s/z in k/g, ter naglasi. V nadaljevanju so osnovni podatki o gradivu tega sklopa razvrščeni po avtorjih in nato po letu izida. Tako kot pri seznamu rokopisov so v oglatih oklepajih zapisani podatki, ki v samem delu niso navedeni, lahko pa o njih z večjo ali manjšo verjetnostjo sklepamo na podlagi vsebine ali drugih virov. V oglatih oklepajih je tudi dopolnjeno ime ali priimek, če je v izvirniku zapisano le z inicialko.

²⁶³ Čeprav na Wikiviru izrazito prevladujejo besedila iz 19. stoletja, sta bili za našo raziskavo iz tega vira primerni le dve besedili, tudi zaradi kriterija prve izdaje.

- [Marko Pohlin]: *Kratku popisovanje tega življenja, inu pridne pobožnosti s. Floriana marterneka, koker tudi s. Donata marterneka, inu ss. Jannesa, inu Pavla mm. pomočnikov v ognju, inu hudega vremena navarnostah*. Ljubljana, 1769. dLib.si.
- Giuseppe Maria di Masserano: *Kratko popisanje življenja zveličaniga očeta Leonarda od Porto Mauritio*. Ljubljana, [1798]. [Prevedel Valentin Vodnik.] dLib.si.
- [Martin Cochemski]: *Ena Lepa lubezniva inu branja vredna historja od te po nadovžnu ven izgnane svete Grafnje Genofefe iz tega mesta Pfalz*. Kranj, [1800]. [Prevedel Pavel Knobl.] dLib.si.
- Benjamin Franklin: *Prava pot k dobrimu stanu, ali ena beseda ob pravim časi*. Gradec, 1812. Prevedel Janez Nepomuk Primic. dLib.si.
- Franc Veriti: *Popotnik široke in vozke poti; ali Popisovanje, kako se človek spači, v grehah živi, kako se poboljša, in Bogu služi*. Ljubljana, 1828. dLib.si.
- Franc Veriti in Mihael Hofman: *Življenje svetnikov in prestavni godovi. Perve bukve*. Ljubljana, 1828. Str. 106–662.²⁶⁴ dLib.si.
- [Franz Joseph Waitzenegger]: *Ita Togenburska grafinja. Lepa ino nauka polna zgodba dvanajstiga stoletja, za vse pobožne kristjane popisana, posebno za tajiste, kateri v nedolžnosti terpe*. Ljubljana, 1831. dLib.si.
- [Neznani avtor]: *Kmet Izidor s svojimi otroki ino ludmi, ali prisposodni navuki dobrih staršov za svoje otroke ino podložne*. Radgona, 1824. Prevedel Peter Dajnko. dLib.si.
- [Neznani avtor]: *Izidor, brumni kmet. Bukvice ljubim kmetam podeljene*. V Ljubljani, 1835. Prevedel Luka Dolinar. dLib.si.
- Christoph Schmid: *Eustahi. Povest iz pisem Krištofa Šmida*. Ljubljana, 1832. Prevedel Jožef Burger. dLib.si.
- Christoph Schmid: *Sreča dobriga uka*, 1832. V: Christoph Schmid: *Pomoč v sili ali leseni križ in sreča dobriga uka. Dve povesti iz pisem Kristofa Šmida*. Ljubljana, 1832. Prevedel Jožef Burger. Str. 31–48. dLib.si.
- Christoph Schmid: *Leseni križ*, 1832. V: Christoph Schmid: *Pomoč v sili ali leseni križ in sreča dobriga uka. Dve povesti iz pisem Kristofa Šmida*. Ljubljana, 1832. Prevedel Jožef Burger. Str. 4–30. dLib.si.
- Christoph Schmid: *Martin mladi pušavnik. Zala perpoved za otroke*. V: Christoph Schmid: *Martin mladi pušavnik. Dober dar za mlade ljudi*.

²⁶⁴ V korpus so vključena poglavja od *Neprestavni godovi* dalje, saj se je raziskava osredotočila na svetniške življenjepise.

- Iz pisem Krištofa Šmida 1.* Celovec, 1836. Prevedel Felicijan Globočnik. dLib.si.
- Christoph Schmid: *Genovefa. Povest iz starih časov za vse dobre ljudi, zlasti pa za matere in otroke.* Ljubljana, 1841. Prevedel F.[ranc] M.[alavašič]. dLib.si. Besedilo v bohoričici dostopno tudi v Digitalni knjižnici IMP in na Wikiviru.
 - Christoph Schmid: *Sveti večer. Povest v božični dar pridnim otrokom.* Celovec, 1866. Prevedel J.[anez] Bilec.²⁶⁵ dLib.si.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov: Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim.* Ljubljana, 1836. dLib.si. Prim. še Wikivir.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim* [sic!]. Ljubljana, 1836 [1838/1840]. dLib.si.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči, ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov: Poučenje starim in mladim, ubožnim in bogatim.* Založil in izdal I. Tomšič. Ljubljana: I. Tomšič, 1882. dLib.si.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči.* Priredil dr. Rudolf Kolarič. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov: Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim.* Spremnno besedo in opombe napisal Matjaž Kmecl. Ljubljana: Mladinska knjiga (Knjižnica Kondor 141), 1974.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali Popisovanje zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim.* Avtorja spremne besede Jože Pogačnik in Matjaž Kmecl. Ljubljana: Mladinska knjiga (Hram), 1984.
 - Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim.* Spremnno besedo napisal Matjaž Kmecl. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige (Slovenska povest 1), 1991.
 - Janez Cigler: *Življenje s. Heme, brumne koroške grafine.* Celovec, 1839. Google Knjige.
 - Janez Cigler: *Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov.* Celovec: Družba sv. Mohora, 1863. dLib.si. Besedilo je dostopno tudi na Wikiviru.
 - Janez Cigler: *Kortonica, koroška deklica.* Celovec: Družba sv. Mohora, 1866.

²⁶⁵ V *Slovenskem biografskem leksikonu* je priimek zapisan Bilc.

Paket Stylo

Paket Stylo, orodje za stilometrične analize, je nastal v sodelovanju računalniških strokovnjakov in raziskovalcev v humanistiki.²⁶⁶ Razvija ga skupina raziskovalcev s področja jezikoslovja, literarnih ved in računalništva z več raziskovalnih ustanov na Poljskem in v Belgiji, *Computational Stylistics Group*.

Paket Stylo predstavlja razširitev osnovnega programa v programskem okolju za napredne statistične analize zbirk besedil R,²⁶⁷ ki deluje v različnih operacijskih sistemih, ima širok spekter uporabnikov in se sproti nadgrajuje.²⁶⁸ V paketu Stylo za R so implementirane poglavitne metode, ki so najbolj v rabi pri stilometričnih analizah literature.²⁶⁹

Stilometrične analize s paketom Stylo temeljijo na pogostnosti nepolnopolnopskih ali funkcijskih besed,²⁷⁰ katerih zanesljivost za prepoznavanje stila se je od Burrowsovih raziskav dalje potrjevala vedno znova.²⁷¹ Ker so nepolnopolnopske besede obenem tudi najpogostejše pojavnice v korpusu, s paketom Stylo merimo uporabo najpogostejših leksemov.

Preko grafičnih uporabniških vmesnikov (GUI) je mogoče poljubno spreminjati osnovne nastavitve. V stilometričnih analizah slovenske pripovedne literature smo večinoma upoštevali osnovne nastavitve:²⁷² analiza razvrščanja podatkov v skupine po podobnosti in različnosti (t. i. cluster analiza) na podlagi relativne pogostnosti 100 najpogostejših besed celotnega korpusa, z neupoštevanjem velike/male začetnice; statistična metoda za merjenje razdalje delta,²⁷³ ki jo je v stilometrijo uvedel John Burrows,²⁷⁴ njena ustreznost pa je bila preverjena

266 Eder, Piasecki, Walkowiak, *An Open Stylometric System*, str. 1–2.

267 Prim. R Core Team, *R: A Language and Environment*.

268 Gregorič, Mole, *R in RStudio*.

269 Eder, Rybicki, Kestemont, *Stylometry with R*.

270 Stilometrične analize se lahko opirajo tudi na rabo in razporeditev ločil ali povprečno dolžino povedi ali besed (Eder, Piasecki, Walkowiak, *An Open Stylometric System*, str. 1–2.). Oboje je bilo v že omenjenih raziskavah aplicirano tudi na gradivo slovenske literature (prim. Dovič, Podbevšek in Cvelbar; Panker, *Automatsko določanje avtorstva*).

271 Jockers, *Macroanalysis*, str. 64; Eder, Piasecki, Walkowiak, *An Open Stylometric System*, str. 9.

272 Ostale funkcije paketa Stylo so opisane na https://computationalstylistics.github.io/stylo_nutshell/#disclaimer.

273 Burrows je delto razvil za merjenje razdalje med posameznim besedilom in referenčnim korpusom, vseeno so jo raziskovalci kasneje uporabljali zlasti za merjenje razdalje med posameznimi besedili (Evert, Proisl, Jannidis, Reger, Pielström, Schöch, Vitt, *Understanding and Explaining Delta Measures*, str. ii6).

274 Burrows, »Delta«.

tudi za druge jezike, ne le za angleščino, ter za različne zvrsti in obdobja;²⁷⁵ izris rezultatov v dendrogramu (drevesnem izrisu), format besedil v korpusu je golo besedilo.²⁷⁶ Vmesnik *Input and Language* omogoča nastavitve jezika besedil za 11 jezikov,²⁷⁷ za druge, tudi za slovenščino, je na voljo opcija *Other*.

Priprava elektronskih besedil za stilometrične analize

Računalniško podprta stilometrija se je uveljavila z raziskavami literature v angleškem jeziku, ki je po razpoložljivosti elektronskih besedil in orodij za procesiranje naravnih jezikov tudi najbolj razvit jezik, z vidika kvantitativnih analiz je njena prednost še, da praktično ne pozna slovnične pregibnosti. Ko orodja za stilometrično analizo apliciramo na jezike z visoko pregibnostjo in s tem z velikim številom možnih oblik, kar lahko pomeni razpršenost podatkov, postane aktualno vprašanje lematizacije. Izračun pogostosti besed je namreč pri velikem številu besednih oblik lahko zavajajoč, saj se vsaka (različna) oblika pregibnih besed, tj. samostalniške besede, pridevniške besede, glagola, šteje kot posamezna beseda.²⁷⁸ Tudi s tega vidika se zdi potencialna ustreznost paketa Stylo za analize slovenskih literarnih besedil toliko večja, saj je bil zasnovan in preverjan tudi na korpusu besedil v poljščini, ki je tako kot slovenščina jezik z visoko stopnjo pregibnosti. Vendar kljub sorodnosti med poljščino in slovenščino ugotovitve, da je lematizacija besed za poljska besedila za relevantnejše rezultate nujna,²⁷⁹ ne moremo neposredno aplicirati na slovensko gradivo.

Ker so besedila, ki so bila gradivo naše raziskave o izhodiščih slovenske pripovedne proze, nastala v širšem časovnem razponu in torej v različnih stopnjah razvoja ter tudi različnih varietetah slovenskega jezika, je bila ustrezna obdelava besedil v elektronskem korpusu še poseben izziv. Vsa besedila v bohoričici so bila kritično prepisana v gajico, nadaljnja ustrezna

275 Evert, Proisl, Jannidis, Reger, Pielström, Schöch, Vitt, *Understanding and Explaining Delta Measures*, str. ii5.

276 Možnosti sta še .xml in .html.

277 Trenutno so na voljo izbire angleščina, latinščina, poljščina, madžarščina, francoščina, italijanščina, španščina, nizozemščina, nemščina in kitajščina/japonščina/korejščina.

278 Ta učinek je manj opazen pri upoštevanju manjšega števila najpogostejših besed, na primer od 100 do 500 najpogostejših, saj v tem primeru prevladujejo nepregibne slovnične vrste, kot so vezniki in predlogi (Eder, Piasecki, Walkowiak, *An Open Stylometric System*, str. 9).

279 Eder, Piasecki, Walkowiak, *An Open Stylometric System*, str. 9.

priprava korpusa ne bi bila mogoča brez aplikacije jezikovnotehnoloških orodij, razvitih posebej za starejši slovenski jezik, oz. brez sodelovanja s strokovnjakom s tega področja, tudi soavtorjem korpusa,²⁸⁰ ki je korpus kodiral v dveh različicah: prva vsebuje korpus, kodiran v TEI, v drugi pa je korpus avtomatsko jezikoslovno označen, kar poleg tokenizacije, tj. delitve na besede in ločila, zajema modernizacijo besed, lematizacijo, tj. pripis osnovne oblike besed, in oblikoskladenjsko označevanje po smernicah MULTEXT-East in Universal Dependencies. V zadnjem koraku je z orodjem Janes-NER označil imenske entitete, tj. zaporedja besed za osebna imena, izlastnoimenske pridevnike, krajevna imena, imena organizacij, in ostala imena. Poleg obeh različic, kodiranih v TEI, je korpus na voljo tudi v vertikalnem formatu.

Za primerjavo, kako procesirana besedila so najustreznejša za stilometrične analize, smo imeli na voljo tri skupine besedil:

1. Besedila pred procesiranjem, zapisana v gajici, pred posodobitvijo in lematizacijo.
2. Poenoteno posodobljena besedila, ne pa tudi lematizirana. Poenoten posodobljeni zapis zagotavlja, da so na primer zapisi polglasnika *z e* ob zlogotvornem *r*, npr. *vrt* namesto *vert*, zvedene na isto pojavnico oz. različnico.
3. Posodobljena in lematizirana besedila.

V paketu Stylo smo za vsako od teh skupin generirali seznam 100 najpogostejših besed in sezname primerjali. Največja odstopanja so se pokazala v skupini posodobljenih in nelematiziranih besedil, na ta odstopanja pa vpliva lematizacija glagola *biti*. Na seznamu 100 najpogostejših pojavníc v besedilih, ki so tokenizirana in niso ne posodobljena ne lematizirana, in besedilih, ki so tokenizirana in le pisno posodobljena, je na prvem mestu po pogostosti beseda *je* (tretja oseba glagola *biti*), medtem ko je v skupini besedil, ki so tudi lematizirana, na vrhu seznama kot najpogostejša beseda nedoločnik *biti*; med prvimi 100 najpogostejšimi pojavnícami prvih dveh, nelematiziranih skupin besedil je *biti* na 94. oz. 96. mestu, na seznamu pa so še druge oblike glagola *biti*, in sicer (od najpogostejše do najredkeje) sedanjške oblike: *so*, *si*, *sem*, *sta*, *ste*, nato pretekli deležnik na -l (po pogostosti

280 Gl. Žejn, Erjavec, *The corpus*.

si sledijo *bil, bila, bilo, bili*) in prihodnjik (relativno najpogostejša pojavnica je spet oblika za 3. osebo ednine *bo*, med pojavnicami sta še *bom* in *boš*). Vse te oblike skupno predstavljajo 12 odstotkov najpogostejših 100 pojavníc. Iz seznamov najpogostejših besed ni mogoče razbrati, kdaj je *biti* polnopomenski, kdaj nepolnopomenski, v vlogi vezi, in kdaj rabljen kot pomožni glagol za tvorbo preteklika, predpreteklika ali prihodnjika, za celotni korpus pa je preko konkordančnika noSketEngine mogoče izluščiti podatek, da se *biti* v vlogi nepolnopomenskega glagola pojavi v 95,15 odstotka, medtem ko je v vlogi polnopomenskega glagola v le 4,85 odstotka, tako da je prevladujoča vloga glagola *biti* nepolnopomenska.

V zvezi s posodobitvijo besedil rezultati stilometrične analize avtorskega signala prevodov Martina Cochemskega, ki je predstavljena v naslednjem poglavju, kažejo, da smo se z ustrezno posodobitvijo besedil uspešno izognili vplivu narečnih varietet in vplivu rokopisnega medija glede na tiskano knjigo na rezultate. Iz seznama najpogostejših 100 besed lahko ugotovimo, da so posodobljene skoraj vse besede v seznamu, kar omogoča primerljivost med besedili iz različnih obdobj in narečnih variant v razvoju slovenskega jezika. Za ponazoritev navajamo prvih 20 najpogostejših besed v celotnem korpusu za posodobljena nelematizirana besedila: *je, in, v, da, se, na, so, ta, te, od, to, iz, pa, bi, tako, za, on, ti, ne, s*.

Skleniti je mogoče, da so za stilometrične analize korpusa PriLit²⁸¹ najbolj relevantna posodobljena nelematizirana besedila.²⁸²

Stilistični signal zgodovinskega razvoja slovenske pripovedne proze

Za posamezne stilometrične analize smo glede na namen izbrali relevantna besedila iz korpusa. V prvi, izhodiščni stilometrični analizi, s katero smo opazovali stilistični signal obdobj in zgodovinskem razvoju slovenske pripovedne proze od srede 17. do srede 19. stoletja, je bil zajet korpus skoraj v celoti, nadaljnje analize pa so se osredotočile na posamezne segmente, ki jih je izpostavila prva analiza, s poudarkom na opusih (prevodih) Christopha

281 Ugotovitev o relevantnosti posodobljenih nelematiziranih besedil za stilometrično analizo starejših besedil ne moremo posplošiti kot veljavnih kriterijev za kvantitativne raziskave slovenske literature, ampak je treba ustrezne parametre premisliti in določiti vedno znova v skladu z naravo besedil ter izhodišči in cilji vsakokratne raziskave.

282 Prim. še Žejn, Računalniško podprta stilometrična analiza.

Schmida in Janeza Ciglerja. Zadnja stilometrična analiza se navezuje na obravnavo izdaj *Sreče v nesreči* in je predstavljena v zadnjih poglavjih.

Možnosti stilometrične analize za preverjanje razvrščanja literarnih del v zgodovinskorazvojnem kontekstu je potrdil že pionir na področju stilometričnih literarnih analiz John Burrows,²⁸³ za njim pa še številne kasnejše raziskave literature v raznih jezikih.²⁸⁴ Na gradivu slovenske pripovedne proze bomo ugotavljali, kako analiza kvantitativnih razmerij med besedili prepozna zgodovinski razvoj slovenske pripovedne literature. Zaradi raznolikosti pripovednih del, vključenih v korpus, smo opazovali tudi razmerja med kanonizirano in nekanonizirano ter med izvirno in prevedeno literaturo znotraj posameznih zgodovinskostilnih obdobj ter morebitne vpliva medija, po katerem je bila literatura posredovana (roko-pisna in natisnjena besedila), prepoznavali žanrske signale ter opredelili literarna dela in področja, ki bi jih bilo treba na podlagi rezultatov stilometrične analize dodatno raziskati. Ne nazadnje smo preverjali možnosti in veljavnost stilometrije za prepoznavanje stila in žanrov v zgodovinskem razvoju slovenske pripovedne literature od srede 17. do srede 19. stoletja.

Vizualizacija rezultatov

Za analizo s paketom Stylo v programskem okolju R je bil uporabljen skoraj celotni korpus PriLit,²⁸⁵ primerjana je bila relativna pogostnost 100 najpogostejših besed celotnega korpusa po statistični metodi za merjenje razdalje delta. Rezultati so vizualizirani v odprtokodni programski opremi za analizo omrežij Gephi,²⁸⁶ saj je tak prikaz pri večjem številu analiziranih besedil preglednejši.

Rezultate, ki smo jih pridobili v paketu Stylo, predstavljajo povezave

283 Jannidis, Lauer, Burrows's Delta, str. 33.

284 Prim. Jannidis, Lauer, Burrows's Delta, str. 33; Craig, Greatley-Hirsch, *Style, Computers*, str. 11; Horstmann, *Stilometrie*, § 2. Za nemško literaturo sta Jannidis, Lauer (Burrows's Delta, str. 49) ugotovila, da je tovrstna analiza omejena na zvrsti.

285 Od izdaj *Sreče v nesreči* smo upoštevali prvo izdajo iz leta 1836, zaradi prepoznavanja avtorskega signala Janeza Ciglerja so bila primerjalno vključena še njegova ostala pripovedna dela, ki so izšla po letu 1836. V analizo niso vključeni prevodi Christophha Schmida, ki so izšli po letu 1836 – ti so bili vključeni le v analizo razmerja med pripovedno prozo Janeza Ciglerja in prevedeno prozo Christophha Schmida.

286 Bastian, Heymann, Jacomy, Gephi.

med besedili na podlagi razmerij 100 najpogostejših besed. V vizualizaciji v Gephiju na Sliki 1 (v Slikovnem gradivu) besedila vizualno prikazujejo vozlišča (*nodes*), ob katerih so zapisani priimek avtorja (oz. avtorjev) besedila, ena ali več (začetnih) besed naslova in v oklepaju letnica izida. Za besedila iz Skalarjevega rokopisa sta kot avtorja zapisana Skalar in avtor izvirnega besedila, kjer je ta podatek znan. Pri besedilih *Kmet Izidor s svojimi otroki ino ludmi* (1824) in *Izidor, brumni kmet* (1835), za kateri avtorja ni bilo mogoče določiti (prvotno sta bili pripisani Christophu Schmidu oz. Josephu Huberju), avtor ni izpisan. Vozlišča, ki predstavljajo dela istega avtorja, so obarvana vedno z isto barvo. Razmerja med besedili, kot so bila določena z analizo v paketu Stylo, so prikazana s povezavami (*edges*) med vozlišči: debelejša povezava pomeni večjo podobnost glede na relativno pogostnost 100 najpogostejših besed v besedilu, tanjša pa manjšo. Barva povezav je kombinacija barv medsebojno povezanih vozlišč.

Interpretacija rezultatov

Oddaljeni pogled na besedila, ki smo jih uvrstili v zgodovino slovenske pripovedne literature od prve polovice 17. stoletja do izvirne slovenske pripovedi Janeza Ciglerja *Sreča v nesreči* (1836), vključno s kasnejšim Ciglerjevim pripovednim opusom, v glavnem potrjuje »kvalitativne ugotovitve« o zgodovinskoslogovnih obdobjih v razvoju slovenske pripovedne proze in kaže, da pripovedno literaturo kot celovit sistem tvorijo raznovrstni sestavni elementi, in sicer prevedena in izvirna literatura, posredovana bodisi v natisu bodisi v rokopisni obliki, ki jih družijo prepoznavne slogovne značilnosti.

V splošnem so razvidne močnejše povezave med besedili znotraj posameznih obdobj, ki so najšibkejšje pri najstarejši, baročni literaturi, in izraziteje prepoznavni avtorski stilistični signali, pa tudi stilistični signali žanrov. V nadaljevanju se bomo osredotočili na ujemanje s pričakovanim vzorcem in odmike od njega ter jih poskušali obrazložiti z vključitvijo izsledkov kvalitativnega raziskovalnega pristopa.

Vezni člen povezav od pridižnega opusa Svetokriškega k Skalarju in od Skalarja k Martinu Cochemskemu je pripadnost baročnemu stilnemu obdobju ali baročno kompiliranje iz tradicije antične literature in krčan-

skega izročila, značilno za vse tri avtorje. Poleg tega lahko znotraj baročne literature v večji podobnosti med prozo iz Skalarjevega rokopisa in deli Cochemskega ter v šibkejši povezavi s Svetokriškim prepoznamo tudi veliko mero izvirnosti Svetokriškega, kar potrjuje njegov status kanoniziranega avtorja. Deloma bi lahko ta razmerja pripisali žanrskim značilnostim, saj dela Svetokriškega spadajo na področje retorske proze, dela preostalih dveh avtorjev pa na področje pripovedno-meditativne proze.

Za primerjavo in podrobnejši pogled na baročno literaturo smo izvedli stilometrično analizo zgolj baročnih besedil, ki je prikazana na Sliki 2 (v Slikovnem gradivu). Ta pokaže podobna razmerja z nekaj manjšimi odstopanji od vizualizacije obsežnejšega izbora besedil, kar je posledica relativnosti razmerij med besedili, vključenimi v stilometrično analizo. V tem prikazu so razdalje med besedili in njihova intenzivnost odvisne le od povezav znotraj baroka in ne tudi od povezav z razsvetljenjskimi deli.

V različni intenzivnosti povezav znotraj izbranih pridig Janeza Svetokriškega bi lahko prepoznali več različnih uvrstitev, ki se med seboj deloma prekrivajo: nekoliko intenzivnejše povezave se izrišejo med hagiografskimi pridigami o sv. Roku in sv. Štefanu in (šibkejše) s pridigo o sv. Neži (Agnes), vendar se ta lok povezav enako intenzivno nadaljuje k pridigi *Na velik petek* in od tam k pridigam za posebne priložnosti (posvetitev cerkva, vstop k redovnicam in zmaga nad Turki). Na drugi strani so vidne povezave znotraj nedeljskih pridig, vključno z novoletno pridigo (*Na noviga lejta dan, Na osmo nedeljo po sv. Trojici, Na tretjo nedeljo po veliki noči, tudi Dominica III. Adventus*). Vsaj deloma lahko prepoznamo tudi povezave med besedili po časovnih obdobjih. Ta grupiranja niso določeneje opredeljena in na njihovi podlagi ne moremo izpeljevati konkretnjših sklepov, kažejo pa, da bi na podlagi poglobljene zasnove raziskave opusa Janeza Svetokriškega²⁸⁷ z načrtno strukturiranim in predvsem obsežnejšim korpusom pridig dobili relevantne rezultate.

Močna povezanost besedil iz nekoliko mlajšega Skalarjevega rokopisa kaže na izrazit Skalarjev prevajalski pečat. Vidna je močnejša povezava med *Eksemplarjem od svetiga Bonaventura* in meditativno prozo *Vselaj inu nikoli* ter nato šibkejša med *Vselaj inu nikoli* in prevodom Wolfove

²⁸⁷ Izbor pridig Janeza Svetokriškega je zlasti zaradi zamudnosti pri pripravi besedil za vključitev v korpus v največji meri sledil temu, kar je že na voljo v kritičnem prepisu, saj smo v korpus z eno izjemo vključili besedila, ki so že bila zapisana v gajici.

Šule tiga premišluvana. Skalarjevega avtorstva meditativne proze *Vselej inu nikoli* na podlagi te analize ni mogoče ne potrditi ne ovreči.²⁸⁸ Opazna je intenzivnejša povezava med Skalar-Wolfovo meditativno prozo *Šula tiga premišluvana* in prevodi Martina Cochemskega v slovenščino, zlasti med *Poljanskim rokopisom* in svetniškimi hagiografijami *Dober legend teh svetnikov*. *Šulo tiga premišluvana* in *Poljanski rokopis* sicer povezuje vsebinska podobnost – v obeh primerih gre za pripoved o Jezusovem in Marijinem življenju, ki temelji na *Svetem pismu* in je dopolnjena s številnimi podrobnosti iz raznih drugih virov –, vendar pa stilometrična analiza vsebinskih razmerij ne prepozna. Glede na podobnost po 100 najpogostejših nepolnopomenskih besedah bi bilo smiselno več pozornosti posvetiti vprašanju povezav med izvirnikom *Šule tiga premišluvana* (avtor Joannes Wolf, izšlo leta 1633),²⁸⁹ in eno od predlog *Poljanskega rokopisa* (t. i. *Jezusovo življenje* Martina Cochemskega, v nemščini izšlo prvič 1676 ali 1677). Vprašanje pa je, če niso te povezave posledica »manjkajočih« najboljših sorodnih besedil.

Močan avtorski signal je razviden med prevodi del Martina Cochemskega v slovenščino, čeprav sta se dve besedili ohranili v rokopisih (*Poljanski rokopis* in *Dober legend teh svetnikov*), eno pa v tiskani izdaji (*Genovefa*). Prevodi so zapisani v treh zgodovinskih varietetah slovenskega jezika s konca 18. stoletja: gorenjsko-rovtarski narečni normi v *Poljanskem rokopisu*,²⁹⁰ koroški narečni normi v rokopisu *Dober legend teh svetnikov*²⁹¹ ter v varianti, ki se najbolj približa osrednjeslovenski knjižni različici še ne poenoteni knjižni normi v *Genovefi*. Očitno so vsi trije prevodi ohranili močan pečat izvirnika. Poleg tega močnejša povezanost teh del, ki so nastala že proti koncu 18. stoletja in v začetku 19. stoletja, z baročno literaturo in veliko šibkejša povezanost z deli, ki stojijo v začetkih razsvetljenstva (čeprav so slednja starejša), potrjujeta ugotovitev, da so barok v zgodovini slovenske literature razni zgodovinski dejavniki podaljšali in ohranili prek konca 18. stoletja in še globoko v 19. stoletje.²⁹²

Obdobje, v katerem je nastala po večini prevedena poznobaročna literatura, se v zgodovini slovenske književnosti prekriva z obdobjem prvih

288 Za zanesljivejše rezultate bi morali v analizo vključiti več besedil, ki pa niso na voljo.

289 Prim. Deželak Trojar, Vsebina Skalarjevih prevodov, str. 921.

290 Žejn, Jezik Poljanskega rokopisa.

291 Prim. Ogrin, Dober Legend.

292 Ogrin, O vlogi rokopisov, str. 55.

del razsvetljenstva. Med deli poznobaročne in začetne razsvetljenske literature vizualizacija rezultatov izkazuje več šibkejših povezav, ki jih lahko interpretiramo tudi kot izrazitejšo razločenost ali celo zarezo med baročno in razsvetljensko literaturo – v slednjo se uvrščajo Pohlinove hagiografije (1769), ki so po vsej verjetnosti vsaj deloma prevedene, vsebujejo pa tudi odlomke, ki so nedvomno izvirni, Vodnikov prevod življenjepisa svetega Leonarda (1798) in prevod dela Benjamina Franklina *Prava pot*, ki ga je nekoliko kasneje, leta 1812, prevedel razsvetljenec Janez Primic. Med temi tremi deli so prikazane tudi močnejše medsebojne povezave, iz česar lahko sklepamo, da so Vodnik, Pohlin in Primic vpeljali sodobnejši – razsvetljenski stilni izraz, čeprav je bil Vodnikov prevod hagiografije v literarni zgodovini prepoznavan kot delo, ki ostaja zunaj Vodnikovih razsvetljenskih prizadevanj.²⁹³

V drugem in tretjem desetletju 19. stoletja se zaradi večje količine in tudi večje raznovrstnosti besedil izrišejo kompleksnejše povezave. Izraziteje izstopata avtorska signala Christopha Schmida in Janeza Ciglerja, kar je pričakovano tudi zato, ker je v korpus vključenih največ njunih del in so drugi avtorji zastopani le s po enim, največ dvema besediloma. Podrobnejša analiza razmerij med deli iz dvajsetih in tridesetih let 19. stoletja je razvidna iz primerjave med Ciglerjevo izvirno pripovedno prozo in prevodi Schmida v slovenščino v kontekstu drugih sočasnih del, ki je odprla tudi vprašanja avtorstva. Pri Schmidovem opusu, vključenem v analizo, je opazna manjša zaokroženost povezav, kar bi lahko pripisali žanrski raznolikosti ali večji neodvisnosti od izvirnika pri posameznih prevajalcih, sploh v primerjavi s prevodi del Cochemskega, ki imajo izrazit avtorski signal. V širšem kontekstu je opazna izrazitejša povezava od Vodnikovega prevoda di Masseranovega življenjepisa sv. Leonarda (1798), k Hofman-Veritijevemu *Življenju svetnikov* (1828), Waitzeneggerjevemu svetniškemu življenjepis *Ita Togenburska grafinja* (1831) ter nazadnje do življenjepisa sv. Heme (1839), pod katerega se je kot avtor podpisal Janez Cigler. V teh povezavah lahko prepoznamo izrazitejši žanrski hagiografski stilistični signal.

V vizualizaciji razvoja slovenske pripovedne proze se na koncu izriše Ciglerjeva pripovedna proza. V primerjavo z vizualizacijo razmerij znot-

293 Bren, Še enkrat: Valentin Vodnik, str. 216–217.

raj literature 19. stoletja je tu vidna nekoliko intenzivnejša povezanost z delom *Evstahi*. Vidimo lahko, da je Ciglerjev opus deloma že odmaknjen od ostalih pripovednih del, kar mogoče nakazuje njegovo vlogo v nadaljnjem razvoju slovenske pripovedne proze.

Janez Cigler in Christoph Schmid: stilometrična analiza

Naslednja stilometrična analiza se osredotoča na razmerja med deli Janeza Ciglerja in Christopha Schmida, kjer je v ospredju prepoznavanje avtorskega stilističnega signala. S stilometrično analizo bomo preverjali, kako razmerja med Schmidovimi in Ciglerjevimi deli v širšem kontekstu pripovedne literature, ki je nastala v prvih desetletjih 19. stoletja, prepozna kvantitativna stilistična analiza. V analizo so iz korpusa PriLit primerjalno vključena pripovedna dela drugih avtorjev, ki so nastala v istem časovnem okviru, in sicer od leta 1812 do 1866. V interpretaciji rezultatov bomo opazovali tudi razmerja med deli, ki so jih prevajali različni prevajalci, ter med žanrsko različnimi deli. Analiza odpira vprašanja avtorstva nekaterih del Ciglerja in Schmida.

Iz celotnega korpusa besedil PriLit je bilo v analizo vključenih 16 besedil, ki jih lahko razdelimo v naslednje sklope:

1. *Sreča v nesreči* Janeza Ciglerja iz leta 1836.
2. V slovenščino prevedena daljša pripovedna proza Christopha Schmida do leta 1836:

- *Evstahi. Povest iz pisem Krištofa Šmida* (Ljubljana, 1832), prevedel Jožef Burger,
- *Sreča dobriga uka* (Ljubljana, 1832), prevedel Jožef Burger,
- *Leseni križ* (Ljubljana, 1832), prevedel Jožef Burger,
- *Martin, mladi pušavnik* (Celovec, 1836), prevedel Felicijan Globočnik.

V tem sklopu so nadalje dela, v prevodu katerih avtor izvirnika ni naveden in jih je slovenska bibliografija pripisala Schmidu, čeprav ne vedno upravičeno:

- *Kmet Izidor s svojimi otroki ino ludmi, ali pripodobni nauki dobrih staršev za svoje otroke in podložne* (Radgona, 1824), prevedel Peter Dajnko. Christophu Schmidu je avtorstvo pripisal Franc Simonič²⁹⁴ v *Slovenski bibliografiji*.
- *Izidor, brumni kmet. Bukvice ljubim kmetam podeljene* (Ljubljana, 1835), prevedel Luka Dolinar. Vaclav Burian²⁹⁵ in Martin Jevnikar²⁹⁶ sta zapisala, da sta Dajnkov in Dolinarjev prevod *Izidorja* starejši in novejši prevod istega dela, in sicer *Isidor, Bauer zu Ried* Josepha Huberja, kasneje pa se je uveljavilo mnenje, da je le Dolinarjev *Izidor* prevod Huberjevega dela.
- *Ita Togenburska grafinja* (Ljubljana, 1831), prevedel Jurij Kosmač. Delo je tudi v nemškem prostoru dolgo veljalo za Schmidovo; in čeprav je že leta 1824 avtorstvo preklical sam Schmid,²⁹⁷ je bilo še v času Schmidovega življenja, ravno leta 1831, ko je izšel slovenski prevod, v nemščini objavljeno v izboru Schmidovih del.²⁹⁸ Kot prevod Schmidovega dela sta ga navedla Simonič²⁹⁹ v *Slovenski bibliografiji* in Burian³⁰⁰ v svoji razpravi o začetkih slovenske pripovedne proze. Prvi je na napačno pripisano avtorstvo opozoril Jevnikar³⁰¹ in kot avtorja s sklicevanjem na nemško literarno zgodovino navedel Franza J. Waitzeneggerja.³⁰²

3. Opus obeh osrednjih avtorjev smo razširili z nekaterimi njunimi deli, ki so izšla po letu 1836:

- Janez Cigler: svetniški življenjepis *Življenje s. Heme, brumne koroške grafine* (Celovec, 1839),
- Janez Cigler: *Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih vojakov* (Celovec, 1863),
- Janez Cigler: *Kortonica, koroška deklica* (Celovec, 1866),
- Christoph Schmid: *Genovefa. Povest iz starih časov za vse dobre ljudi, zlasti pa za matere in otroke* (Ljubljana, 1841), prevedel Franc Malavašič,

²⁹⁴ Simonič, *Slovenska bibliografija*, str. 456.

²⁹⁵ Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 245–246.

²⁹⁶ Jevnikar, Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva, str. 16.

²⁹⁷ Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 210.

²⁹⁸ Griesser, Heine, Bibliographie, str. 173–174.

²⁹⁹ Simonič, *Slovenska bibliografija*, str. 455.

³⁰⁰ Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 245.

³⁰¹ Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 209.

³⁰² Jevnikar je priimek zapisal Weizenegger, pojavlja se še varianta Weizenegger. Prim. Meier, Schmid, Christoph von, str. 144–145.

- Christoph Schmid: *Sveti večer. Povest v božični dar pridnim otrokom* (Celovec, 1866), prevedel Janez Bilc.

4. V analizo smo iz korpusa PriLit vključili še starejša dela, ki so nastala v prvih desetletjih 19. stoletja:

- Prevod razsvetljenskega dela *Prava pot k dobriemu stanu* Benjamina Franklina (Gradec, 1812), prevedel Janez Nepomuk Primic.
- Alegorična pripoved *Popotnik široke inu vozke poti* Franca Veritija (Ljubljana, 1828).

Življenje svetnikov in prestavni godovi (Ljubljana, 1828), ki jih je zbral in zapisal slovenski duhovnik in nabožni pisatelj Mihael Hofman in po njegovi smrti izdal Franc Veriti.

Pri analizi smo upoštevali osnovne nastavitve paketa Stylo, po katerih je združevanje v skupine po podobnosti glede na 100 najpogostejših besed in s statistično metodo delta prikazano na dendrogramu oz. drevesnem izrisu. Pri poimenovanju datotek smo sledili priporočilom razvijalcev paketa Stylo, zato imena datotek posameznih besedil vključujejo osnovne metapodatke, ločene s podčrtajem: priimek avtorja, prvo besedo ali smiselno prvih nekaj besed naslova dela, letnico prvega izida in pri prevodih za podčrtajem še priimek prevajalca. V drevesnem izrisu je vsakemu avtorju samodejno pripisana določena barva. Pri delih, ki smo jih navedli v sklopu Schmidovih del s prvotno napačno pripisanim avtorstvom, smo kot avtorja na prvem mestu zapisali Schmida in na drugem pravega avtorja.

Na prikazu rezultatov analize na Sliki 3 (v Slikovnem gradivu) na dendrogramu število vej predstavlja skupine, v katere so razporejena ali razdeljena besedila. Iz vozlišč/stičišč razberemo, na kateri razdalji se začnejo enote med seboj ločevati glede na postavljene kriterije. Najnižje vrednosti vozlišč (glede na os y) nam povedo, da so te enote (skupine enot) med seboj zelo podobne in obratno pri višjih vrednostih. Pri stilometrični analizi je pričakovano, da bodo dela istega avtorja uvrščena znotraj istih skupin, močne povezave naj bi se pokazale med Schmidom in Ciglerjem, saj se uvrščata v isto slogovno obdobje. Izpostaviti moramo, da je stilometrija v osnovi primerjalna metoda, zato so rezultati razmerij med besedili v veliki meri odvisni tudi od izbora besedil, vključenih v analizo.

Razrez na dendrogramu, izdelan v paketu Stylo, razloči dve skupini na najvišji hierarhični ravni, obe skupini razpadeta še na dva dela: znotraj ene skupine so razvrščeni prevodi Christopha Schmida, pri katerih je njegovo avtorstvo nedvomno, ter tri Ciglerjeva dela iz dveh različnih časovnih obdobj, *Sreča v nesreči* (1836), *Kortonica* in *Deteljica*, obe iz šestdesetih let 19. stoletja. Znotraj te skupine je prepoznavna še delitev na Schmidova dela in Ciglerjeva dela, kar kaže na največjo podobnost med Schmidom in Ciglerjem v primerjavi s preostalimi v analizo vključenimi deli. V drugi skupini so preostala dela, Veritijev *Popotnik* ter *Življenje svetnikov* (v soavtorstvu s Hofmanom), Franklinova *Prava pot* ter vsa tista dela, pri katerih je bilo Schmidovo avtorstvo kasneje ovrženo (Dajnkov in Huberjev prevod ter Waitzeneggerjeva *Ita Togenburska grafinja*), kar potrjuje napačno pripisana avtorstva. Neujemanje glede na 100 najpogostejših besed med obema deloma o kmetu Izidorju kaže, da skoraj ni mogoče, da bi ju napisal isti avtor. Opazno je, da je med Veritijevimi in Hofmanovimi svetniškimi življenjepisi (*Življenje svetnikov in prestavni godovi*) ter Veritijevim *Popotnikom* le malo podobnosti, kar je glede na soavtorstvo vsaj deloma pričakovano. V tej skupini pa je nepričakovana uvrstitev Ciglerjevega življenjepisa sv. Heme iz leta 1839.

Pri stilometrični analizi primerjava prevedenih in izvirnih besedil zagotovo predstavlja določene omejitve, zato moramo ta razmerja še posebej izpostaviti v interpretaciji rezultatov, saj so pri prevodih možne različne stopnje zvestobe prevoda izvirniku in vpliv sloga prevajalca. Christopha Schmida so prevajali različni prevajalci, do leta 1836 znotraj dveh središč, ljubljanskega in celovškega.³⁰³ Iz vizualizacije v paketu Stylo in Gephi (Slika 4, v Slikovnem gradivu) vidimo, da je osrednje jedro Schmidovega opusa v slovenščini dovolj prepoznavno, ni pa zaokroženo, ampak odprto. Večina Schmidovih del oz. tistih del, katerih avtor je zanesljivo Schmid, se razporedi v središču vizualizacije, najizrazitejše so povezave med štirimi deli: *Evstahi* (1832), *Leseni križ* (1832), *Genovefa* (1841) in *Sveti večer* (1866), čeprav so jih prevajali različni prevajalci, medtem ko se *Sreča dobrega uka* (1832) in *Martin, mladi puščavnik* (1836) razvrstita na rob Schmidovega opusa. Pri *Sreči dobrega uka*, ki jo je leta 1832 prevedel Jože Burger, glavni predstavnik ljubljanskega kroga prevajalcev,³⁰⁴ lahko nekoliko rahlejšo povezanost z drugimi Schmidovimi

303 Po letu 1836 se je prevajanje razširilo na Štajersko (Radgona in Gradec) ter Novo mesto.

304 Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 196.

deli pripišemo žanrskim razlikam, saj se zgodba odvija v obliki pisem med bratom in sestro. V isti izdaji kot *Sreča dobriga uka* je bila objavljena pripoved *Leseni križ*. Jevnikar³⁰⁵ je pri analizi prevoda ocenil, da čeprav je glede na izvirnik dodan opis Bleda in jezera ter je dogajanje prestavljeno v slovensko okolje, ne gre za samostojno predelavo dela, medtem ko je Plavšak³⁰⁶ na podlagi podrobne primerjave postavil tezo, da gre skoraj za Burgerjevo izvirno delo. Na podlagi rezultatov stilometrične analize lahko sklenemo, da je prevod kljub določeni poslovenitvi in dodatkom ohranil slogovni pečat izvirnika. Glede na večjo oddaljenost pripovedi *Martin, mladi puščavnik* bi lahko sklepali na večje oddaljevanje od sloga izvirnika pri prevajanju, vendar bi bila za potrditev potrebna še podrobnejša analiza prevoda.

Dela, ki so razporejena na robovih celotne vizualizacije, npr. Franklinova *Prava pot* ali Dajnkov prevod *Kmet Izidor s svojimi otroki ino ludmi* in Dolinarjev prevod *Izidor, brumni kmet*, kažejo različne šibke povezave z raznimi avtorji, kar pomeni, da se od vseh razlikujejo približno enako in da najbolj podobno delo v korpus ni zajeto. Kot smo že navedli, je stilometrična analiza pokazala tudi, da niti Dajnkovega niti Dolinarjevega prevoda ni mogoče pripisati Schmidu in da bi izvirnik težko pripisali istemu avtorju. Tudi iz vsebinske primerjave nemškega besedila, po katerem naj bi nastal eden ali celo oba prevoda (prim. zgoraj), *Isidor, Bauer zu Ried*,³⁰⁷ in obeh slovenskih prevodov lahko ugotovimo, da gre za vsebinsko in slogovno tri zelo različna dela.

Na dendrogramu in v prikazu v Gephiju se jasno izriše medsebojno močno povezana skupina treh Ciglerjevih del: *Sreče v nesreči* ter obeh Ciglerjevih del iz šestdesetih let 19. stoletja, *Deteljice in Kortonice, koroške deklice*. Močnejša povezanost med *Srečo v nesreči* in *Deteljico* potrjuje tudi opažanja, da *Deteljica* v večji meri sledi zgledu *Sreče v nesreči*, medtem ko je v *Kortonici* opazen večji vsebinski, žanrski in strukturni odklik od Ciglerjeve prve pripovedi. Vsako od Ciglerjevih besedil posamično izkazuje s prevodi nekaterih Schmidovih del in Dolinarjevim prevodom *Izidorja* zelo rahle povezave, vendar te niso tako izrazite, še zlasti v primerjavi z intenzivnostjo

305 Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, str. 190.

306 Plavšak, *Ch. Schmid v prvih slovenskih prevodih*, po Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 239.

307 Prim. Huber, *Isidor, Bauer in Ried*.

in količino povezav znotraj Ciglerjevih ali Schmidovih osrednjih del. Glede na rezultate stilometrične analize lahko sklenemo, da so osrednja Ciglerjeva pripovedna dela slogovno izrazita in razmeroma oddaljena od prevodov Schmidove literature, hkrati pa med vsemi deli³⁰⁸ ravno s Schmidovim prevedenim opusom izkazujejo intenzivnejše povezave.

V zvezi s Ciglerjevo *Kortonico* velja izpostaviti Vrhovnikovo³⁰⁹ trditev, da ni izvirna, ampak »posneta« po neki daljši povesti, objavljeni v časniku *Pustertaler Bote*,³¹⁰ in le predstavljena na Koroško. Vendar v izdajah tega časopisa in dostopnih prilogah od začetka izhajanja do izida *Kortonice* leta 1866 morebitne predloge ali izvirnika ni bilo mogoče najti. Poleg tega je časopis izhajal na štirih straneh, tako da prostora za daljšo povest, kot je *Kortonica*, praktično ni bilo. Seveda možnosti, da je *Kortonica* »posneta«, prevedena, prirejena ipd. po predlogi ali izvirniku iz tujejezičnega, najverjetneje nemškega vira, s tem ne moremo izključiti, zelo verjetna pa je tudi domneva, da je *Kortonica* Ciglerjevo izvirno delo.

Kot smo že omenili, pri Ciglerjevih delih v dendrogramu in omrežnem prikazu izrazito izstopa delo *Življenje s. Heme, brumne koroške grafine*, ki glede na stilometrično analizo ne izkazuje nobenih povezav s preostalimi Ciglerjevimi deli, ampak se razporedi na drugo stran prikaza k trem delom različnih avtorjev, in sicer k Waitzeneggerjevi *Iti* in Veriti-Hofmanovemu *Življenju svetnikov*. Pri *Hemi* gre za svetniški življenjepis, v katerem je zgodba osredotočena na življenje družine z dvema sinovoma in usodo njenih posameznih članov. V njej je prepoznaven tipičen potek svetnikovega življenja, značilen za baročne svetniške legende, v nekaterih pasusih pa so prisotni nazori in ideje, tipični za Ciglerjeva pripovedna dela, zlasti *Srečo v nesreči*, kot na primer zgledno zakonsko življenje brez prepira med zakoncema, starša sta vsako nedeljo oz. vsak dan pri maši in sta zgled pobožnosti, svoja sinova vzgajata v globoki veri in usmerjenosti v večno življenje. Slovenska literarna zgodovina Ciglerjevo *Hemo* običajno zgolj našteva med preostalimi Ciglerjevimi deli, nekoliko več o njej pišeta Burian in Jevnikar; Burian je menil, da se je Cigler s *Hemo* želel približati svojemu vzoru Schmidu oz. njegovemu delu *Genovefa* in da je uporabil zgodovinsko-legendarno snov iz *Carinthie* (leto

308 Izstopa le povezava z delom *Izidor, brumni kmet*.

309 Vrhovnik, *Janez Cigler*, str. 37.

310 Lokalni časopis *Pustertaler Bote* je izhajal v nemščini v Brunecku/Bruneco, danes Južna Tirolska, dvakrat (1850–1852) oz. enkrat tedensko (1853–1927).

1821, št. 45, št. 46). Gradivo naj bi »zgolj razčlenil v deset [...] poglavij«. ³¹¹ Glede na dejstvo, da legenda neznanega avtorja v *Carinthii* obsega vsega skupaj dobre tri strani, ³¹² se te Burianove ugotovitve ne zdijo verjetne. Jevnikar ³¹³ je zavrnil Burianove domneve o posnemanju Schmida, pritrdil pa je mnenju, da je Cigler snov črpal iz *Carinthie*, in dodal, da je ob tem tudi »kritično izbiral« iz številnih legend o sveti Hemi. Vendar pa stilometrična analiza bolj pritrjuje skopi navedbi, da je bila »*Sveta Hema, brumna koroška grofinja*« [sic!] prevedena iz nemščine. ³¹⁴ Sklepati je mogoče, da bi ta življenjepis oz. njegov (nemški) izvirnik ³¹⁵ lahko izviral iz zapuščine Mihaela Hofmana (umrl 1826), ki je »zbiral gradivo za sistematično slovensko življenje svetnikov«. ³¹⁶ Večino gradiva za življenje svetnikov je objavil Franc Veriti v letih 1828–1829, vsaj posredno pa lahko sklepamo, da je dostop do Hofmanove zapuščine imel tudi Cigler. Leta 1839 je namreč izšla tudi knjiga *Eksercij, to je nauki in premišljevanja od narimenitniših resnic svete vere*, katere avtor je bil Mihael Hofman in se je ohranila v njegovi zapuščini. ³¹⁷ Kdo je Hofmanov rokopis *Eksercij* pripravil za knjižno izdajo, knjiga ne navaja, po nekaterih navedbah naj bi to bil Janez Cigler. ³¹⁸ Ta morebitna povezava kaže, da je tudi Cigler imel dostop do Hofmanovega gradiva, domnevo pa utemeljuje še dejstvo, da so Hofmanove *Eksercije* in *Življenje sv. Heme* izšli istega leta, leta 1839. V kontekstu zajemanja iz virov iz Hofmanove zapuščine so v rezultatih stilometrične analize pomenljive tudi tesne povezave med Ciglerjevo *Hemo* in *Življenjem svetnikov* Hofmana in Veritija.

Pri stilometrični analizi pripovedne literature prvih desetletij 19. stoletja smo bili soočeni z določenimi omejitvami, zlasti z obsegom razpoložljivega korpusa besedil in vprašanjem primerjave prevedene in izvirne literature. Vseeno pa smo potrdili domneve o napačno pripisanih avtorstvih ter ugotovitve o slogovni sorodnosti med Ciglerjem in Schmidom. Obenem pa smo potrdili izrazitost in s tem izvirnost Ciglerjeva sloga ter prepoznali napačno pripisano avtorstvo in utemeljili verjetnost te ugotovitve.

311 Burian, Počátky slovinské zábavné prósy, str. 251.

312 Gl. Anonimno, Legenden.

313 Jevnikar, Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva, str. 19.

314 Schumi, *Archiv für Heimatkunde*, str. 163.

315 Prevajalec Heme bi lahko bil glede na pasuse, ki izkazujejo izjemno podobnost z idejo *Sreče v nesreči*, Janez Cigler.

316 Kidrič, Hofman, Mihael (1755–1826).

317 Kidrič, Hofman, Mihael.

318 Po drugih navedbah naj bi za izdajo poskrbel Franc Veriti.

Z analizo smo potrdili stilometrijo kot veljavno metodo za prepoznavanje obdobj v zgodovini slovenske pripovedne literature ter avtorskih in žanrskih signalov. Rezultati kažejo na možnost razširitve stilometrične analize na pripovedno literaturo iz kasnejših obdobj in na druge zvrsti. Prednostno bi bila smiselna dopolnitev korpusa besedil zlasti za najstarejše obdobje in obdobje prve polovice 19. stoletja, pri čemer je mogoče prepoznati dve omejitvi: pri najstarejši pripovedni prozi je že sam prepis besedil, ki še niso predmet znanstvenokritične izdaje, zelo kompleksen in zamuden proces, pri literaturi s konca 18. in začetka 20. stoletja pa omejitev predstavlja sama količina literarne produkcije, saj zelo kratka (krajša) besedila, ki smo jih na primer tudi omenjali v pregledu zgodovinskega razvoja slovenske pripovedne literature do prve izvirne povesti, v kvantitativnih analizah, ki temeljijo na statističnih vrednostih, veliko manj zanesljivo relevantno primerjamo z daljšimi pripovednimi deli.

KANONIZACIJA *SREČE V NESREČI*

Z vidika opazovanja *Sreče v nesreči* kot točke preloma, s katero je središče sistema slovenske pripovedne proze postopoma začela zapolnjevati izvirna slovenska pripovedna proza, se zastavlja ne le vprašanje tradicije pripovedne proze pred *Srečo v nesreči*, ampak tudi vprašanje, kako je to delo z vidika izvirnosti pridobivalo svoj status v kasnejših obdobjih.

Novi pogled na prevod v sistemu slovenske literature se je potenciral v drugi polovici 19. stoletja, ko je literarna zgodovina postavila izvirnost za merilo oblikovanja slovenskega literarnega kanona in prevodu pripisala negativno konotacijo. Prevod je postal simbol prikrivanja lastne neustvarjalnosti, njen nadomestek, tekmeč, ogrožajoč tujek, sporno pridobljeno tuje blago, vsekakor pa neprijeten dokaz literarne in s tem kulturne nerazvitosti in podrejenosti, celo odvisnosti od tujih dosežkov.³¹⁹ Izvirna literatura je količinsko in kakovostno zavzela središčni položaj v slovenskem literarnem polisistemu, prevod pa se je premaknil na njegovo obrobje, čeprav je tudi v drugi polovici 19. stoletja ostal del literarnega polisistema.³²⁰ Spremenjen pogled na vlogo prevoda in proces zamenjave v središču sistema sta bila torej posledica dolgoročnejših procesov v predhodnih desetletjih ter že pripravljenih »političnih in miselnih orodij«.³²¹

Obrat v pojmovanju prevoda v 19. stoletju je prepoznaven že v preglednih literarnozgodovinskih delih. Še Anton Janežič³²² je v slovnici iz leta 1854 Ciglerjevo delo našteval skupaj z raznimi prevodi Christopha Schmidta, brez izrecnega ločevanja na prevedeno in izvirno,³²³ Levstiku³²⁴ se vprašanje same izvirnosti *Sreče v nesreči* ne zdi zelo bistveno, medtem ko sta proti koncu 19. stoletja opozicijo med prevedenim in izvirnim izpostavila Jakob Sket in Karel Glaser. Sket je *Srečo v nesreči*³²⁵ uvrstil v *Slovensko*

319 Stanovnik, *Slovenski literarni prevod*, str. 10–11.

320 Prunč, *Die Funktion der Übersetzung*, str. 122.

321 Hobsbawm, *Čas revolucije*, str. 2.

322 Janežič, *Slovenska slovnica*, str. 148.

323 Iz Janežičevega naštevanja ni mogoče jasno razbrati, ali je Ciglerjevo *Srečo v nesreči* imel za izvirno, tj. neprevedeno delo.

324 Levstik, *Sreča v nesreči* ali popisovanje čudne zgodbe, str. 54.

325 In Ciglerjevo *Življenje sv. Heme*.

slovstveno čitanko za sedmi in osmi razred srednjih šol in zapisal, da je Cigler v slovenski književnosti znamenit, »ker je prvi spisal izvirno slovensko pripovedno delo leta 1836«, ³²⁶ medtem ko jo je Glaser ³²⁷ podobno kot pred njim že Miran Jarc ³²⁸ označil za prvi slovenski roman. Izvirnost *Sreče v nesreči* poudarjajo praktično vsi pregledi zgodovine slovenske literature 20. stoletja.

Kanonizacija *Sreče v nesreči* oz. uvrstitev Janeza Ciglerja med slovenske kulturne svetnike ³²⁹ primarno temelji na potencialih, vezanih na delo, ali konceptu *opera*, ³³⁰ in tudi znotraj tega koncepta zgolj na kategoriji prelomnosti, inovativnosti oz. konstitutivnosti. Ta element je v slovenski literarni zgodovini v navezavi na pomen, ki ga je izvirna literarna produkcija v primerjavi s prevedeno pridobila skozi drugo polovico 19. stoletja, prevladal tudi nad pogosto očitano nedoraslostjo umetniškemu literarnemu ustvarjanju. Zgolj kategorija prelomnosti je bila očitno dovolj močna, da je spodbudila produkcijo kanoničnega statusa preko poustvarjanja (*skripture*) ³³¹ primarnega korpusa avtorja in s tem diseminacijo v šolskem sistemu. ³³²

Izdaje *Sreče v nesreči*

Pri skrbi za Ciglerjev primarni korpus izstopa *Sreča v nesreči*, ³³³ ki je v novih izdajah izhajala od druge polovice 19. stoletja in praktično do danes; po izidu izvirnika leta 1836 ter ponatisih v letih 1838 in 1840 je bila *Sreča v*

326 Sket, *Slovenska slovstvena čitanka*, str. 204.

327 Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 132.

328 Prim. Jarc, Prvi slovenski narodni roman.

329 Prim. Dović, Kanonizacija kulturnih svetnikov.

330 Enega od pogostih potencialov kanonizacije, vezanih na osebnost avtorja (*persona*) (prim. Dović, Kanonizacija kulturnih svetnikov, str. 42), pri Ciglerju ne moremo prepoznati, saj ni bil izstopajoča osebnost, ne v negativnem ne v pozitivnem smislu. Vrhovnik ga v biografiji (prim. Vrhovnik, *Janez Cigler*), iz katere so povzemale vse kasnejše Ciglerjeve biografije, opisuje s pozitivnimi in tudi negativnimi človeškimi lastnostmi; nekoliko pretiran se zdi le podatek o znanju številnih tujih jezikov.

331 Dović, Kanonizacija kulturnih svetnikov, str. 34.

332 Tudi potrjevanje (konfirmacija) Ciglerja kot kulturnega svetnika je dokaj skopo, zemljepisno omejeno na Višnjo Goro, kjer je bil Cigler od leta 1832 do smrti leta 1869 župnik. Tam mu je postavljen spomenik in po njem poimenovana ulica. Ciglerjeva ulica je tudi ime ulice v Ljubljani, v neposredni bližini Ciglerjeve rojstne hiše.

333 *Deteljica* je ponovno izšla v letih 1894, 1901 in 1911, *Kortonica* v letih 1893 in 1901, obe brez bistvenih sprememb glede na prvo izdajo (Žejn, Komentar, str. 383, 386).

nesreči uvrščena v zbirko mladinske literature Knjižnica slovenske mladini v uredništvu Ivana Tomšiča³³⁴ (1882), nato v priredbi Rudolfa Kolariča v zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov 100 let po izvirni izdaji (1936), v dveh zbirkah kanonske literature pri Mladinski knjigi: Knjižnica Kondor (1974) in Hram (1984), nato pri založbi Založništvo slovenske knjige v zbirki Slovenska povest (1991), leta 2013 kot elektronska knjiga v zbirki eKlasiki pri založbi Beletrina in leta 2024 v *Zbranem delu* Janeza Ciglerja.³³⁵

S predstavitevjo in primerjavo verzij od leta 1836 do 1991³³⁶ bomo prepoznavali tipične spremembe v posameznih izdajah glede na izvirnik in glede na predhodne izdaje ter ugotavljali, kako se je oblikovala in ustalila danes aktualna verzija besedila.

Kolacija: Primerjava temeljnega besedila in verzij *Sreče v nesreči*

Kolacija *Sreče v nesreči*, tj. primerjava temeljnega besedila in verzij od leta 1836 do leta 1991, je bila izvedena z enim od aktualnejših³³⁷ prosto dostopnih orodij³³⁸ za avtomatsko tekstno kolacijo LERA³³⁹ (<https://lera.uzi.uni-halle.de/>).³⁴⁰ Orodje omogoča avtomatsko prepoznavanje³⁴¹ razlik in

334 V razpravi priimek zapisujemo Tomšič, kot je navedeno tudi v *Slovenskem biografskem leksikonu*. Ker pa se je kot urednik v izdaji *Sreče v nesreči* podpisal Ivan Tomšič, je ta oblika zapisana v bibliografskih sklicih in seznamu literature.

335 Z letom 2024 je bil Ciglerjev opus uvrščen v zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev (prim. Cigler, *Zbrano delo*), kar je dokončno potrdilo njegov status kanoničnega slovenskega avtorja.

336 Po ugotovitvah analize bistvene spremembe v izdaji leta 2013 glede na predhodne tri izdaje (1974, 1984 in 1991) niso pričakovane, zato zadnja verzija v analizo ni vključena. Besedilo v prvi knjigi *Zbranega dela* Janeza Ciglerja v kritičnem prepisu zvesto sledi prvi izdaji iz leta 1836.

337 Prim. Roeder, Torsten, Juxta Web Service.

338 Prim. še spletno orodje Juxta, ki je bilo že uporabljeno za kolacijo slovenskih rokopisnih besedil (prim. Ogrin, Zejn, Strojno podprta kolacija), vendar že od leta 2014 ni bilo nadgrajeno in je vzdrževano le minimalno (Roeder, Torsten, Juxta Web Service, §24, § 28).

339 Orodje je bilo razvito na Inštitutu za računalništvo na Univerzi Martina Lutra Halle-Wittenberg v Nemčiji v projektu SADA (Semi-automatische Differenzanalyse von komplexen Textvarianten). Uporabnost orodja ni omejena na besedila v nemščini.

340 Bremer, Molitor, Pöckelmann, Ritter, Schütz, Zum Einsatz digitaler Methoden.

341 Tudi pri avtomatsko oz. računalniško izvedeni kolaciji je potrebno še vsakokratno »ročno« preverjanje v knjižni izdaji, če zaznana sprememba ni posledica napake, ki je nastala pri pretvorbi besedila v elektronsko obliko s programsko opremo za avtomatsko prepoznavo znakov (OCR).

podobnosti od besede do besede oz. od črke do črke med več verzijami besedila, vizualizacijo zaznanih sprememb in izpis seznama sprememb v kritičnem aparatu.

Temeljno besedilo³⁴² je izvirna izdaja iz leta 1836, medtem ko je izhodiščno besedilo vsakokrat tisto, glede na katerega prepoznavamo spremembe. V razvrstitvi besedil v paralelnem vertikalnem sinoptičnem pogledu³⁴³ v orodju LERA je izhodiščno besedilo – to je lahko temeljno besedilo ali ena od verzij – vedno razvrščeno levo. Pri kolaciji več besedil je izhodiščno besedilo vsakokratno predhodno besedilo: v besedilu v drugem stolpcu so torej variante označene glede na zapis besedila v prvem stolpcu, v tretjem so označene glede na zapis besedila v drugem stolpcu itd. Izbrisane besede in ločila so označeni v izhodiščnem besedilu. Obenem so v vseh primerjanih besedilih označena vsa mesta, ki so spremenjena v katerikoli od verzij. Na Sliki 5 (v Slikovnem gradivu) je izsek iz kolacije vseh analiziranih izdaj, vizualizirana kolacija ter izpis kritičnega aparata v LERI so dostopni na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-1882-vs-1936-vs-1974-vs-1984-vs-1991.html>.

Kot je razvidno s Slike 5, so variantna mesta glede na vrsto spremembe označena z različno obarvanostjo: z zeleno dodane besede in dodana ločila, z rdečo izbrisane besede in izbrisana ločila ter z modro zamenjane oz. nadomeščene besede in zamenjana ločila. Pri zamenjavah besednega vrstnega reda (transpoziciji) je v izhodiščnem besedilu beseda, ki je prestavljena, obarvana rdeče kot izbrisana, v verziji na drugem mestu pa z zeleno kot dodana. Vsa mesta v besedilu, ki so spremenjena v katerikoli od verzij, so obarvana sivo. Variantna mesta so zaporedno oštevilčena z nadpisano številko za označeno besedo ali ločilom, številčenje variant se z vsakim segmentom začneja znova.

Segmentiranje besedila sledi postavitvi strani³⁴⁴ v izvirni izdaji leta 1836.³⁴⁵ Nad vsako stranjo oz. nad vsakim segmentom je pri izvirni izdaji izpisana številka strani, pri ostalih izdajah (od 1882 do 1991) je vzporedno

³⁴² Ogrin, Žejn, Strojno podprta kolacija, str. 127.

³⁴³ Plachta, *Editionswissenschaft*, str. 106–111. Možnost postavitve je tudi horizontalna.

³⁴⁴ Segmentacija besedila za analizo v LERI ni vnaprej določena, ampak jo določi avtor raziskave. V primeru *Sreče v nesreči* bi bila segmentacija na odstavke manj ustrezna, saj se v prvi izdaji nekateri odstavki, zlasti proti koncu knjige, raztezajo čez več strani, tako da bi bila preglednost nad besedilom znotraj segmentov zaradi njihove dolžine veliko manjša. Poleg tega izdaje od leta 1882 dalje niso upoštevale izvirne segmentacije besedila na odstavke.

³⁴⁵ Razdelitev na strani je enaka le še v ponatisih iz let 1838 in 1840.

v oglatih oklepajih izpisana številka ene ali več strani, na katerih je besedilo v posamezni izdaji. Številke strani, ki v knjigi niso izpisane, so zapisane v navadnem oklepaju. Primer na Sliki 6 (v Slikovnem gradivu).

Pod posameznim segmentom (stranjo) se s klikom na puščico ► odpre seznam variantnih besed in ločil oz. izpis kritičnega aparata, v katerem številčenje variant sledi številčenju v tekočem besedilu, signatura pove, iz katere izdaje je zapisana varianta. Signatura se vedno začne s SvN, čemur sledi letnica izida, npr. SvN 1974 za Kondorjevo izdajo iz leta 1974. Primer na Sliki 7 (v Slikovnem gradivu).

Sreča v nesreči leta 1836 in ponatisa v letih 1838 in 1840 z letnico prvega izida

Leta 1836, ko je bil Janez Cigler župnik v Višnji Gori, je v Ljubljani izšla prva izdaja *Sreče v nesreči*. Bila je natisnjena v 1050 izvodih, založnik Janez Klemens, ki je na pristojni cenzurni urad leta 1835 podal vlogo za odobritev dovoljenja za natis,³⁴⁶ je dve leti kasneje, leta 1838, natisnil 1000 in leta 1840 še 1000 izvodov, obakrat z letnico prve izdaje. Kolarič³⁴⁷ ugotavlja, da se izvirna izdaja in kasnejša ponatisa³⁴⁸ ločijo po tiskovnih napakah in vinjetah, zelo hitro in nedvomno pa ponatis lahko prepoznamo po očitni tipkarski napaki na notranji naslovnici, kjer je v podnaslovu namesto *bogatim* zapisano *pogatom*.

³⁴⁶ Žejn, Komentar, str. 370–371.

³⁴⁷ Kolarič, Uvod, str. 9.

³⁴⁸ Ni bilo mogoče določiti, ali je prvi ponatis *Sreče v nesreči* v Digitalni knjižnici Slovenije iz leta 1838 ali iz leta 1840.

Srezha v' Nefrezhi,

ali

POPIŠVANJE

zhudne sgodbe dvéh dvojzhikov.

Poduzhenje starim in mladim, révnim in
bogatom

Špifal in na svetlobo dal

JANES ZIEGLER,

Fajmafter per L. Tilni v' Višhnjigori.

V' Ljubljani.

Natistnil Joshef Blasnik.

1836.

Na prodaj per Janesu Klemensu, bukvovesu.

Slika 8: Naslovnica izvirne izdaje iz leta 1836 (vir: dLib.si).

Šrezha v' Nefrezhi,

ali

POPIŠVANJE

zhudne sgodbe dvéh dvojzhikov.

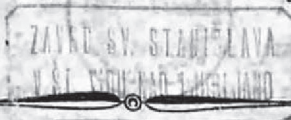
Poduzhenje starim in mladim, révnim in
pogatim.

Špifal in na svitlobo dal

JANES ZIEGLER,

Fajmahter per f. Tilni v' Vifhujigori.

V' Ljubljani.

Natifnil Joshef Blasnik.

1836.

Na prodaj per Jancesu Klemensu, bukvovesu.

Slika 9: Naslovnica ponatisa iz leta 1838 ali 1840 (vir: dLib.si).

Recenzija: analiza rezultatov primerjave

V recenzijah v nadaljevanju so predstavljene najbolj tipične spremembe in ponazorjene s sobesedilnimi primeri. Pri navajanju primerov je v prvi vrstici navedena signatura izdaje,³⁴⁹ iz katere je primer. V večini sobesedilnih primerov je več sprememb, ki so bile v Leri dosledno označene z zaporedno številko,³⁵⁰ zato je sprememba, ki je izpostavljena kot primer, vsakič obarvana sivo. Na koncu primera je v oklepaju navedena številka strani po izhodiščni verziji (1836). Primeri so zaradi preglednejše povezave med opisom spremembe in sobesedilnim primerom po posameznih sklopih označeni zaporedno z velikimi tiskanimi črkami (A, B, C ...).

Kolacija obeh izdaj v bohoričici³⁵¹ (za celotno besedilo dostopna na [https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-\[1838-40\]-bohoricica.html](https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-[1838-40]-bohoricica.html)) pokaže, da je med izvirno izdajo iz leta 1836 in kasnejšim ponatisom iz 1838 oz. 1840 nastalo 411 sprememb. Največji delež sprememb (nekaj več kot 160 ali približno 40 odstotkov) zadeva zapis znamenj nad črkami:³⁵² ponekod znamenja glede na izvirnik ni (prim. A), ponekod je dodano (prim. B), zamenjano z drugačnim (prim. C), izjemoma je predstavljeno mesto znamenja. Prepoznavnega vzorca sprememb ni.

A

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Preden sbeshità, fta fhe okno saperla (121)	Preden sbeshita ² , fta fhe okno saperla

B

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Med tem fo Avgufhtinovi ftarfhi pomerli, in sdaj je bil Avgufhtin tako réven, de le is dobrot ozhetovih ² prijatlov je v' Gradzu shivel, kteri ³ fo mu v' fholah pomagali. (25)	Med tem fo Avgufhtinovi ftarfhi pomerli, in sdaj je bil Avgufhtin tako réven, de le is dobrot ozhétovih ² prijatlov je v' Gradzu shivel, ktéri ³ fo mu v' fholah pomagali.

349 Signatura je sestavljena iz kratice za naslov (SvN) in letnice izida, npr. SvN 1882 za izdajo *Sreče v nesreči* leta 1882. Črka B za letnico označuje, da je v primerjavi upoštevana izdaja v bohoričici.

350 Številčno zaporedje se nanaša na celotno besedilo in ne na posamezni primer.

351 Pri besedilih v bohoričici v signaturi letnici izida sledi črka B.

352 Znamenj (na primer á, à, â) nad črkami, ki so zapisane v *Sreči v nesreči*, ni mogoče enačiti z diakritičnimi znamenji, kot jih razumemo danes. Z današnjim vedenjem o praksi onaglaševanja besed v *Sreči v nesreči* o ustreznosti sprememb ne moremo presojati.

C

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Vaf sa drujiga profiti fi nifim upal, ker fhe sa té dobrote, kar mi jih ftorité ² , ne bom mogel nikoli sadofti sahvaliti. (29)	Vaf sa drujiga profiti fi nifim upal, ker fhe sa té dobrote, kar mi jih ftorité ² , ne bom mogel nikoli sadofti sahvaliti.

Spremembe zadevajo tudi posebnosti črkopisa, v največji meri zapis glasov *s* (prim. A, B, C), *š* in *z* (prim. D) ter *ž* (prim. E), vendar v bistveno manjšem obsegu (skupaj okrog 30 zamenjav). Te spremembe kažejo,³⁵³ da raba bohoričice še dobrih deset let pred uradno uveljavitvijo gajice ni bila popolnoma dosledna.

A

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Sahvalita Boga, refhena fta, tukej je pifano povelje prišlo od zefarja, vaji per ti prizhi ispuftiti, in vaji vfaziga ³ na fvoj dom poflati. (49)	Sahvalita Boga, refhena fta, tukej je pifano povelje prišlo od zefarja, vaji per ti prizhi ispuftiti, in vaji vsaziga ³ na fvoj dom poflati.

B

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Štrafhno ¹ vreme fe je po morji pergvalo, grosen vihar volove shene vifoke ko hrib je (83)	Strafhno ¹ vreme fe je po morji pergvalo, grosen vihar volove shene vifoke ko hribje

C

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Zheterto léto je Paule jél klavern hoditi in shalosten ⁶ biti, pa fhe bolj pogofto moliti. (25)	Zheterto léto je Paule jél klavern hoditi in shaloften ⁶ biti, pa fhe bolj pogofto moliti.

D

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Bodin! ti gerda poshaft, prezej vftani in s' nami pojdesf, svédili ⁴ fmo, kaj fi ftoril, ne bofh odfhel ojftri pravizi ne. (106)	Bodin! ti gerda poshaft, prezej vftani in s' nami pojdesf, fvedili ⁴ fmo, kaj fi ftoril, ne bofh odfhel ojftri pravizi ne.

353 Pri tej ugotovitvi upoštevamo tudi siceršnji nedosledni zapis teh glasov v osnovnem besedilu in verziji, ki se v kritičnem aparatu ne pokaže, saj je zapis enako nedosleden v obeh besedilih.

E

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Vfak dan zéli téden fe je Paul Šhko ^{f2} perpeljal bolnika obifkat, in sveſto je fkerbel, de je bil dobro poſtréſhen ³ . (50)	Vfak dan zéli téden fe je Paul fhko ^{f2} perpeljal bolnika obifkat, in sveſto je fkerbel, de je bil dobro poſtréfh ³ .

V ponatisnjeni verziji se pri zapisu šumnikov najdejo tudi očitne tipkarske napake (prim. A, B).

A

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Shlahtna ¹ goſpa! (58)	Slahтна ¹ goſpa!

B

SvN 1836 B	SvN 1836 [1838/40] B
Per vélikim méftu, po iménu Salamanka, ¹ na fhpanfkim ² , fo fe vftavile obé vojké franzoſka in fhpanjolfka. (117)	Per vélikim méftu, po iménu Salamanka na fhpanfhim ² , fo fe vftavile obé vojké franzoſka in fhpanjolfka.

Izvirna izdaja in ponatis³⁵⁴ sta bila zaradi primerjave s kasnejšimi izdajami in vključitve v korpus PriLit kritično prepisana. Pri kritičnem prepisu je bila bohoričica zamenjana z gajico, odstranjena so bila nadčrkovna znamenja in stični opuščaj pri nezložnih predlogih, zaradi katerih bi bili pri kolaciji v veliki meri zamegljeni bistvenejši redaktorski posegi v besedilo.³⁵⁵

Kolacija besedil izvirne verzije (1836) in ponatisa 1838 oz. 1840 (za celotno besedilo dostopna na [https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-\[1838-40\]-gajica.html](https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-[1838-40]-gajica.html)) v gajici v primerjavi s kolacijo besedil v bohoričici izpostavi skoraj za polovico manj sprememb, skupaj 222 (v bohoričici 411). Med spremembami, ki so zaznane tako med besedili v bohoričici kot tudi v gajici, je največ, nekaj čez 90, očitnih tipkarskih napak, ki jih v izvirniku ni (prim. A, B). Obenem je v ponatisu izvirne

³⁵⁴ V primerjavo s kasnejšimi izdajami *Sreče v nesreči* smo vključili le besedilo iz leta 1836 v gajici.

³⁵⁵ Že od vključno izdaje leta 1882 se je število nadčrkovnih znamenj bistveno zmanjševalo, dokler jih od Kondorjeve izdaje (1974) dalje skoraj ni več.

izdaje tudi nekaj, a bistveno manj (18 primerov) popravkov napak v izvirniku (prim. C); v več primerih (27) v besedilu ustrezno funkcionirata tako izvirni zapis kot tudi njegova varianta (prim. D).

A

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Zgodej so mu starši ¹ pomerli, torej ni imel nikogar, de bi zanj bil skerbel. (Uvod)	Zgodej so mu straši ¹ pomerli, torej ni imel nikogar, de bi zanj bil skerbel.

B

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Mislil je, če Svetin per hiši ostane, me zna ob vso srečo perpraviti, še gospodično ² Kristino mi zna zmotiti (93)	Mislil je, če Svetin per hiši ostane, me zna ob vso srečo perpraviti, še pospodično ² Kristino mi zna zmotiti

C

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Že dve leti je tega, in nobene besede ne zvem in en ¹ slišim od njega. (16)	Že dve leti je tega, in nobene besede ne zvem in ne ¹ slišim od njega.

D

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Celih osem dni so še potem vkup ostali, se z gostarijami veselili, eden drugimu svoje pergodbe perpovedvali, in Boga hvalili, kateri jim je tolikiga ² veselja še na tem svetu dočakati dal. (67)	Celih osem dni so še potem vkup ostali, se z gostarijami veselili, eden drugimu svoje pergodbe perpovedvali, in Boga hvalili, kateri jim je toliko ² veselja še na tem svetu dočakati dal.

Približno tretjina sprememb zadeva ločila: npr. dvopičje namesto vejice in obratno ali dvopičje namesto podpičja. V večini primerov sta sprejemljivi obe varianti (prim. A), medtem ko redkeje prepoznamo tudi očitne tipkarske napake (prim. B).

A

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
S tvojim gospodarjem imava že velike rajtenge vkup; ³ pa če pojde vse na tanko, vse po pravici [...], jest in cela moja družina pojdemo vbogajme prosit, če ti čisto in pravično rajtengo storiš. (89)	S tvojim gospodarjem imava že velike rajtenge vkup; ³ pa če pojde vse na tanko, vse po pravici [...], jest in cela moja družina pojdemo vbogajme prosit, če ti čisto in pravično rajtengo storiš.

B

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Kdor hoče tako znamenje na životu imeti, ⁴ mora besedo s farbo zapisati (11)	Kdor hoče tako znamenje na životu imeti, ⁴ mora besedo s farbo zapisati

Razmeroma pogoste, a nedosledne so spremembe zapisa naslonske oblike osebnega zaimka, najpogostejše zapis *za-me* namesto *zame* ali *za me* (prim. A), ter zamenjave velike in male začetnice (prim. B, C). Oboje pa je kljub posameznim spremembam na ravni celotnega besedila tako v izvirni izdaji kot v ponatisu zapisovano nedosledno v več variantah.

A

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Kolika žalost za me ³ , si lahko misliš. (15)	Kolika žalost za-me ³ , si lahko misliš.

B

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
Ko sta kupca že svojo kupčijo obravnala, in se čez več reči pogovorila, reče Francoz ¹ Svetinovimu gospodarju (80)	Ko sta kupca že svojo kupčijo obravnala, in se čez več reči pogovorila, reče francoz ¹ Svetinovimu gospodarju

C

SvN 1836	SvN 1836 [1838/40]
S tem se Pavle Škof ^f oberne in gre. (50)	S tem se Pavle škof ^f oberne in gre.

Ugotovimo lahko, da slogovnih ali vsebinskih razlik med izvirno izdajo in njenim ponatisom v letih 1838 oz. 1840 ni, spremembe ostajajo na ravni posameznih črk in ločil.

Sreča v nesreči leta 1882 v zbirki Knjižnica slovenske mladini

Leta 1882 je *Sreča v nesreči* izšla kot »drugi, popravljen natis« v uredništvu Ivana Tomšiča. Povod za to izdajo naj bi bil Levstikov zapis o *Sreči v nesreči* v *Slovenskem glasniku*,³⁵⁶ čeprav je od njega minilo že več kot dvajset let.³⁵⁷ Tomšič je *Srečo v nesreči* uvrstil v prvo slovensko zbirko mladinske literature Knjižnica slovenske mladini (Knjiga III)³⁵⁸ in jo tudi v predgovoru izrecno namenil mladim.

Pri jezikovni podobi najopaznejšo spremembo glede na prvo izdajo pomeni gajica namesto bohoričice. Ivan Vrhovnik,³⁵⁹ poznavalec Ciglerjevega življenja in dela, je zapisal, da je Tomšičeva izdaja »pomlajena«. Pri tem bi Vrhovnik lahko imel v mislih tako aktualni črkopis kot tudi jezikovne posodobitve, saj je Tomšič besedilo prilagodil poenoteni slovenski knjižni normi. Ta je nadomestila več pokrajinskih knjižnih različic približno sredi 19. stoletja,³⁶⁰ torej ravno med izidom izvirne *Sreče v nesreči* in Tomšičeve izdaje. Že zaradi upoštevanja reformirane jezikovne norme v izdaji leta 1882 kolacija izvirne izdaje in ponatisa iz leta 1882 (za celotno besedilo dostopna na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-1882.html>) praktično ne zazna povedi brez spremembe.

Spremembe na vseh jezikovnih ravninah je prepoznala že Irena Orel³⁶¹ v analizi jezikovnih sprememb v izdajah *Sreče v nesreči* 19. stoletja. Med opaznejšimi spremembami v pravopisu navaja naglaševanje besed, opuščanje nestičnega opuščaja pri nezložnih predlogih, dodane narekovaje v premem govoru (prim. A), nekaj sprememb v rabi ločil, poleg tega pa še zapis v

356 Jarc, Prvi slovenski narodni roman, str. 571; Marn, *Jeziknik: Knjiga Slovenska v XIX. veku*, str. 58.

357 Prim. Tomšičev zapis v uvodu, da je bila »[u]žé davno [...] obča želja slovenske mladine prijatelj, da bi povest o Svetínu prišla zopet v déž« (Tomšič, Predgovor).

358 V tej zbirki so izšle le tri knjige: leta 1879 *Dragoljubci: Zbirka poučnih pripovedek slovenske mladini*, leta 1880 *Peter Rokodelčič: Poučna povest odrasle slovenske mladini* in leta 1882 *Sreča v nesreči*.

359 Vrhovnik, *Janez Cigler*, str. 53.

360 Orel, Jezikovne spremembe, str. 321.

361 Orel, Jezikovne spremembe.

namesto *u* v tujih lastnih imenih (namesto *Paule* zapis *Pavle*), zapis *j* v izglasju med dvema *i* (prim. B), izpust zapisa polglasnika *z* *e* ob zložnem *r* (prim. C) ter nedosledne spremembe v pisanju skupaj ali narazen (prim. D). Ugotovimo lahko še, da je za Tomšičevo izdajo značilna pogosta raba pomišljaja na mestih, kjer v izvirniku ni uporabljen (prim. E).

A

SvN 1836	SvN 1882
Janez naravnost odgovori, kakor pred ⁵⁴ nedolžen in nepokažen mladenč ⁵⁵ : Gospod! če vam jest ⁵⁷ ne morem pomagati ⁵⁸ , vam Bog lahko pomaga ⁵⁹ . (73)	Janez naravnost odgovori, kakor nedolžen in nepokvarjen mladenič ⁵⁵ : » ⁵⁶ Gospod! če vam jaz pomagati ⁵⁷ ne morem, lahko vam pomore Bog ⁵⁹ .« ⁶⁰

B

SvN 1836	SvN 1882
Velika čast bo kmetiškimu ⁵⁷ pastirju se ⁵⁸ v kočiji ⁵⁹ z gospodo peljati, ⁶⁰ in per ⁶¹ gospodi jesti. (20)	Velika čast bode kmetskemu ⁵⁷ pastirju v kočiji se ⁵⁹ z gospodo peljati in pri ⁶¹ gospodi jesti.«

C

SvN 1836	SvN 1882
Gospodar mu reče: Prav! če boš ³³ priden in zvest delavc ³⁴ na mojim vertu ³⁵ , ti ne bo ³⁶ krivice. (131)	Gospodar mu reče: »Všeč mi je, ako bodeš ³³ priden in zvest delavec ³⁴ na mojem vrtu ³⁵ , ne bode ti ³⁶ krivice.

D

SvN 1836	SvN 1882
Poleti ³⁰ je celi ³¹ dan vert obdeloval ³² , po noči v suknarii delal ³⁴ . (Uvod)	Po leti ³⁰ je ves ³¹ dan vrt delal ³² , a ³³ po noči v tovarni ³⁴ .

E

SvN 1836	SvN 1882
Morebiti je bil tudi tisti škof vašiga ⁷⁰ rodu, ker je bil ravno tega imena. Pišejo škofu iz Tulona in ga vprašajo od kod je doma. (138)	Morebiti je bil tudi tisti škof vašega ⁷⁰ rodu, ker je bil ravno tega imena.« ⁷¹ Pišejo škofu iz Tulona in ga vprašajo, ⁷² od kod je doma?

Na glasovni ravni v mlajši izdaji že Irena Orel prepoznava zapis *e* za *i* iz kratkega in nenaglašnega jata (prim. A), neupoštevanje samoglasniškega upada (prim. B), prilikovanja (na primer *šč* namesto *š*) (prim. B), zapis polglasnika, tudi neobstojnega, *z e* namesto *z i* (prim. C), poenotenje zapisa palatalnih *lj* in *nj* ter neupoštevanje preglasa (D).

A

SvN 1836	SvN 1882
Ko ³¹ baron domu ³² pride, vse kar je vidil svoji gospej pove ³⁵ . (28)	Kadar ³¹ baron domov ³² pride, pove ³³ vse, ³⁴ kar je videl svojej gospe ³⁵ .

B

SvN 1836	SvN 1882
Tudi mi dva šolarja iše ⁴⁴ , imava mu nekež ⁴⁵ povedati, morebiti bi nama ⁴⁶ ti zamogel ⁴⁷ povedati, kje ga najdeva ⁴⁹ . (31)	» ⁴³ Tudi mi dva iščeva ⁴⁴ dijaka ⁴⁴ , imava mu nekaj zelo veselega ⁴⁵ povedati; morda znaš ⁴⁶ ti nama ⁴⁷ povedati, kje bi ⁴⁸ ga dobila ⁴⁹ .« ⁵⁰

C

SvN 1836	SvN 1882
Lete ²⁴ mati blizu ²⁵ doma sim še ²⁶ bil, ne deleč ²⁷ od Dunaja, in sim ²⁸ tako oslabel, de ²⁹ mi več ³⁰ ni bilo mogoče naprej ³¹ . (61)	Glejte ²⁴ mati, blizu ²⁵ doma sem že ²⁶ bil, ne daleč ²⁷ od Dunaja, in sem ²⁸ tako oslabel, da ²⁹ mi ni bilo moči dalje iti ³¹ .

D

SvN 1836	SvN 1882
Če tudi jest med ⁶⁰ tem umerjem, bom jerbam naročil za-te skrbeti ⁶¹ , kolikor bi ti potrebal ⁶² . (81)	Če tudi jaz v ⁶⁰ tem umerjem, naročil bodem dedičem zate skrbeti ⁶¹ , kolikor bi ti treba bilo ⁶² .«

Nove oblike so vpeljane tudi na oblikoslovni ravni (prim. A). Dvojina je še vedno rabljena nedosledno, zlasti pri rabi zaimkov (prim. B), a že nadomešča množinske oblike (za dvojino) iz prve izdaje.

A

SvN 1836	SvN 1882
Narbolj vŕeč pa ¹² mi je, ki ¹³ vidim, de ¹⁴ nikoli s hudobnimi tovarŕi ¹⁵ ne potegneŕ ¹⁶ , se le svojiga ¹⁸ dela deržiŕ ¹⁹ , rad moliŕ in v cerkev hodiŕ (Uvod)	A najbolj vŕeč ¹² mi je, ko ¹³ vidim, da se ¹⁴ nikoli s hudobnimi tovariŕi ¹⁵ ne druŕiŕ ¹⁶ , da ¹⁷ se le svojega ¹⁸ dela drŕiŕ ¹⁹ , rad moliŕ in v cerkev hodiŕ.

B

SvN 1836	SvN 1882
Tudi sta sklenila fantiča ²⁰ , če jih ²¹ Bog per ŕivlenji ²² ohrani, v brumnosti ²³ in svetosti zre ²⁴ , in varvati pred zapeljivimi tovarŕijami ²⁵ , de ²⁶ bi v starih letih čisto veselje nad njima imela ²⁸ . (Uvod)	Tudi sta sklenila sinka ²⁰ , če ju ²¹ Bog ŕiva ²² ohrani, v poboŕnosti ²³ in svetosti vzre ²⁴ in ju varovati zapeljivih druŕb ²⁵ , da ²⁶ bi v starih letih imela ²⁷ čisto veselje nad njima.

Med zamenjavami na besedni ravni kot izstopajoče ŕe Irena Orel prepozna zamenjavo besed germanskega in romanskega izvora z besedami slovanskega izvora (prim. A, B, C), vključno z glasovnimi podomačitvami in slaviziranjem imen tujega izvora (pri Tomŕiču *Ljudevit* namesto *Ludvik*). Tomŕič je spreminjal tudi zemljepisna lastna imena: namesto *Ilirija* in *Ilirsko* oz. *na Ilirskem*, *ilirski* in *Ilirjan* je zapisoval variante *Slovensko* oz. *na Slovenskem* ter v nekaj primerih *na Kranjskem*, *slovenski* in *Slovenec* (prim. E) ter namesto *na ŕtajerskim* varianto *na ŕtirskim*. Poleg tega so pogoste tudi zamenjave besed slovanskega izvora s sopomenkami (prim. C, D) in spreminjanje stalnih glagolskih zvez (prim. F), na besedotvorni ravni pa razlike v rabi predpon, zlasti *iz-* namesto *s-* (prim. G, H).

A

SvN 1836	SvN 1882
Pavle ¹¹ ga je pa troŕtal ¹² in ga opominjal ¹³ v Boga zaupati. (27)	Pavel ¹¹ ga je tolaŕil ¹² in opominal, da naj ¹³ v Boga zaupa.

B

SvN 1836	SvN 1882
Moj Gospod ⁴⁸ je bil ŕlahten ⁴⁹ baron Henrik Gap po imenu. (15)	Moj gospod ⁴⁸ je bil plemenit ⁴⁹ baron, ⁵⁰ Henrik Gap po imenu.

C

SvN 1836	SvN 1882
Estrajski ⁴⁷ cesar je veliko soldatov ⁴⁸ potreboval. (8)	Avstrijski ⁴⁷ cesar je obilo vojakov ⁴⁸ potreboval.

D

SvN 1836	SvN 1882
potem pa ²⁸ je vedno doma bil in zvesto ²⁹ svete in ³⁰ druge dobre bukve bral ³¹ (91)	Potem ²⁸ je vedno doma bil in pridno bral ²⁹ svete ali kake ³⁰ druge dobre knjige ³¹ .

E

SvN 1836	SvN 1882
Njegovi ilirski ¹⁶ jezik me je per življenji ¹⁷ ohranil (62)	Njega slovenski ¹⁶ jezik me je ohranil živega ¹⁸

F

SvN 1836	SvN 1882
se je silil žalosten biti ² (105)	silil ¹ se je žalovati ²

G

SvN 1836	SvN 1882
Mati ²³ se je res ²⁴ noč in dan trudila, vender ²⁵ ni mogla shajati (12)	Ako tudi ²³ se je noč in dan trudila, vender ²⁵ ni mogla izhajati

H

SvN 1836	SvN 1882
Vsi so se prestrašili, ⁷⁰ in žalostni postali, ker so Svetina radi imeli in ga za zvestiga šтели ⁷² . (100)	Vsi so se ustrašili ⁷⁰ in žalostni postali, ker so Svetina vsi ⁷¹ radi imeli in o njegovej zvestobi nihče dvomil ni ⁷² .

V skladnji prevladujejo spremembe v besednem vrstnem redu,³⁶² ki so razvidne že iz številnih drugih navedenih primerov, oz. skladenjski strukturi (prim. A, B, C), pogoste so menjave glagolskih časov (prim. D, E). Večkrat je Tomšič v svoji priredbi izpuščal (prim. F, G) in dodajal (prim. H, I) krajše odlomke, pogosto stavke v premem govoru (prim. J). Gledano v celoti je besedila v izdaji iz leta 1882 v primerjavi z izvirno izdajo 3.422 pojavnice več, kar pomeni 4,4 odstotka besedila več.³⁶³

A

SvN 1836	SvN 1882
Ne bom pozabil dobrote tvoje ⁵⁶ . (81)	Tvoje dobrote ne pozabim nikoli ⁵⁶ .

B

SvN 1836	SvN 1882
V sercu ⁶⁰ ga je čez vse sovražil ⁶² (92)	V srci ⁶⁰ ga je sovražil ⁶¹ čez vse

C

SvN 1836	SvN 1882
V Boga zaupajva ⁶⁹ , on naji bo obvarval in per življenji ohrani ⁷⁰ . (60)	V Boga upajva ⁶⁹ , on naju ohrani živa ⁷⁰ .

D

SvN 1836	SvN 1882
Žandarmi ⁸⁴ so ga zvezali in varno ga ⁸⁵ v ječo vlečejo ⁸⁶ . (106)	Žandarji ⁸⁴ so ga zvezali in vlekli takoj ⁸⁵ v ječo.

E

SvN 1836	SvN 1882
Premoženja pa ji ⁸⁸ ne bo manjkalo ⁸⁹ , toliko bom ⁹⁰ že zapustil ⁹¹ (93)	Premoženja jej ⁸⁸ ne bode nedostajalo ⁸⁹ , toliko že zapustim ⁹¹

362 Podrobneje prim. Orel, Jezikovne spremembe, str. 231–233.

363 V izvirni izdaji je 74.674 pojavnice, tj. vseh besed v besedilu, v Tomšičevi iz leta 1882 pa 78.096.

F

SvN 1836	SvN 1882
Moj ljubi tovarš ³⁷ me ni zapustil, po bratovsko ³⁸ je zame skrbel ³⁹ , dobrih ljudi prosil de ⁴¹ so mi pomagali. Brez njega bi bil gotovo umreti mogel na poti. Lejte ⁴² , ta zvesti prijatelj ⁴³ , ta moj dobri tovarš ⁴⁴ je Bazili ⁴⁵ Hudon, kteriga tukej ⁴⁶ z mano per mizi ⁴⁷ vidite. (61)	Moj ljubi tovariš ³⁷ me ni zapustil, bratovski ³⁸ je zame skrbel ³⁹ , in ⁴⁰ dobrih ljudi prosil, da ⁴¹ so mi pomagali. Glejte ⁴² , ta zvesti prijatelj ⁴³ , ta moj blagi tovariš ⁴⁴ je Basilij ⁴⁵ Hudon, katerega zdaj ⁴⁶ z menoj za to mizo ⁴⁷ vidite.« — ⁴⁸

G

SvN 1836	SvN 1882
Večkrat je v mnoge kraje pisal, de ⁴⁰ bi za mater zvedil, pa nikoli mu ni mogla nobena živa duša povedati ⁴¹ , ali je ⁴² mati še živa ⁴³ ali mertva ⁴⁴ , ali kje de ⁴⁵ je. (79)	Večkrat je v mnoge kraje pisal, da ⁴⁰ bi o materi kaj zvedel ⁴¹ , ali mu ⁴² mati še živi ⁴³ ali mu je že umrla ⁴⁴ , ali kje je.

H

SvN 1836	SvN 1882
Daj nazaj gospodarju ⁵⁰ , če ⁵¹ ne, jest bom povedal ⁵² , in vem, de per ti ⁵⁴ priči pojdeš od hiše. (87)	Daj gospodarju ⁴⁹ nazaj, kar je njegovega ⁵⁰ , ako ⁵¹ ne, vse mu povem ⁵² , in potlej bode za tebe slabo, ker dobro ⁵³ vem, da pri tej ⁵⁴ priči pojdeš od hiše.«

I

SvN 1836	SvN 1882
Vedno ⁶¹ so bile v njegovim sercu veči ⁶² želje križem sveta iti ⁶⁴ , pa se ne upa gospodarju v misel vzeti ⁶⁵ , ker je vedel ⁶⁶ , de ⁶⁷ ga ne bo pustil ⁶⁸ . (79)	Tako je Svetin vzdihoval in vedno večje ⁶¹ so bile v njegovem srci ⁶² želje, da bi šel ⁶³ križem sveta, ali ni si upal tega gospodarju razodeti ⁶⁵ , ker je znal ⁶⁶ , da ⁶⁷ ga ne pusti od sebe ⁶⁸ .

J

SvN 1836

Imam jih več per²⁴ hiši, taciga²⁵ vender nimam, de²⁶ bi vse te jezike znal²⁸ govoriti, in pa de²⁹ bi bil brihten per kupčii³⁰. Dobro mu bom plačal³¹, ne bo se ksal de³² je k meni prišel³⁴, če bo³⁵ priden. (80)

SvN 1882

Imam jih več pri²⁴ hiši, ali tacega²⁵ vender nimam, da²⁶ bi znal²⁷ vse te jezike govoriti, in bi bil vrhu tega še spreten pri kupčiji,« odgovori Svetinov gospodar³⁰. »Dobro ga plačam³¹, in žal mu ne bode, da³² je prišel³³ k meni, ako bode le³⁵ priden in zvest,« reče nato Francoz³⁶.

Tomšičeva verzija besedila prinaša torej jezikovno aktualizacijo in tudi številne spremembe v skladnji in na besedilni ravni, ki so neodvisne od norme poenotnega knjižnega jezika. Zlasti skladenjske spremembe do neke mere že vplivajo na slog besedila oz. enega od segmentov sloga, kot bo pokazano ob koncu tekstnokritične analize.

Izdaja ob 100. obletnici izida: »priredba« Rudolfa Kolariča (1936)

Ob 100. obletnici prvega izida je *Sreča v nesreči* izšla pri Družbi sv. Mohorja v Celju v zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov. Ta zbirka je bila pravzaprav nadaljevanje knjižne zbirke z istim naslovom, ki jo je pri Mohorjevi družbi leta 1861 (izhajala je do leta 1868) ustanovil Anton Janežič in je bila namenjena literarni vzgoji dijakov. Načrt obnovljene zbirke pod glavnim uredništvom Jakoba Šolarja je predvideval vključitev najpomembnejših del slovenske literarne zgodovine,³⁶⁴ opremljenih z izčrpnim uvodom in opombami.³⁶⁵ V obdobju, ko je nastajala zbirka Cvetje iz domačih in tujih logov, je bila izvirnost literarnega dela že eno od neobhodnih meril za uvrstitev dela v slovenski literarni kanon. V tej izdaji je glede na izvirno in Tomšičevo izdajo izbrisan podnaslov, v katerem je bila *Sreča v nesreči* izrecno naslovljena na dvojnega naslovnika, »mlade in stare«.

364 V slovenski del zbirke so bila vključena dela Simona Gregorčiča, Josipa Jurčiča, Valentina Vodnika, Matije Čopa, Simona Jenka, Frana Saleškega Finžgarja, Antona Tomaža Linhartarja, Frana Erjavca, Josipa Stritarja in Antona Martina Slomška.

365 Grabnar, *Jakob Šolar*, str. 38–39.

Rudolf Kolarič, eden od članov³⁶⁶ uredniškega odbora zbirke, je k *Sreči v nesreči* kot 11. zvezku zbirke prispeval obsežen uvod. Začenja ga s Ciglerjevim življenjepisom in nato v osrednjem delu razprave v polemiki z Vaclavom Burianom (1930) analizira vpliv pripovedne proze Christopha Schmida na Ciglerjevo pripoved ter razmišlja o drugih pobudah, ki bi lahko vplivale na Ciglerja pri pisanju *Sreče v nesreči*, zlasti glede posameznih motivov. Natančno je povzel zgradbo in karakterizacijo oseb ter izpostavil pomanjkljivosti in neložičnosti,³⁶⁷ dokaj kritično je obravnaval tudi »miselne in oblikovne osnove«, na koncu pa verjetno kot protiutež naštevanju pomanjkljivosti izpostavil nekatere odlomke, ki pozitivno izstopajo. Pomen Ciglerjevega dela za slovensko literarno zgodovino utemeljuje skoraj izključno s pomenom, ki mu ga je pripisal Fran Levstik, vendar hkrati Levstikov pritrdilni odnos do *Sreče v nesreči* označi kot osebno preferenco »razumskega realista«, ki mu je blizu Ciglerjevo »prosvetljenstvo«. Kolarič je Ciglerjevo delo v naslovu jedrnega dela spremne študije izrecno poimenoval »prva slovenska izvirna povest«, vendar te opredelitve v nadaljevanju ne tematizira. Podrobno jezikovno analizo je sklenil z ugotovitvijo, »da pisec *Sreče v nesreči* jezikovni umetnik ni bil«.³⁶⁸

V zvezi z besedilom izdaje je na notranji naslovnici zapisano, da ga je Rudolf Kolarič »priredil«, na začetku opomb pa je navedeno:

Besedilo te izdaje sem priredil po prvem tisku iz l. 1836. Največ sprememb je bilo potrebnih v pravopisu; jeziku sem ohranil, kolikor se je največ dalo, prvotno obliko. Tudi potrebna naglasna znamenja sem pustil. Za primerjavo sem imel pri roki tudi Tomšičevo 2. izdajo iz l. 1882.³⁶⁹

Čeprav je Kolarič v uvodu dokaj natančno analiziral jezik in zapisal, da je poskušal v največji meri ohraniti »prvotno obliko« jezika, kolacija izvirne, Tomšičeve in Kolaričeve izdaje pokaže (za celotno besedilo dostopna na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-1882-vs-1936.html>), da je Kolarič upošteval skoraj vse Tomšičeve jezikovne posodobitve na pravopisni, glasoslovni in oblikoslovni ravni (prim. A, B).

³⁶⁶ Ostali člani so bili še Anton Bajec, Mirko Rupel in Anton Sovre.

³⁶⁷ Nedoslednosti v zgodbi je navajal tudi v obsežnih opombah, v katerih je med drugim razlagal besede, za katere je sklepal, da bralcu tridesetih let 20. stoletja niso več znane, ter obrazložil nekatera stvarna dejstva.

³⁶⁸ Kolarič, Uvod, str. 32.

³⁶⁹ Kolarič, Uvod, str. 148.

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Zato nisim ⁷⁴ hotel nič ⁷⁵ od vas vzeti ⁷⁶ , ker sim ⁷⁷ obljubil zvesto se držati ⁷⁹ po nauku svoje matere (21)	Zato nisem ⁷⁴ hotel denarjev vzeti ⁷⁵ od vas, ker sem ⁷⁷ obljubil zvesto se ravnati ⁷⁹ po nauku svoje matere	Zato nisem ⁷⁴ hotel nič ⁷⁵ od vas vzeti ⁷⁶ , ker sem ⁷⁷ obljubil, ⁷⁸ zvesto se držati ⁷⁹ po nauku svoje matere

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Stari Teodor je v to rad pervolil ¹⁶ , ker sta bila z generalam ¹⁸ velika prijatla ¹⁹ . (136)	Stari Teodor je rad ¹⁵ v to privolil ¹⁶ , ker sta si ¹⁷ bila z generalom ¹⁸ velika prijatelja ¹⁹ .	Stari Teodor je v to rad privolil ¹⁶ , ker sta bila z generalom ¹⁸ velika prijatelja ¹⁹ .

Bistveno večjo zvestobo izvirni izdaji iz leta 1836 lahko opazimo v besedišču. Kolarič je po večini upošteval le tiste Tomšičeve besedne variante, s katerimi je zamenjeval besedišče germanskega ali romanskega izvora (prim. A, C, D), ne pa tudi izvorslovenskih sopomenk (prim. A, B, C). Pri lastnih imenih, tako osebnih kot zemljepisnih, je Kolarič upošteval le izvirno izdajo (prim. D), izjema je varianta *Ludovik* namesto izvirne *Ludvik* (pri Tomšiču *Ljudevit*) (prim. D).

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Lepo Bogu služi, ⁴⁸ in tudi fantiča ⁴⁹ uči Boga se bati in njemu služiti. De ⁵¹ moram soldat ⁵² biti, ⁵³ mi cesarsko povelje ukazuje, gosposkam ⁵⁵ in oblastnikom pa ⁵⁶ moramo zavoljo Boga pokorni biti ⁵⁷ . (9)	Lepo Bogu služi, ⁴⁸ in tudi otroka ⁴⁹ uči Boga se bati in njemu služiti. Da ⁵¹ moram vojak ⁵² biti, ukazuje ⁵³ mi cesarsko povelje; a gosposki ⁵⁵ in oblastvu ⁵⁶ moramo zavoljo Boga biti pokorni ⁵⁷ .	Lepo Bogu služi in tudi fantiča ⁴⁹ uči, ⁵⁰ Boga se bati in njemu služiti. Da ⁵¹ moram biti vojak, ⁵³ mi ukazuje ⁵⁴ cesarsko povelje; gosposkam ⁵⁵ in oblastnikom pa ⁵⁶ moramo zavoljo Boga pokorni biti ⁵⁷ .

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Svetin mi je veliko ⁸⁰ bolj všeč, zato ko ⁸¹ rad moli, se ⁸² lepo zaderži ⁸³ in je ponižen (96)	Svetin mi je mnogo ⁸⁰ bolj všeč, zato, ker ⁸¹ rad moli, lepo se vede ⁸³ in je ponižen	Svetin mi je veliko ⁸⁰ bolj všeč, zato ker ⁸¹ rad moli, se ⁸² lepo vede ⁸³ in je ponižen

C

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Kdor hoče tako znamenje na životu ⁷⁰ imeti, mora besedo s farbo ⁷¹ zapisati (11)	Kdor hoče tako znamenje na telesu ⁷⁰ imeti, mora besedo z barvo ⁷¹ zapisati	Kdor hoče tako znamenje na životu ⁷⁰ imeti, mora besedo z barvo ⁷¹ zapisati

D

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Zdaj ⁴⁶ je Ludvik vidil ⁴⁷ , kako je Svetin od vsih obražtan, ⁴⁸ (92)	Ali zdaj ⁴⁶ je Ljudevit videl ⁴⁷ , kako Svetina vsi spoštujejo; ⁴⁸	Zdaj ⁴⁶ je Ludovik videl ⁴⁷ , kako Svetina vsi spoštujejo, ⁴⁸

Nekoliko nenavadna in komaj opazna je zamenjava besede *mesen*, ki je zapisana tako v izvirni kot v Tomšičevi izdaji in se navezuje na spolnost, z varianto *mesten*, saj pomeni vsebinsko spremembo. Kolaričevo varianto tega zapisa so prevzele tudi vse kasnejše izdaje.

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Ne po posvetnih navadah in po mesnih ⁴⁵ željah, ampak po krščanskih ⁴⁶ in po božjih zapovedih sta živela. (Uvod)	Ne po posvetnih navadah in po mesenih ⁴⁵ željah, ampak po krščanskih ⁴⁶ in po božjih zapovedih sta živela.	Ne po posvetnih navadah in mestnih ⁴⁵ željah, ampak po krščanskih ⁴⁶ in po božjih zapovedih sta živela.

Kolarič je v zaimkih za moški spol skladno z izvirno izdajo ohranil množinske oblike za dvojinske, čeprav je Tomšič na teh mestih že uvedel dvojinske.

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Vsako nedeljo in vsak praznik dopoldne ³⁵ in popoldne jih ³⁶ je s sabo ³⁷ v cerkev peljala, ³⁸ in jih ³⁹ vedno učila lepo in spodobno ⁴⁰ se v cerkvi zadržati ⁴¹ . Nikoli v nobeno tovarišijo jih ⁴² ni pustila, ampak vedno jih ⁴³ je opominjala ⁴⁴ zvesto Bogu služiti ⁴⁵ . (10)	Vsako nedeljo in vsak praznik do poludne ³⁵ in po poludne ju ³⁶ je s seboj ³⁷ v cerkev peljala, ³⁸ in ju ³⁹ vedno učila lepo in spodobno ⁴⁰ se v cerkvi vesti ⁴¹ . Nikoli v nobeno tovarišijo ju ⁴² ni pustila, ampak vedno ju ⁴³ je opominjala ⁴⁴ zvesto Bogu služiti ⁴⁵ .	Vsako nedeljo in vsak praznik dopoldne ³⁵ in popoldne jih ³⁶ je s sabo ³⁷ v cerkev peljala in jih ³⁹ vedno učila, naj ⁴⁰ se v cerkvi lepo in spodobno vedeta ⁴¹ . Nikoli v nobeno tovarišijo jih ⁴² ni pustila, ampak vedno jih ⁴³ je opominjala, naj ⁴⁴ zvesto Bogu služita ⁴⁵ .

Pri besednem redu oz. skladenjskih strukturah, v katere je Tomšič močno posegal, je Kolarič bolj sledil izvirniku (prim. A, B), zelo redko je posnemal Tomšičeve zamenjave ali vpeljal svoje variante, na primer besedišče (prim. C) ali tvorni način namesto trpnega (prim. D).

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Svetin, ljubi ⁶⁶ moj Svetin, ⁶⁷ plavaj nazaj k meni, de ⁶⁸ počijeva. (123)	Svetin! Svetin, ⁶⁶ moj ljubi! ⁶⁷ plavaj nazaj k meni, da ⁶⁸ počijeva.	Svetin, ljubi ⁶⁶ moj Svetin, ⁶⁷ plavaj nazaj k meni, da ⁶⁸ počijeva.

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Tako da Bog včasih že na ⁴⁴ tem svetu srečo v nesreči, če ⁴⁵ človek tudi v nesreči vedno ⁴⁶ Bogu zvest ostane. (139)	Glejte, tako daje Bog časi že na ⁴⁴ tem svetu srečo v nesreči, ako le ⁴⁵ človek tudi v nesreči Bogu vedno ⁴⁷ zvest ostane.	Tako da Bog včasih že na ⁴⁴ tem svetu srečo v nesreči, če ⁴⁵ človek tudi v nesreči vedno ⁴⁶ Bogu zvest ostane.

C

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Preden ⁷¹ se na pot poda ⁷³ , gre pred ⁷⁴ v cerkev (34)	Predno ⁷¹ se poda ⁷² na pot, gre še poprej ⁷⁴ v cerkev	Preden ⁷¹ se je naravnal ⁷² na pot, je šel ⁷⁴ v cerkev.

D

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Tudi pove ⁷ , kako je bil ⁸ ravno ta šolar majhno pred od hišnika ⁹ iz grajšine odgnan ¹⁰ .	Tudi pove ⁷ , kako je bil ⁸ ravno ta dijak malo prej od hišnika ⁹ iz graščine odgnan ¹⁰ .	Pove tudi ⁷ , kako je ravno tega šolarja malo prej hišnik ⁹ iz graščine odgnal ¹⁰ .

Pri skladnji sta v Kolaričevi priredbi pogosti nadomestitev nedoločniškega polstavka v izvirniku s predmetnim odvisnikom (prim. A, B), nadomestitev sedanjika s preteklikom (prim. B), ki sta ponekod značilni tudi za Tomšičevo varianto besedila, raba aktivne oblike namesto trpne (prim. C) in raba nedoločnika namesto namenilnika ob glagolu premikanja (prim. D).

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Avguštin je hišnika obdržal ²³ na Pavletovo ²⁴ prošnjo, ²⁵ in mu obljubil tudi do smrti ²⁷ ga imeti ²⁸ , (42)	Avguštin je hišnika obdržal ²³ na Pavlovo ²⁴ prošnjo in mu je ²⁶ obljubil tudi do smrti ²⁷ ga imeti ²⁸ .	Avguštin je hišnika na Pavletovo ²⁴ prošnjo obdržal ²⁵ in mu obljubil tudi, da ²⁷ ga bo do smrti imel ²⁸ .

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Svetin gleda proti morju ⁶⁸ , mika ga potegniti ⁶⁹ jo, ⁷⁰ in ujeti ⁷¹ . (129)	Svetin gleda na morje ⁶⁸ , mika ga, da bi ⁶⁹ jo potegnil ⁷⁰ in ušel ⁷¹ .	Svetin gleda proti morju ⁶⁸ , mika ga, da bi ⁶⁹ jo potegnil ⁷⁰ in ušel ⁷¹ .

C

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
France Svetin ¹ v Ameriko odpeljan ² in prodan. ³ (131)	Fran Svetin ¹ v Ameriko odpeljan ² in prodan. ³	Franceta Svetina odpeljejo ¹ v Ameriko in prodajo ³

D

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Lepo je to, reče baron, vŕeč mi je, ¹⁶ hiti tedaj domu ¹⁷ , prosi pervoljenja ¹⁸ , in če te bodo pustili ¹⁹ , pridi povedat, ²⁰ in vzamemo te s seboj. (23)	» ¹³ Lepo je to,« ¹⁴ reče baron, » ¹⁵ vŕeč mi je, ¹⁶ hiti tedaj domov ¹⁷ , prosi privoljenja ¹⁸ , in če te puste ¹⁹ , pridi povedat ²⁰ in vzamemo te s seboj.«	» ¹³ Lepo je to,« ¹⁴ reče baron, » ¹⁵ vŕeč mi je, ¹⁶ hiti tedaj domov ¹⁷ , prosi privoljenja ¹⁸ , in če te bodo pustili ¹⁹ , pridi povedati ²⁰ in vzamemo te s seboj.«

Krajše ali daljše pasuse, ki jih je Tomŕiŕ izpustil ali dodal, je Kolariŕ dodal (prim. A) oz. izbrisal (prim. B) v skladu z izvirno izdajo.

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
Njegovi ilirski ¹⁷ jezik me je per ŕivljenji ohranil, ker je Karl precej z Rusi govoriti znal ¹⁸ , in tako sebe in mene per ŕivljenji ohranil ²⁰ , ker je Rusam ²² vedno pravil ²³ , de ²⁴ sva bila persiljena se z Rusam vojskovati. (62)	Njega slovenski ¹⁷ jezik me je ohranil ŕivega ¹⁸ , in meni glavo otel ²⁰ , ker jim ²¹ je vedno pripovedoval ²³ , da ²⁴ sva prisiljena ŕla na Ruse.	Njegov ilirski ¹⁷ jezik me je pri ŕivljenju ohranil ¹⁸ , saj je Karel precej z Rusi govoriti znal ¹⁹ in tako sebe in mene pri ŕivljenju ohranil ²⁰ , ker je Rusom ²² vedno pravil ²³ , da ²⁴ sva bila prisiljena se z Rusom vojskovati.

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936
vender ⁸⁶ gospoda ŕe ⁸⁷ nikjer ni bilo ⁸⁸ (88)	ali tujega ⁸⁶ gospoda ni bilo ⁸⁷ nikjer veŕ, izginil je kakor kavra ⁸⁸	Vendar ⁸⁶ gospoda ŕe ⁸⁷ nikjer ni bilo ⁸⁸ .

Iz primerjave izvirne izdaje, Tomŕiŕŕeve priredbe iz leta 1882 in Kolariŕŕeve iz leta 1936 lahko povzamemo, da je Kolariŕ v pravopisu, glasoslovju in oblikoslovju skoraj dosledno prevzel Tomŕiŕŕeve posodobitve, medtem ko se je na ravni besediŕŕa omejil na nadomeŕŕanje germanizmov in redkejŕih romanizmov z izvirno slovanskim besediŕŕem. Pri besednem redu je Tomŕiŕŕeve spremembe upoŕteval redko, v veŕji meri je sledil izvirnemu besedilu, opaznejŕe pa so Kolariŕŕeve inovativne spremembe v medstavŕnih konstrukcijah.

Izid *Sreče v nesreči* v Knjižnici Kondor (1974)

Leta 1974 je *Sreča v nesreči* prvič³⁷⁰ izšla v zbirki Knjižnica Kondor kot 41. zvezek. Kondor je bil zasnovan pri Mladinski knjigi leta 1965 po vzoru zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov³⁷¹ in z namenom, da bi osnovnošolcem in srednješolcem dali na voljo besedila, opremljena z ustreznimi analizami. Postopoma je zbirka prerasla v eno pomembnejših zbirk slovenske in svetovne kanonizirane literature, ki izhaja še danes.

Matjaž Kmecl je v spremni študiji v skladu s svojimi raziskavami pripovedne proze, v katerih je sledil pristopom aktualne klasične naratologije, delo postavil v kontekst pretekle in sočasne tradicije slovenske in v slovensčino prevedene pripovedne proze. Pri analizi snovi (fabule) je razširil Kolaričeve analize motivnih in snovnih virov z navezavo na formalistično-strukturalistične raziskave pravljic Vladimirja Proppa ter pri načinu pripovedovanja prepoznava povezave s tradicijo svetniških življenjepisov in pridig. V zadnjih dveh poglavjih je povzel misel ali idejo *Sreče v nesreči* ter njen pomen v zgodovini slovenske književnosti – podobno kot Kolarič jo kljub številnim pomanjkljivostim prepozna kot delo, ki ga slovenska literarna zgodovina ne bi mogla pogrešati.

V zvezi s prirejenostjo besedila je v uvodu k Opombam navedeno:

Naša objava Ciglerjeve pripovedi *Sreča v nesreči* se v besedilu opira na Kolaričevo redakcijo iz leta 1936. Kolarič je sicer prvotno besedilo iz leta 1836 – primerjalno je upošteval tudi Tomšičevo inačico iz leta 1882 – sem in tja spremenil, vendar največkrat v prid logičnosti in večji urejenosti sporočila; ta ali oni stavek, zlasti zamotanejši, je namreč za ta del v izvirniku šepast. Koder je šel prirejevalec le predaleč, smo besedilo približali originalu: najpogosteje tam, kjer je urednik izdaje iz leta 1936 prehudo slovenil sposojenke in starejše tujke (Ciglerjevi pogostni besedi »žlahten« se npr. dosledno izogiblje in jo nadomešča z najrazličnejšimi pridevniki). Na nekaj mestih smo tudi vnesli manjkajočo vrstico, ki jo je za izdajo 1936 očitno izgubil stavec.³⁷²

370 Drugič leta 1977.

371 Grabnar, *Jakob Šolar*, str. 16.

372 Kmecl, Ciglerjeva *Sreča v nesreči*, str. 115.

Kolacija izdaj iz let 1936 in 1974 (za celotno besedilo dostopna na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1836-vs-1974.html>) najde okrog 450 sprememb, od tega je precej sprememb pravopisnih, najpogosteje pri ločilih, kot so dodane vejice, zamenjave med podpičjem, vejico, dvopičjem in piko.

Iz kolacije izvirne, Tomšičeve, Kolaričeve in Kmeclove priredbe je razvidna dosledna uporaba variante *žlahten* in njenih tvorjenk, ki je v kratkem opisu načel priredbe besedila navedena kot primer sledenja izvirniku, medtem ko je Kolarič ohranil Tomšičevo varianto *plemenit*. Dosleden je tudi zapis imena *Ludvik* po izvirni izdaji. Pri drugih zamenjavah na besedni ravni lahko opazimo, da so bile v izdaji leta 1974 tudi nekatere druge besede, ki jih je Kolarič po Tomšiču prevzel v svojo izdajo – med njimi prevladujejo germanizmi –, ponovno nadomeščene z besediščem izvirne izdaje (prim. A: *kajžice* – *hišice*, B), obenem pa so nekatere Tomšičeve »poslovenitve« besedišča tudi ohranjene (prim. A: *soldat* – *vojak*). Zelo redko so v Kondorjevi izdaji na ravni besedišča vpeljane nove variante (prim. C).

A

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936	SvN 1974
Tovarše ²¹ , ki ²² so zunej kajžice ²³ na straži bili, so soldatje ²⁵ noter poklicali ²⁶ in se napajali. (121)	Tovariše ²¹ , kateri ²² so zunaj hišice ²³ na straži bili, poklicali ²⁴ so vojaki ²⁵ noter in so ²⁷ se dobro napajali	Tovariše ²¹ , ki ²² so zunaj hišice ²³ na straži bili, so vojaki ²⁵ noter poklicali ²⁶ in se napajali.	Tovariše ²¹ , ki ²² so zunaj kajžice ²³ na straži bili, so vojaki ²⁵ noter poklicali ²⁶ in se napajali.

B

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936	SvN 1974
Paule ³¹ hitro vzame laterno, ³² in reče kajžerju ³³ (38)	Pavel ³¹ hitro vzame svetilnico, ³² in reče kočarju ³³	Pavle ³¹ hitro vzame svetilko ³² in reče kočarju ³³	Pavle ³¹ hitro vzame laterno ³² in reče kajžarju ³³

C

SvN 1836	SvN 1882	SvN 1936	SvN 1974
Dobila ¹⁰ sta v eni ¹¹ noči dva lepa zdrava fantiča dvojčka ¹⁴ . (Uvod)	Dobila ¹⁰ sta v jednej ¹¹ noči dva lepa zdrava sinka dvojčka ¹⁴ .	Tedaj ¹⁰ sta v eni ¹¹ noči dobila ¹² dva lepa, ¹³ zdrava fantiča dvojčka ¹⁴ .	Tedaj ¹⁰ sta neke ¹¹ noči dobila ¹² dva lepa, ¹³ zdrava fantiča dvojčka ¹⁴ .

Spremembe v skladnji zasledimo zlasti pri ponovni rabi namenilnika namesto nedoločnika ob glagolih premikanja (prim. A), kar je bila nedosledna praksa le v Kolaričevi priredbi, v redkih primerih je ponovno uveden nedoločniški polstavek namesto predmetnega odvisnika (prim. B) in preteklik namesto dramatičnega sedanjika. Zelo redko so upoštevane tudi spremembe, ki jih je vpeljal Kolarič (prim. C).

A

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974
Zlo sim ³² bil bolan, pa mi je Bog spet zdravje dal, ³⁴ zato sim ³⁵ ga peršel dans na prvo semkej zahvalit ³⁶ . (31)	Zelo sem ³² bil bolan, pa mi je ljubi ³³ Bog spet zdravje dal, ³⁴ zato sem ³⁵ ga prišel danes najprvo semkaj zahvaliti ³⁶ .	Zelo sem ³² bil bolan, pa mi je ljubi ³³ Bog spet zdravje dal, ³⁴ zato sem ³⁵ ga prišel danes najprvo semkaj zahvalit ³⁶ .

B

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974
Nikoli v nobeno tovaršijo ²⁷ jih ni pustila, ampak vedno jih je opominjala ²⁸ zvesto Bogu služiti ²⁹ . (10)	Nikoli v nobeno tovaršijo ²⁷ jih ni pustila, ampak vedno jih je opominjala, naj ²⁸ zvesto Bogu služita ²⁹ .	Nikoli v nobeno tovaršijo ²⁷ jih ni pustila, ampak vedno jih je opominjala, ²⁸ zvesto Bogu služiti ²⁹ .

C

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974
Hišnik se je zgovarjal z nevednostjo, ²⁴ in prosi de ²⁵ bi ga še imeli rekoč (41)	Hišnik se izgovarja ²³ z nevednostjo in prosi, da ²⁵ bi ga še imeli, ²⁶ rekoč	Hišnik se izgovarja z nevednostjo in prosi, da bi ga še imeli, rekoč:

Zanimivo je, da so »manjkajoče vrstice« v Kolaričevi izdaji nemoteče in neopazne, tako da besedilo smiselno teče naprej, iz česar bi lahko sklepali, da so bile izpuščene namerno.

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974
Svetin! ²⁷ le pusti me, de vtonem ²⁹ , vsaj ti reši svoje življenje, de oba konc ne vzameva. Rad umerjem rad vtonem, de ³⁰ me le Španjoli ne bodo streljali. (123)	²⁶ Svetin, ²⁷ le pusti me, da utonem ²⁹ , da ³⁰ me le Španjoli ne bodo streljali.	²⁶ Svetin, ²⁷ le pusti me, da utonem, vsaj ti si reši svoje življenje ²⁸ , da oba konec ne vzameva! Rad umrjem, rad utonem ²⁹ , da ³⁰ me le Španjoli ne bodo streljali.

Kmeclova izdaja v zbirki Kondor (1974) pomeni dokončno pravopisno urejenost besedila, upošteva jezikovne posodobitve, zlasti na glasoslovni in oblikoslovni ravni, ki jih je prvi vpeljal Tomšič, ter razmeroma zvesto sledi izvirni izdaji v besedišču in skladnji, v redkejših primerih upošteva nekatere Kolaričeve variante ali vpeljuje nove.

Izdaji leta 1984 in 1991 – zbirki Hram in Slovenska povest

Leta 1984 je *Sreča v nesreči* ponovno izšla pri Mladinski knjigi v prvem letniku³⁷³ knjižne zbirke Hram,³⁷⁴ ki so jo urejali Matjaž Kmecl, Jože Koruza in Janez Mušič. Spremno besedo k tej izdaji je prispeval Jože Pogačnik.³⁷⁵ Večino prostora je Pogačnik posvetil razpravi o slogovnih značilnostih pripovedne proze od Trubarja do začetka 19. stoletja v kontekstu sočasne evropske pripovedne proze. Obravnava *Sreče v nesreči* in ozadja njenega nastanka pa glede na ugotovitve Rudolfa Kolariča,³⁷⁶ Matjaža Kmecla³⁷⁷ in Janka Kosa³⁷⁸ ne prinaša bistvenih novosti.

373 Istega leta so izšla v zbirki Hram še dela Janka Kersnika, Draga Jančarja, Vitomila Zupana in Juša Kozaka.

374 Verzija *Sreče v nesreči* v zbirki Hram je dostopna tudi na Wikiviru. Za tukajšnjo analizo je bilo besedilo v celoti pripravljeno po knjižni izdaji in natančno korigirano.

375 Matjaž Kmecl je prispeval Ciglerjev življenjepis.

376 Kolarič, Uvod.

377 Kmecl, Ciglerjeva Sreča v nesreči.

378 Kos, Prešeren in bidermajer.

V kolofonu lahko o izdajah *Sreče v nesreči*, na katere se je opirala priredba iz leta 1984, preberemo: »Po prvi izdaji (1836) in ob naslonitvi na Kolaričevo (Cvetje 1936) ter Kmeclovo (Kondor 1974 in 1977) priredbo jezikovno pregledal Franc Drolc.«

Kolacija izdaj iz leta 1974 v zbirki Kondor in 1984 v zbirki Hram (za celotno besedilo dostopna na <https://ispp.zrc-sazu.si/static/lera/Lera-1974-vs-1984.html>) zabeleži le malo sprememb, ki na besedilo kot celoto skoraj ne vplivajo: najpogostejše so manjše, skoraj neopazne spremembe (prim. A) ali redke nove variante v besedišču glede na prejšnje izdaje (npr. *gospodar* namesto *gospod* – slednja se pojavlja v vseh izdajah do leta 1984) (prim. B).

A

SvN 1974	SvN 1984
Starši so mu zgodaj pomrli, torej ni imel nikogar, da bi zanj ¹ bil skrbel. (Uvod)	Starši so mu zgodaj pomrli, torej ni imel nikogar, da bi bil zanj ² skrbel.

B

SvN 1974	SvN 1984
Gospodar suknarije ² in njegova ³ gospa sta bila botra.	Gospod in gospa suknarije sta bila botra.

V nekaj primerih variante besed namesto Kondorjevi izdaji sledijo izvirni izdaji (prim. A) ali je zapisana kombinacija prehodnih variant (prim. B).

A

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974	SvN 1984
Nikoli ni bilo med njima krega ali prepira. (Uvod)	Nikoli ni bilo med njima prepira.	Nikoli ni bilo med njima prepira.	Nikoli ni bilo med njima krega ali prepira.

B

SvN 1836	SvN 1936	SvN 1974	SvN 1984
Kolikorkrat mi je pisal, je vselej povedal, da vsaki dan tablico pogleda in se name spomni. (16)	Kolikorkrat mi je spočetka pisal, je vselej povedal, da vsak dan pogleda podobico in se name spomni.	Kolikorkrat mi je pisal, je vselej povedal, da vsak dan pogleda podobico in se name spomni.	Kolikorkrat mi je pisal, je vselej povedal, da vsak dan pogleda tablico in se name spomni.

Kot prva knjiga v zbirki Slovenska povest pri založbi Založništvo slovenske knjige s spremno besedo Matjaža Kmecla je *Sreča v nesreči* izšla leta 1991, v letu osamosvojitve Slovenije, kar je dodatno utrdilo njen status slovenskega kanoniziranega besedila kot prve izvirne slovenske povesti. Kolacija zadnjih treh izdaj pokaže, da je izdaja leta 1991 sledila bolj nekoliko starejši Kondorjevi izdaji iz leta 1974 kot neposredno predhodni izdaji iz leta 1984 (prim. A, B), v redkih primerih so vpeljane nove variante (prim. C).³⁷⁹

A

SvN 1974	SvN 1984	SvN 1991
Neusmiljeni trgovec jih noče uslišati, ampak ostro reče Neži [10]	Neusmiljeni terjavec jih noče uslišati, ampak ostro reče Neži	Neusmiljeni trgovec jih noče uslišati, ampak ostro reče Neži

B

SvN 1974	SvN 1984	SvN 1991
vzel jih nikoli nisem ³ [64–65]	vzel jih nisem ² nikoli	vzel jih nikoli nisem ³

C

SvN 1974	SvN 1984	SvN 1991
Konec drugega meseca so se sodniki zadnjikrat zbrali in očitno sodili Ludvika Bodina ¹ . [70]	Konec drugega meseca so se sodniki zadnjikrat zbrali in očitno sodili Ludvika Bodina ¹ .	Konec drugega meseca so se sodniki zadnjikrat zbrali in očitno sodili Ludviku Bodinu ¹ .

³⁷⁹ Med izdajama leta 1974 in 1991 je zaznanih okrog 70 sprememb, od katerih se jih precej večkrat ponovi.

Povzamemo lahko, da je največ sprememb v besedilu *Sreče v nesreči* na vseh jezikovnih ravneh nastalo med izvirno in Tomšičevo (1882) izdajo, ne le zaradi upoštevanja poenotene norme slovenskega knjižnega jezika, ampak tudi zaradi številnih sprememb na skladenjski in besedilni ravni, ki so vplivale tudi na slog besedila. Kolarič je v naslednji izdaji (1936) Tomšiču zvesto sledil pri posodabljanju jezika ter redkeje na ravni besedišča in skladnje, Kondorjeva izdaja (1974) je z upoštevanjem posodobljenega jezika in z bistveno večjo, a vseeno nedosledno naslonitvijo na izvirno izdajo na ravni besedišča in skladnje ustalila pravopisno in jezikovno podobo *Sreče v nesreči*, kakršno sta z nekaj izjemami prevzeli tudi kasnejši dve izdaji, bolj zvesto izdaja iz leta 1991. Tudi v kolaciji vseh izdaj v LERI izstopa velika količina sprememb med izvirno in Tomšičevo izdajo in nato postopen upad variant v besedilih 20. stoletja. V najnovejših izdajah torej ostajajo v večji ali manjši meri prisotne sledi vseh predhodnih izdaj.

Razmerja med izdajami, prepoznana na podlagi kolacije in recenzije verzij, zazna tudi stilometrična analiza v paketu Stylo. Na drevesnem prikazu na Sliki 10 (v Slikovni prilogi) so razvidna večja in manjša slogovna ujemanja med posameznimi izdajami glede na relativno pogostost 100 najpogostejših besed:³⁸⁰ večja kot je razdalja med besedili na osi y, večje razlike so med njimi.

Izrisane so tri skupine: pričakovano je največja podobnost med izvirno izdajo (1836) in neuradnim ponatisom (1838 oz. 1840), Tomšičeva priredba (1882) izkazuje izrazit odklik od vseh ostalih, nato pa še tretji sklop besedil z izdajami 20. stoletja. Izdaja leta 1936 (urednik Rudolf Kolarič) se spet slogovno približa izvirniku, še najbolj pa izdaja v zbirki Kondor (1974). Dendrogram prikazuje tudi večjo podobnost med izdajama iz let 1974 in 1991 v primerjavi z izdajo, ki je izšla leta 1984.

380 Ta razmerja so s stilometrično analizo prepoznavna zato, ker so v primerjavo vključene le variante *Sreče v nesreči*. Če bi vse te izdaje vključili v analizo še z drugimi besedili, razlike med posameznimi izdajami skoraj ne bi bile prepoznane.

Sreča v nesreči v preseku literature za mlade in odrasle

Za konec bo obravnavano še vprašanje naslovništva *Sreče v nesreči*, ki se povezuje tako z uvrstitvijo v bidermajersko literaturo kot s procesom kanonizacije. Kajti ravno zaradi vključitve *Sreče v nesreči* v kanon slovenske literature je ostajal v ozadju, celo zakrit drug vidik njene uvrstitve, in sicer uvrstitev v literarni sistem na podlagi naslovništva. *Sreča v nesreči* je v podnaslovu eksplicitno naslovljena na »mladega« in »starega«, tj. odraslega naslovnika, s čimer sledi tipičnemu naslavljanju v bidermajerski literaturi. Bidermajerska praksa hkratnega naslavljanja odraslih in otrok je izhajala iz razsvetljenskega modela literature v duhu »vzgoje vzgojiteljev« za meščanski sloj, naslovljene hkrati na otroke in odrasle (vzgojitelje) kot posrednike literature otrokom.³⁸¹ Zaradi uvedbe obveznega šolstva tudi za nižje sloje se je oblikoval novi tip bralca, otroci in mladi,³⁸² ob njih pa tudi »preprosto ljudstvo«.³⁸³ Ker je bila v 19. stoletju med »preprostim ljudstvom« najbolj pismeni³⁸⁴ del prebivalstva mladina,³⁸⁵ se je razsvetljenska vloga posrednika literature prenesla z odraslega na otroka oz. mladega človeka.³⁸⁶ Naslavljanje odraslih in otrok se je obdržalo vse do romantike, ki je z vpeljavo konceptov literarne in estetske avtonomije spodbudila izrecnejše ločevanje med literaturo za otroke in mlade s poudarjeno vzgojno in didaktično funkcijo ter literaturo za odrasle.³⁸⁷ Ob tem sta se postopoma povečevali tudi pismenost in izobrazba.

Medtem ko je Levstik še leta 1858 pisal, da je *Sreča v nesreči* »pisana preprostemu narodu«, ³⁸⁸ je v nekaterih literarnozgodovinskih pregledih iz druge polovice 19. stoletja³⁸⁹ že uvrščena med literaturo za mlade. Z vidika oblikovanja dveh ločenih sistemov mladinske literature in litera-

381 Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 28–29.

382 Wild, *Aufklärung*, str. 45.

383 Pech, *Vom Biedermeier zum Realismus*, str. 145.

384 Prim. zapis v uvodu k drugi izdaji *Sreče v nesreči*: »Tedaj, ko je bila slovenska knjiga priprostim ljudem še jako redka prikazen, čitala se je rečena povest povsod s tolikim veseljem, da je do malega ni bilo hiše, v katerej bi je ne bili poznali, samo če je kdo v hiši znal čitati na knjigo.« (Tomšič, Predgovor).

385 Jevnikar, Kristof Schmid v slovenskih prevodih, str. 193; Hladnik, *Trivialna literatura*, str. 28.

386 O otrocih oz. mladih kot posrednikih literature odraslim še sredi 19. stoletja priča slovenski literat iz 19. stoletja, Jakob Alešovec (1842–1901). V avtobiografiji *Kako sem se jaz likal* (prva izdaja 1884) opisuje, kako je on kot otrok in kot edini, ki je hodil v šolo, bral doma družini (Alešovec, *Kako sem se jaz likal*, str. 71).

387 Kümmerling-Meibauer, *Kinderliteratur, Kanonbildung*, str. 9.

388 Levstik, *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe*, str. 56.

389 Prim. Janežič, *Slovenska slovstva*; po njem Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*.

ture za odrasle v obdobju po romantiki je pomenljiva izdaja *Sreče v nesreči* leta 1882 v zbirki Knjižica slovenske mladini, s katero je bila nedvoumno uvrščena v mladinsko literaturo. Mladim je izrecno namenjena tudi v predgovoru urednika izdaje Ivana Tomšiča, ustanovitelja in urednika mladinskega časopisa *Vrtec* (1871–1941):

[T]o knjižico Tebi, mladina slovenska predraga, podajem in želim, da bi jo čitala z enakim veseljem, s kakeršnim smo jo čitali i mi, kadar smo bili še v Tvojih letih srečne mladosti. Zatorej knjižico, ki je napisana Tebi v pouk in zabavo, vzprími z [...] dobrohotnostjo.³⁹⁰

Irena Orel³⁹¹ v analizi jezikovnih sprememb med izvirno in Tomšičevo izdajo sicer ugotavlja, da je Tomšič Ciglerjevo delo »namerno jezikovno približal mladini«, vendar je na to ugotovitev bolj verjetno kot sama jezikovna analiza vplival citirani odlomek iz Tomšičevega uvoda, saj prilagoditev aktualni poenoteni slovenski knjižni normi ter posodobitve na ravni leksike in skladnje, prikazane v prejšnjem poglavju, težko pojmuje kot spremembe v smeri približanja jezika mladini.³⁹² Vzroki za uvrstitev *Sreče v nesreči* v knjižno zbirko za mlade in s tem zgolj v sistem mladinske literature so zunajjezikovni oz. zunajliterarni povezani s sočasnim ločevanjem med sistemoma mladinske književnosti in književnosti za odrasle.

Na prelomu v 20. stoletje je bila otroška in mladinska literatura v veliki meri obravnavana v okviru pedagogike³⁹³ in šele v prvi polovici 20. stoletja se je oblikovala zavest, da je del literature.³⁹⁴ Sistematično nasprotje med otroško in »odraslo« literature oz. ločevanje med »pravo«³⁹⁵ in otroško književnostjo³⁹⁶ se je preneslo tudi v literarno vedo, ki je mladinsko literaturo

390 Tomšič, Predgovor.

391 Orel, Jezikovne spremembe, str. 234.

392 Za tako trditev bi morali najprej opredeliti, kako in v čem so prepoznavne razlike med jezikom »za mladino« in »jezikom za odrasle«.

393 Na primer Ilešičeva razprava o začetkih slovenske mladinske književnosti v pedagoški reviji *Popotnik* (Ilešič, Početki naše književnosti za mladino) ali Brinarjeva razprava o mladinski literaturi v *Pedagoškem Letopisu* (Brinar, O slovstvu za mladino) v začetku 20. stoletja.

394 Kobe, *Pogledi na mladinsko književnost*, str. 8.

395 Prim. pojmovanje otroške in mladinske literature kot opozicije »literaturi« ali »umetniški literaturi (Pogačnik, *Slovenačka dečja književnost*, str. 10).

396 Shavit, *Systemzwänge der Kinderliteratur*, str. 25; Shavit, *Poetika otroške književnosti*, str. 1553.

obravnavala kot literaturo z nižjim statusom³⁹⁷ ali kot redukcijo »prave« literature, zato je bila uvrščena v popularno oz. trivialno literaturo in je ostajala zunaj »tradicionalno-umetniškega leposlovja« in razprav o kanoničnosti.³⁹⁸ Tak pogled na mladinsko literaturo je prepoznaven v Kolaričevi izdaji *Sreče v nesreči* leta 1936 v zbirki kanonizirane slovenske književnosti Cvetje iz domačih in tujih logov, v kateri je podnaslov, ki knjigo namenja »mladim in starim«, enostavno izpuščen (gl. Sliko 11 v Slikovni prilogi),³⁹⁹ ob tem je Kolarič⁴⁰⁰ v spremni besedi zapisal, da je Cigler knjigo napisal za »ljudstvo«. To lahko razumemo kot posledico neskladja med *Srečo v nesreči* kot mladinsko književnostjo in njeno uvrstitvijo v slovenski literarni kanon.

V šestdesetih letih 20. stoletja se je začel odvijati obrat v pojmovanju in vrednotenju otroške in mladinske literature, ki je otroško in mladinsko literaturo prestavil iz opozicije kanonizirani literaturi v sistem znotraj literarnega polisistema,⁴⁰¹ vendar pa je bilo tako pojmovanje položaja mladinske literature vsaj sprva po večini vpeljana le znotraj obravnav otroške in mladinske literature, ne pa tudi v literarno vedo na splošno. Čeprav je v izdajah *Sreče v nesreči* od leta 1974 dalje podnaslov, v katerem sta navedena »mladi in stari« naslovnik, spet vključen, je v spremnem besedilu kot kriterij naslovnika, poimenovanega »kmečko občinstvo«, ⁴⁰² podobno kot v izdaji iz leta 1936 postavljena socialna uvrščenost in ne tudi starostna opredelitev. *Sreča v nesreči* je v slovenski literarni vedi ostala implicitno pojmovana kot »literatura za odrasle« ali je bila iz sistema mladinske literature celo eksplicitno izločena, in sicer ravno s sklicevanjem na podnaslov, v katerem povest »ni izrecno« namenjena le mlademu bralcu.⁴⁰³

Obenem pa literarna veda ni mogla prezreti povezave med mladinsko literaturo in Ciglerjevo pripovedjo. Te povezave so nakazane z uvrstitvijo *Sreče v nesreči* v tip literature, ki se zgleduje po Schmidovih in sorodnih povestih, in velja za začetek in model slovenske mladinske literature⁴⁰⁴

397 Grenz, Einleitung, str. 7.

398 Glazer, Vprašanje periodizacije, str. 11; Kümmerling-Meibauer, *Kinderliteratur, Kanonbildung*, str. 272; Shavit, Poetika otroške književnosti, str. 1552.

399 Viden je sicer na faksimilu izvirne naslovnice.

400 Kolarič, Uvod, str. 32.

401 Glazer, Vprašanje periodizacije, str. 5; Grenz, Einleitung, str. 7; Even-Zohar, *Papers in Historical Poetics*, str. 19; Shavit, Poetika otroške književnosti.

402 Kmecl, Ciglerjeva *Sreča v nesreči*, str. 112.

403 Glušič, Oblikovne značilnosti slovenske mladinske proze, str. 191.

404 Prim. Kmecl, *Mala literarna teorija*, str. 311; Kos, Začetki slovenske pripovedne proze, str. 236.

oz. se prekriva s »poljudno mladinsko literarno fikcijo«. ⁴⁰⁵ Poleg tega so prevodi Christopha Schmida v slovenščino, zlasti kratke poučne zgodbe zgledov, pa tudi daljše pripovedi, zlasti tiste, ki so nastajale pod Slomškovi mentorstvom v celovškem semenišču, ⁴⁰⁶ skoraj dosledno navedeni v pregledih zgodovinskega razvoja slovenske mladinske književnosti ⁴⁰⁷ in le izjemoma je v tem kontekstu omenjena *Sreča v nesreči*, ⁴⁰⁸ kot delo namenjeno »dvojnemu bralskemu krogu« pa jo je označila le Alenka Glazer, ena od vodilnih raziskovalk slovenske otroške in mladinske književnosti. ⁴⁰⁹

To navidezno neskladje med implicitnim ali eksplicitnim izločanjem *Sreče v nesreči* iz sistema mladinske literature ter zgolj posrednim uvrščanjem v izhodišča tega istega sistema je mogoče razrešiti s pristopom, ki vprašanje razmerja med otroško in odraslo literaturo – podobno kot vlogo prevoda – opazuje zgodovinsko, nenormativno in v družbenem kontekstu. Z zavedanjem, da se meje med obema sistema v zgodovinski perspektivi spreminjajo, ⁴¹⁰ dihotomije med otroško in mladinsko literaturo ter literaturo za odrasle ne moremo posplošiti v splošno veljavno normo. ⁴¹¹ *Sreča v nesreči* kot delo, namenjeno »dvojnemu bralskemu krogu«, se uvršča v skupni sistem mladinske literature in literature za odrasle oz. »preprosto ljudstvo«, ki je obstajal znotraj literarnega polisistema v prvi polovici 19. stoletja, in kljub temu upravičeno ostaja predmet literarne vede, ki obravnava t. i. »literaturo za odrasle«.

Upoštevajoc sodobne teorije mladinske književnosti je *Srečo v nesreči* mogoče uvrstiti v dvonaslovniško književnost (književnost za dvojnega

⁴⁰⁵ Hladnik, *Trivialna literatura*, str. 28.

⁴⁰⁶ Zaradi teh prevodov je Slomšek veljal za utemeljitelja slovenske mladinske književnosti, še pogosteje pa je njegovo delo na področju otroške in mladinske književnosti zaradi prevedenosti uvrščeno na konec obdobja, ki je v razvoju slovenske mladinske literature opredeljeno kot uvodno (Jamar-Legat, *Začetki slovenske književnosti*, str. 84), predliterarno (Blažič, *Mladinska književnost*, str. 178) ali didaktično (Idrizović, *Otroška in mladinska književnost*, str. 187–188). Na začetek »prave« mladinske literature so postavljena Levstikova dela, napisana za otroke (prim. Idrizović, *Otroška in mladinska književnost*, str. 187–188; prim. še Kocijan, Šimenc, *Slovensko slovstvo skozi stoletja*; Pogačnik, *Slovenačka dečja književnost*), v čemer lahko prepoznamo vzporednice z delitvijo literature za odrasle.

⁴⁰⁷ Prim. Jevnikar, *Letteratura slovena*, str. 117; Petrovič, *Razvojna pot*, str. 33; Pirnat-Cognard, *Pregled mladinskih književnosti*, str. 13; Šircelj, *Kratek oris*, str. 10; Kobe, *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva*, str. 16; Blažič, *Mladinska književnost*, str. 179.

⁴⁰⁸ Pregelj, *Slovenačka književnost za decu*, str. 116.

⁴⁰⁹ Glazer, *Vprašanje periodizacije*, str. 8.

⁴¹⁰ Shavit, *Systemzwänge der Kinderliteratur*, str. 25; Brüggemann, Brunken, *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur*, str. 7.

⁴¹¹ Grenz, E. T. A. Hoffmann als Autor für Kinder und für Erwachsene, str. 69.

naslovnika, ang. *dual audience*) ali večnaslovniško književnost. Ti izrazi veljajo za književnost, ki jo z različnih zornih kotov in z različno motivacijo berejo mladi in odrasli bralci, oz. za recepcijsko odprto književnost z več naslovniki hkrati ali literaturo, katere naslovništvo prehaja med otroci, mladimi in odraslimi ter obratno.⁴¹²

Čeprav je bil termin dvojnega naslovništva vpeljan sredi devetdesetih let⁴¹³ za literaturo, ki je nastajala od začetka devetdesetih let 20. stoletja dalje, raziskave poudarjajo, da je težnjam po hibridizaciji otroške in mladinske literature ter literature za odrasle mogoče slediti vse do Ezopa in Parraulta ter Don Kihota iz začetka 17. stoletja. Še zlasti pa je bila večnaslovniška literatura prisotna v 19. stoletju, ko je bil njen glavni namen, da predaja otrokom verske, domoljubne in moralne vrednote.⁴¹⁴ Čeprav dvonaslovniška literatura ni omejena z določenim žanrom, temami ali motivi,⁴¹⁵ so bili v preteklosti tipični dvonaslovniški žanri religiozna alegorija, duhovna literatura, distopija ter družinske in t. i. šolske zgodbe.⁴¹⁶ Ravno taki cilji in nekateri žanri, zlasti družinska zgodba, so tipične značilnosti bidermajerske literature.

412 Beckett, *Crossover Fiction*, str. 3–4, 9–10; Falconer, *Crossover Literature*, str. 557.

413 Od srede devetdesetih let je bilo vpeljanih več izrazov (prim. Beckett, *Crossover Fiction*, str. 7; Falconer, *Crossover literature*, str. 557), kar nakazuje široko in večplastno definicijo dvo- ali večnaslovništva, z več tipi dvojnega naslovnika ali prehajanja med naslovniki. V slovenski literaturi (Blažić, Štefan, Branja in pripovedovanja, str. 130) je v rabi termin večnaslovniška književnost.

414 Beckett, *Crossover Fiction*, str. 19.

415 Falconer, *The crossover novel*, str. 27.

416 Falconer, *Crossover Literature*, str. 562.

SKLEP

Literatura kot celovit in uravnotežen sistem je mogoča le, če soobstajata sistem »subliterature«, tj. literature, ki se ne uvrsti v nacionalni kanon, in »visoke literature«, saj se literatura, ki postane del kanona, (kasnejšim) nekanoniziranim strukturam izogiba, jih ne prevzema, si jih prilagaja ali se z njimi spopada.⁴¹⁷ Medtem ko je Cigler s *Srečo v nesreči* sledil Kopitarjevim programskim načrtom jezikovnega in kulturnega razvoja, o čemer priča tudi njegova pohvalna ocena Ravnikarjevega prevoda Schmidovih *Zgodb svetega pisma za otroke*, sta Prešeren in Čop programsko in v praksi Kopitarjev razsvetljensko-predromantični tip kulturnega nacionalizma zavračala in vpeljala romantični tip kulturnega razvoja.⁴¹⁸ Po Čopu ljudska čistost in slovniška pravilnost še ne zadostita kriterijem kultiviranega jezika in ne obsegata celotne zgradbe jezika, saj morata segati preko pojmovnega sveta preprostega kmeta in izražati »višje« življenje in znanje.⁴¹⁹ S tega vidika je pripovedna literatura začetnih desetletij 19. stoletja ter sama *Sreča v nesreči* kot literarni bidermajer, ki je po svojih temeljnih zakonitostih postavljen na obrobje osrednjega literarnega dogajanja, pomembno prispevala k oblikovanju slovenske literature kot celovitega sistema, saj je kot opozicija »visoke literature« pripomogla k postavljanju njegovih osnov, obenem pa vzpostavila literarno polje, iz katerega se je s posredovanjem Levstika razvijalo več podsistemov slovenske pripovedne literature.⁴²⁰

Ciglerjeva literatura ni bila odraz inferiornosti, »preprostosti« ali nedoraslosti avtorja umetniškemu ustvarjanju in nedoraslosti slovenskega bralca, ampak odgovor na izzive kompleksnih družbenih razmer in potrebe časa, v katerem je nastala. Zato je tudi ne moremo presojati kot zapoznelo razsvetljensko delo ali romantiki nedoraslo delo, saj v sebi – sledeč zakonitostim bidermajerja – združuje ponekod na videz nasprotujoče si elemente obeh in hkrati z »dvojnim kodiranjem« nagovarja specifični tip bralca, dvojnega naslovnika, ki so ga oblikovale širše zgodovinske okoliščine.

⁴¹⁷ Even-Zohar, *Papers in Historical Poetics*, str. 18.

⁴¹⁸ Juvan, Cenzor in literarno polje, str. 230, 232.

⁴¹⁹ Paternu, *Pogledi na slovensko književnost*, str. 28.

⁴²⁰ Kolarič, Uvod, str. 35.

VIRI IN LITERATURA

- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: Protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2007.
- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: Katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Alešovec, Jakob: *Kakó sem se jaz likal: Povest slovenskega trpina*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1910.
- Allison, Sarah, Marissa Gemma, Ryan Heuser, Franco Moretti, Amir Tevel, Irena Yamboliev: *Style at the Scale of the Sentence. Pamphlets of the Stanford Literary Lab 5*. Stanford: Stanford Literary Lab, 2013.
- Allison, Sarah, Ryan Heuser, Matthew L. Jockers, Franco Moretti, Michael Witmore: *Quantitative Formalism: An Experiment: Pamphlets of the Stanford Literary Lab 1*. Stanford: Stanford Literary Lab, 2011.
- Almasy, Karin: *Kanon und nationale Konsolidierung: Übersetzungen und ideologische Steuerung in slowenischen Schullesebüchern (1848–1918)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2018.
- Anderson, Benedict Richard O’Gorman: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.
- Anonimno: Legenden. *Carinthia*, 45, 1821, str. [362]–365.
- Anonimno: Legenden. *Carinthia*, 46, 1821, str. [370]–371.
- Bassnett, Susan: The Translation Turn in Cultural Studies. *Translation Translation* (ur. Susan Petrilli). Amsterdam, New York: Rodopi, 2003, str. 433–449.
- Bastian, Mathieu, Sebastien Heymann, Mathieu Jacomy: Gephi: An Open Source Software for Exploring and Manipulating Networks. *Proceedings of the Third International Conference on Weblogs and Social Media*, 3/1, 2009, str. 361–362.
- Beckett, Sandra L.: *Crossover Fiction: Global and Historical Perspectives*. New York: Routledge, 2009.
- Bečan, Rok: *Stilometrična analiza idiolekta: Ugotavljanje sloga posameznikovega govora s pomočjo statistike besednih oblik v govornem koprusu: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007.
- Binongo, José Nilo G.: Who Wrote the 15th Book of Oz? An Application of Multivariate Analysis to Authorship Attribution. *Chance*, 16/2, 2003, str. 9–13.

- Blažić, Milena Mileva, Anja Štefan: Branja in pripovedovanja mladinske književnosti. *Knjižnica*, 55/4, 2011, str. 121–132.
- Blažić, Milena Mileva: Mladinska književnost v literarni vedi in izobraževanju. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode* (ur. Boža Krakar Vogel). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2008, str. 177–187.
- Bogataj-Gradišnik, Katarina: Bidermajerske prvine v dveh Stritarjevih besedilih. *Primerjalna književnost*, 24/posebna številka, 2001, str. 97–114.
- Bošnjak, Blanka: Vodnikovo prozno delo. *Jezik in slovstvo*, 55/1–2, 2010, str. 61–75.
- Bremer, Thomas, Paul Molitor, Marcus Pöckelmann, Jörg Ritter, Susanne Schütz: Zum Einsatz digitaler Methoden bei der Erstellung und Nutzung genetischer Editionen gedruckter Texte mit verschiedenen Fassungen: Das Fallbeispiel der *Histoire philosophique des deux Indes* von Guillaume-Thomas Raynal. *Editio*, 29/1, 2015, str. 29–51.
- Bren, Hugo: Še enkrat: Valentin Vodnik kot frančiškan. *Čas*, 11/4–5, 1917, str. 213–219.
- Brinar, Josip: O slovstvu za mladino. *Pedagoški Letopis*, V, 1905, str. 14–34.
- Bruchhäuser, Hanns-Peter: Berufsbildung. *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte II: 18. Jahrhundert: Vom späten 17. Jahrhundert bis zur Neuordnung Deutschlands um 1800* (ur. Notker Hammerstein, Ulrich Herrmann). München: Beck, 2005, str. 401–441.
- Brüggemann, Theodor, Otto Brunken: *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur: Vom Beginn des Buchdrucks bis 1570*. Stuttgart: J. B. Metzler, 1987.
- Brunken, Otto, Bettina Hurrelmann, Klaus-Ulrich Pech: Einleitung. *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur: Vom 1800 bis 1850* (ur. Otto Brunken, Bettina Hurrelmann, Klaus-Ulrich Pech). Stuttgart: J. B. Metzler, 1998, str. 1–116.
- Burian, Václav: Počátky slovinské zábavné prósy [+Úvodní kapitola z chystané knihy »O slovinské novelistice«]. *Časopis pro moderní filologii*, 16, 1930, str. 239–258.
- Burrows, John: »Delta« – A Measure of Stylistic Difference and a Guide to Likely Authorship. *Literary and Linguistic Computing*, 17/3, 2002, str. 267–287.
- Burrows, John: *Computation into criticism: A study of Jane Austen's novels and an experiment in method*. Oxford: Clarendon Press, 1978.
- Cevzar, Anja: *Alegorična povest Franca Veritija Popotnik široke in ozke poti: Magistrsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2021.
- Ciegler, [Janez]: Literarische Notiz aus Krain. *Carinthia*, 13, 1829, str. 55–56.

- Cigler, Janez: *Zbrano delo, 1: Pripovedništvo, pesmi* (ur. Andrejka Žejn). Ljubljana: Založba ZRC, 2024.
- Craig, Hugh, Brett Greatley-Hirsch: *Style, Computers, and Early Modern Drama: Beyond Authorship*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Deželak Trojar, Monika: Vsebina Skalarjevih prevodov: Šula tiga premišluvana in Eksemplar od svetiga Bonaventura. *Skalarjev rokopis 1643: Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Monika Deželak Trojar). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011, str. 920–928.
- Dobrovoljc, Kaja, Tomaž Erjavec, Simon Krek: The Universal Dependencies Treebank for Slovenian. *Proceedings of the 6th Workshop on Balto-Slavic Natural Language Processing*, 2017, str. 33–38.
- Dolinar, Darko: O mestu prevoda v literaturi. *Jezik in slovstvo*, 29/4, 1984, str. 113–118.
- Dović, Marijan: Kanonizacija kulturnih svetnikov: Analitični model. *Kulturni svetniki in kanonizacija* (ur. Marijan Dović). Ljubljana: Založba ZRC, 2016, str. 25–46.
- Dović, Marijan: Podbevšek in Cvelbar: Poskus empirične preverbe namigov o plagiatorstvu. *Slavistična revija*, 50/2, 2002, str. [233]–249.
- Dović, Marijan: Vodnik, Prešeren in začetki postavljanja spominskih obeležij slovenske literarne kulture. *Primerjalna književnost*, 36/2, 2013, str. 185–203, 306.
- Eder, Maciej, Jan Rybicki, Mike Kestemont: Stylometry with R: A Package for Computational Text Analysis. *R Journal*, 8/1, 2016, str. 107–121.
- Eder, Maciej, Joanna Byszuk: Feature Selection in Authorship Attribution: Ordering the Wordlist. *Digital Humanities 2019: Book of Abstracts*. University of Utrecht.
- Eder, Maciej, Maciej Piasecki, Tomasz Walkowiak: An Open Stylometric System Based on Multilevel Text Analysis. *Cognitive Studies / Études Cognitives*, 17, 2017, str. 1–26.
- Eder, Maciej: Computational Stylistics and Biblical Translation: How Reliable Can a Dendrogram Be? *The translator and the computer* (ur. Tadeusz Piotrowski, Łukasz Grabowski). Wrocław: WSF, 2013, str. 155–170.
- Erjavec, Tomaž: Automatic linguistic annotation of historical language: ToTr-TaLe and XIX century Slovene. *Proceedings of the 5th ACL-HLT Work-shop on Language Technology for Cultural Heritage, Social Sciences, and Humanities*. Portland: Association for Computational Linguistics, 2011, str. 33–38.
- Even-Zohar, Itamar: *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1978.

- Even-Zohar, Itamar: Polysystem Studies. *Poetics Today*, 11/1, 1990.
- Evert, Stefan, Thomas Proisl, Fotis Jannidis, Isabella Reger, Steffen Pielström, Christof Schöch, Thorsten Vitt: Understanding and Explaining Delta Measures for Authorship Attribution. *Digital Scholarship in the Humanities*, 32/2, 2017, str. ii4–ii16.
- Ewers, Hans-Heino: Romantik. *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur: Mit 250 Abbildungen* (ur. Reiner Wild). Stuttgart: J. B. Metzler, 1990, str. 99–138.
- Falconer, Rachel: Crossover literature. *The International Companion Encyclopedia of Children's Literature* (ur. P. Hunt). London: Routledge, 2004, str. 556–575.
- Falconer, Rachel: *The Crossover Novel: Contemporary Children's Fiction and Its Adult Readership*. New York: Routledge, 2009.
- Fish, Stanley: Mind Your P's and B's: The Digital Humanities and Interpretation. *New York Times*, 23. 1. 2012.
- Füller, Klaus Dieter: *Erfolgreiche Kinderbuchautoren des Biedermeier*. Frankfurt am Main: P. Lang, 2006.
- Glaser, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva: Od francoske revolucije do 1848. I*. Ljubljana: Slovenska matica, 1895.
- Glazer, Alenka: Vprašanje periodizacije mladinske književnosti. *Otrok in knjiga*, 8, 1979, str. 5–19.
- Glušič, Helga: Oblikovne značilnosti slovenske mladinske proze. *Zbornik predavanj / XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 28. 6.–17. 7. 1993 (ur. Miran Hladnik). Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1993, str. 191–197.
- Grabnar, Katarina: *Jakob Šolar: Jezik, literatura, politika in cenzura: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za slovenistiko, 2013.
- Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. 2., popravljena izd. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920.
- Grafenauer, Ivan: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, 1: Od Poblina do Prešerna*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1909.
- Gregorič, Asta, Maruška Mole: *R in RStudio: Programsko okolje za statistično obdelavo in grafični prikaz podatkov: Uvodni tečaj v analizo okoljskih podatkov na Fakulteti za znanosti o okolju*. Nova Gorica, 2016.
- Grenz, Dagmar: E. T. A. Hoffmann als Autor für Kinder und für Erwachsene: Oder: Über das Kind und der Erwachsenen als Leser der Kinderliteratur. *Kinderliteratur – Literatur auch für Erwachsene? Zum Verhältnis von Kin-*

- derliteratur und Erwachsenenliteratur* (ur. Dagmar Grenz). München: Fink, 1990, str. 65–74.
- Grenz, Dagmar: Einleitung. *Kinderliteratur – Literatur auch für Erwachsene? Zum Verhältnis von Kinderliteratur und Erwachsenenliteratur* (ur. Dagmar Grenz). München: Fink, 1990, str. 7–11.
- Griesser, Monika, Josef Heine: Bibliographie. *Christoph von Schmid und seine Zeit* (ur. Hans Pörnbacher). Weissenhorn: A. H. Konrad, 1968, str. 170–198.
- Habjan, Jernej: Analiza svetovnih-sistemov in formalizem v literarni zgodovini. *Slavistična revija*, 5/2, 2011, str. [119]–130.
- Habjan, Jernej: Raziskovanje kot branje: Od natančnega branja razlike do oddaljenega branja razdalje. *Primerjalna književnost*, 34/2, 2011, str. 31–41, 173–183.
- Hladnik, Miran: »Mladini in prostemu narodu v poduk in zabavo«: Poljudna mladinska literatura 19. stoletja v slovenščini. *Otrok in knjiga*, 16, 1982, str. 27–33.
- Hladnik, Miran: Digitalna humanistika na Slovenskem. *airBeletrina*, 2012. <https://airbeletrina.si/digitalna-humanistika-na-slovenskem/> (dostop: 30. 1. 2021).
- Hladnik, Miran: *Trivialna literatura*. Ljubljana: Samozaložba M. Hladnik, 2003. <http://lit.ijs.si/trivlit1.html> (dostop: 30. 1. 2021).
- Hladnik, Miran: Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi. *Zbornik predavanj / XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 29. 6.–18. 7. 1992 (ur. Miran Hladnik, Darinka Počaj-Rus). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1992, str. 109–119.
- Hobsbawm, Eric: *Čas revolucije: Evropa 1789–1848*. Ljubljana: Sophia, 2010.
- Hockey, Susan: *Electronic Texts in the Humanities: Principles and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Hockey, Susan: The History of Humanities Computing. *A Companion to Digital Humanities* (ur. Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth). Oxford: Blackwell, 2004.
- Holmes, David I.: The Evolution of Stylometry in Humanities Scholarship. *Literary and Linguistic Computing*, 13/3, 1998, str. 111–117.
- Holmes, David, Judit Kardos: Who Was the Author? An Introduction to Stylometry. *Chance*, 16/2, 2003, str. 5–8.
- Horstmann, Jan: Stilometrie. *forTEXT: Literatur digital erforschen*. 2018. <https://fortext.net/routinen/methoden/stilometrie> (dostop: 30. 1. 2021).
- Huber, Joseph: *Isidor, Bauer in Ried: Eine Geschichte Für Das Landvolk, Wie Auch Für Unsere Bürger in Städten. Erster Theil*. Tretja izdaja. Augsburg: Christoph Kranzfelder, 1804.

- Idrizović, Muris: *Otroška in mladinska književnost v Jugoslaviji, 1: Bosna in Hercegovina, Hrvatska, Slovenija*. Maribor: Obzorja, 1984.
- Ilešič, Fran: Početki naše književnosti za mladino. *Popotnik*, XXII/12, 1901, str. 357–364.
- Jakopin, Primož: Nizkoentropijski jezikovni model na besedilih Cirila Kosmača in Ivana Cankarja. *Slovenski roman* (ur. Miran Hladnik, Gregor Kocijan). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003, str. 421–428.
- Jamar-Legat, Marija: Začetki slovenske književnosti za mladino. *Otrok in knjiga*, 4, 1976, str. 84–91.
- Janežič, Anton: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec: E. Liegel, 1854.
- Jannidis, Fotis, Gerhard Lauer: Burrows's Delta and Its Use in German Literary History. *Distant Readings: Topologies of German Culture in the Long Nineteenth Century* (ur. Matt Erlin, Lynne Tatlock). Rochester: Camden House, 2014, str. 29–54.
- Jarc, Miran: Prvi slovenski narodni roman; Knjižnica slovenske mladine. Knjiga III. *Sreča v nesreči*. Poučna povest odrasle slovenske mladine. Spisal Janez Cigler. Drugi popravljeni natis. V Ljubljani 1882. Založil in izdal Ivan Tomšič. *Ljubljanski zvon*, 2/9, 1882, str. 570–571.
- Jevnikar, Martin: Krištof Schmid in začetki slovenskega pripovedništva. *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju za šolsko leto 1966–1967*, Trst, 1967, str. 15–22.
- Jevnikar, Martin: Krištof Schmid v slovenskih prevodih. *Slovenski jezik*, 2, 1939, str. 188–212.
- Jevnikar, Martin: Letteratura slovena. Arturo Cronia, Martin Jevnikar: *La letteratura giovanile Jugoslava*. Milano: Trevisini, 1968, str. 111–162.
- Jevnikar, Martin: Vpliv Krištofa Schmida na slovensko pripovedništvo. *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju za šolsko leto 1967–1968*. Trst, 1968, str. 3–21.
- Jockers, Matthew L.: *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*. Urbana, Chicago, Springfield: University of Illinois Press, 2013.
- Juvan, Marko: Cenzor in literarno polje. Kopitar, Čop in Kranjska čbelica. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 211–242.
- Juvan, Marko: Svetovne književnosti, med njimi slovenska. *Svetovne književnosti in obrobja* (ur. Marko Juvan). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 7–14.
- Juvan, Marko: *Vezi besedila: Študije o slovenski književnosti in medbesedilnosti*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2000.

- Karvounis, Christos: Sprache, Nationenbildung und Übersetzung: Europäische Beispiele mit besonderer Berücksichtigung des griechischen Sprachraums zwischen 1774 und 1832. *Nationenbildung und Übersetzung* (ur. Dilek Dizdar, Andreas Gipper, Michael Schreiber). Berlin: Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2015, str. 109–124.
- Kidrič, France: Hofman, Mihael (1755–1826). *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi234809/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 25. januar 2021).
- Kidrič, France: *Zgodovina slovenskega slovstva: Od začetkov do marčne revolucije: Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica, 1929–1938.
- Kleinmayr, Julij: *Zgodovina slovenskega slovstva*. J. Kleinmayr, 1881.
- Kloss, Heinz: *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 1978.
- Kmecl, Matjaž: Ciglerjeva Sreča v nesreči. Janez Cigler: *Sreča v nesreči*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974, str. 91–114.
- Kmecl, Matjaž: Konstituiranje slovenske pripovedne proze. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu): Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1980* (ur. Boris Paternu idr.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1981, str. 29–36.
- Kmecl, Matjaž: *Mala literarna teorija: Priročnik za učitelje slovenščine na osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Borec, 1977.
- Kmecl, Matjaž: *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.
- Kobe, Marjana: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Kobe, Marjana: Prvi prevodi tujega posvetnega mladinskega slovstva v 18. stoletju. *Odprta okna: Komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu* (ur. Martina Ožbot, Darko Dolinar, Tone Smolej). Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev – Založba ZRC, 2009, str. 131–140.
- Kobe, Marjana: *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva na Slovenskem*. Maribor: Mariborska knjižnica, 2004.
- Kocijan, Gregor, Stanko Šimenc: *Slovensko slovstvo skozi stoletja: Učbenik za višje razrede osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.
- Kolarič, Rudolf: Uvod. Janez Cigler: *Sreča v nesreči*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1936, str. [5]–35.
- Koron, Alenka: *Sodobne teorije pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

- Koruza, Jože: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze, 1991.
- Koruza, Jože: Spremna beseda. *Pisanice: Faksimile* (ur. Jože Koruza). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.
- Kos, Janko: Prešeren in bidermajer. *Slavistična revija*, 30/1, 1982, str. 47–68.
- Kos, Janko: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Kos, Janko: *Sociologija slovenske literature*. Ljubljana: Slovenska matica, 2016.
- Kos, Janko: Začetki slovenske pripovedne proze in evropska tradicija. *Slavistična revija*, 29/3, 1981, str. 233–258.
- Kosi, Jernej, Rok Stergar: Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? *Zgodovinski časopis*, 70/3–4, 2016, str. 458–488.
- Kristmannsson, Gauti: Zur Nation durch Translation. *Nationenbildung und Übersetzung* (ur. Dilek Dizdar, Andreas Gipper, Michael Schreiber). Berlin: Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2015, str. 17–42.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina: *Kinderliteratur, Kanonbildung und literarische Wertung*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2003.
- Legiša, Lino: Pesniški zborniki Pisanice. *Pisanice 1779–1782 / Die Gedichtsammlungen Pisanice 1779–1782* (ur. Lino Legiša). Ljubljana: SAZU, 1977, str. 377–417.
- Levstik, Fran: Popotovanje od Litije do Čateža. (Dalje.) *Glasnik za literaturo in umetnost*, 1/4, 1858, str. 113–114.
- Levstik, Fran: Popotovanje od Litije do Čateža. *Glasnik za literaturo in umetnost*, 1/3, 1858, str. 81–86.
- Levstik, Fran: Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Na svitlobo dal Janez Ciegler, fajmošter pri sv. Tilnu v Višnji gori 1836. (V bohoričici.) *Glasnik slovenski*, 3/2, 1858, str. 54–56.
- Limbek, Marko: Usage of Multivariate Analysis in Authorship Attribution: Did Janez Mencinger Write the Story »Poštena Bohinčeka«? *Metodološki zvezki*, 5/1, 2008, str. 81–93.
- MacCarthy, Anne: *Identities in Irish Literature*. [S. l.]: Netbiblo, 2004.
- Mandić, Lucija, Ivana Zajc: Stilometrična analiza avtorskega sloga Jurčič-Kersnikovega romana Rokovnjači. *Slovansko jezikovno in literarno povezovanje ter zgodovinski kontekst* (ur. Ina Poteko). Ljubljana: Študentska organizacija Filozofske fakultete, 2020, str. 7–13.
- Marn, Josip: *Jezičnik: Knjiga Slovenska v XIX. veku, A*. Ljubljana: Jos. Rudolf Milic, 1885.
- Meier, Uto J.: *Christoph von Schmid: Katechese zwischen Aufklärung und Biedermeier*. St. Ottilien: EOS, 1991.

- Meier, Uto J.: Schmid, Christoph von. *Neue Deutsche Biographie*, 23, 2007, str. 144–145.
- Merše, Majda, Monika Deželak Trojar: Načela kritičnega prepisa. *Skalarjev rokopis 1643: Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Monika Deželak Trojar). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011, str. 899–908.
- Moretti, Franco: *Distant Reading*. London/New York: Verso, 2013.
- Moretti, Franco: *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2011.
- Moretti, Franco: Moretti responds (II). *Reading Graphs, Maps, Trees: Critical Responses to Franco Moretti* (ur. Jonathan Goodwin in John Holbo). Anderson: Parlor press, 2011, str. 73–75.
- Ogrin, Matija, Andrejka Žejn: Strojno podprta kolacija slovenskih rokopisnih besedil: Variantna mesta v luči računalniških algoritmov in vizualizacij. *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 29. september–1. oktober 2016, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija / Proceedings of the Conference on Language Technologies & Digital Humanities, September 29th – October 1st, 2016 Faculty of Arts, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia* (ur. Tomaž Erjavec in Darja Fišer). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2016, str. 125–132.
- Ogrin, Matija: Dober Legent teh Suetnikov: Koroški rokopis iz 18. stoletja. *Primerjalna književnost*, 34/3, 2011, str. 65–79.
- Ogrin, Matija: Navezave na evropska literarna obzorja v baročnem slovenskem slovstvu. *Svetovne književnosti in obrobja* (ur. Marko Juvan). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 221–232.
- Ogrin, Matija: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija*, 59/4, 2011, str. [385]–399.
- Ogrin, Matija: O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti. *Primerjalna književnost*, 40/1, 2017, str. 43–58.
- Ogrin, Matija: Poznobaročni slovenski rokopisi – literarna tradicija v spoprijemu z razsvetljensko cenzuro. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 119–150.
- Ogrin, Matija: Skalarjev rokopis, 1643. Meditativna proza v kontekstu katoliške obnove. *Skalarjev rokopis 1643: Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Monika Deželak Trojar). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011, str. 926–945.
- Ogrin, Matija: Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe: Pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige. *Neznano*

- in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011, str. 227–248.
- Öner, Senem: Folk-Songs, Translation and the Question of Pseudo-(Originals). *The Translator*, 14/2, 2008, str. 229–246.
- Orel, Irena: Jezikovne spremembe v izdajah prve slovenske posvetne pesniške zbirke Valentina Vodnika (1806) in prve povesti Janeza Ciglerja (1836) v 19. stoletju. *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski* (ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 223–235.
- Ožbot, Martina: Translation as an Agent of Culture Planning in Low-impact Cultures. *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History / Entre les cultures et les textes: Itinéraires en histoire de la traduction* (ur. Antoine Chalvin, Anne Lange, Daniele Monticelli). Frankfurt am Main idr.: P. Lang, 2011, str. 55–66.
- Panker, Ines: *Avtomatsko določanje avtorstva slovenskih leposlovnih besedil: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za računalništvo in informatiko, 2012.
- Pape, Walter: *Das literarische Kinderbuch: Studien zur Entstehung und Typologie*. Berlin, New York: de Gruyter, 1981.
- Paternu, Boris: *Pogledi na slovensko književnost: Študije in razprave*, 2. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1974.
- Paternu, Boris: *Slovenska proza do moderne*. Koper: Primorska založba Lipa, 1957.
- Pech, Klaus-Ulrich: Vom Biedermeier zum Realismus. *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur: Mit 250 Abbildungen* (ur. Reiner Wild). Stuttgart: J. B. Metzler, 1990, str. 139–178.
- Perenič, Urška: Tradicija (kratkega) pripovedništva v slovenščini pred 1820. *Jezik in slovstvo*, 65/3–4, 2020, str. 151–165, 355.
- Petrovič, Dana: Razvojna pot slovenskega mladinskega slovstva. *Sodobna pedagogika*, 1–2, 1956, str. 32–44.
- Pirnat-Cognard, Zlata: *Pregled mladinskih književnosti jugoslovanskih narodov (1945–1968)*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980.
- Plachta, Bodo: *Editionswissenschaft: Eine Einführung in Methode und Praxis der Edition neuerer Texte*. Stuttgart: Reclam, 2013.
- Plavšak, Borut: *Ch. Schmid v prvih slovenskih prevodih: Diplomsko naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 1963.
- Pogačnik, Jože: *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.

- Pogačnik, Jože: Prva slovenska povest. Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov* (ur. Matjaž Kmecl, Jože Koruza, Janez Mušič). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984, str. 179–218.
- Pogačnik, Jože: *Slovenačka dečja književnost*. Novi Sad: Izdavaški centar Radničkog univerziteta »Radivoj Čirpanov«, 1984.
- Pregelj, Bogo: Slovenačka književnost za decu. *Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama: Zbornik materijala sa seminara za rad u dečjim bibliotekama* (ur. Blaženka Mimica, Sanda Marjanović, Mira Martinović). Beograd: Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije, Komisija za literaturu i štampu za decu, 1958, str. 114–137.
- Prijatelj, Ivan: Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini. *Zbornik*, 9 (ur. Luka Pintar). Ljubljana: Slovenska matica, 1907, str. 1–27.
- Prijatelj, Ivan: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: Merkur, 1935.
- Prijatelj, Ivan: Slovenščina pod Napoleonom. *Veda*, 1, 1911, str. 27–42, 125–137, 223–237, 320–336, 417–435, 584–600.
- Prunč, Erich: Die Funktion der Übersetzung im Prozess der Nationswerdung. *Stabilität in Südosteuropa. Eine Herausforderung für die Informationsvermittlung: 36. ABDOS-Tagung. Wien, 14. bis 16. Mai 2007. Referate und Beiträge* (ur. Franz Görner). Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, 2008, str. 114–124.
- Prunč, Erich: Hypotesen zum Gattungsprofil deutsch-slowenischer Übersetzungen im Zeitraum 1848–1918. *Jensits der Äquivalenz / Oltre l'equivalenza / Onkraj ekvivalence* (ur. Nike Pokorn Kocijančič, Erich Prunč, Alessandra Riccardi). Graz: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, 2005, str. 19–38.
- Prunč, Erich: Zur Konstruktion von Translationskulturen. *Translationskultur: Ein innovatives und produktives Konzept* (ur. Larisa Schippel). Berlin: Frank & Timme, 2008, str. 19–42.
- R Core Team: *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria, 2019. <https://www.R-project.org/>.
- Reading Graphs, Maps, Trees: Critical Responses to Franco Moretti* (ur. Jonathan Goodwin, John Holbo). Anderson, SC: Parlor Press, 2011.
- Ritonja, Nejka: *Primerjava prevodov Svete Genovefe iz let 1800, 1857 in 1884: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2013.
- Roeder, Torsten: Juxta Web Service, LERA, and Variance Viewer. Web Based Collation Tools for TEI. *RIDE*, 11, 2020. DOI: 10.18716/ride.a.11.5.

- Sakai, Naoki: Translation and the Figure of Border: Toward the Apprehension of Translation as a Social Action. *Profession*, 1, 2010, str. 25–34.
- Schmitt, Hanno: Die Philanthropine – Musterschulen der Pädagogischen Aufklärung. *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte, II: 18. Jahrhundert: vom späten 17. Jahrhundert bis zur Neuordnung Deutschlands um 1800* (ur. Notker Hammerstein, Ulrich Herrmann). München: Beck, 2005, str. 262–277.
- Schöch, Christof: christofs/stylometry-bibliography: v.0.1.3 (v.0.1.3). *Zenodo*, 2017. <https://doi.org/10.5281/zenodo.835190>.
- Schulz, Kathryn: The Mechanic Muse. What Is Distant Reading? *The New York Times*, 26. 6. 2011. <https://www.nytimes.com/2011/06/26/books/review/the-mechanic-muse-what-is-distant-reading.html>.
- Schumi, Franz: *Archiv für Heimatkunde: Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten*, 1. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1883.
- Shavit, Zohar: Poetika otroške književnosti. *Sodobnost*, 80/11, 2016, str. 1551–1575.
- Shavit, Zohar: Systemzwänge der Kinderliteratur. *Kinderliteratur – Literatur auch für Erwachsene? Zum Verhältnis von Kinderliteratur und Erwachsenenliteratur* (ur. Dagmar Grenz). München: Fink, 1990, str. 25–33.
- Signer, Leutfrid: *Martin von Cochem: Eine große Gestalt des Rheinischen Barock: Seine literarhistorische Stellung und Bedeutung*. Wiesbaden: Steiner, 1963.
- Simonič, Franc: *Slovenska bibliografija*. Ljubljana: Slovenska matica, 1903.
- Skalarjev rokopis 1643: *Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Monika Deželak Trojar). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011.
- Sket, Jakob: *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*. Dunaj: C. kr. zaloga šolskih knjig, 1893.
- Slodnjak, Anton: Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe, 1: Slavinja in Prešeren. *Slavistična revija*, 2, 1949, str. 1–29.
- Smolej, Mojca: Jezikovna stilistika ali zakaj brati obliko besedila. *Meddisciplinarnost v slovenistiki* (ur. Simona Kranjc). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, str. 413–417.
- Smolej, Tone: »Razgleduj se po velikem mestu, katerega nisi še nikdar videl ---«. *Jezik in slovstvo*, 47/7–8, 2002, str. 287–294.
- Smolik, Marijan: Franc Veriti ali Jožef Bugar? *Jezik in slovstvo*, 26/5, 1981, str. 158–163.
- Stanovnik, Majda: Prevod – literarnozgodovinska stalnica in spremenljivka. *Primerjalna književnost*, 35/3, 2012, str. 87–101.

- Stanovnik, Majda: *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- Steinberg, Meir: *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of Reading*. Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- Šircelj, Martina: Kratak oris razvoja slovenskega mladinskega slovstva. *Otrok in knjiga*, 7, 1978, str. 9–14.
- Šrmpf, Urban: *Vloga prevajalca v razsvetljenstvu in prevodno vzpostavljanje književnih zvrsti: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, 2018.
- Šrmpf, Urban: Županova Micka – ponaredba, poslovenitev, prevod, ponašitev ali še kaj. *Slovenska dramatika* (ur. Mateja Pezdirc Bartol). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 329–336.
- Štih, Peter, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec: *Slovenska zgodovina: Družba – politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008.
- Tomšič, Ivan: Predgovor. Janez Cigler: *Sreča v nesreči, ali Popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov: Poučenje starim in mladim, ubožnim in bogatim*. Ljubljana: I. Tomšič, 1882.
- Toury, Gideon: *Descriptive Translation Studies – and beyond: Revised edition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.
- Toury, Gideon: *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1980.
- Tuldava, Juhan: Stylistics, Author Identification. *Quantitative Linguistik: Ein internationales Handbuch* (ur. Reinhard Köhler, Gerold Ungeheuer, Herbert Ernst Wiegand). Berlin, New York: de Gruyter, 2005, str. 368–387.
- Veriti, Franc: Predgovor. Franc Veriti, Mihael Hofman: *Življenje svetnikov in prestavni godovi: Perve bukve*. Ljubljana: Sassenberg, 1828, str. [III]–VI.
- Vidmar, Luka: Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601. *Kronika*, 61/2, 2013, str. 189–216.
- Vidmar, Luka: *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC, 2010.
- Virk, Tomo: *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja: Kritični pregled*. Ljubljana: Založba ZRC, 2007.
- Vrhovnik, Ivan: *Janez Cigler, slovenski pisatelj*. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, 1892.
- Wild, Reiner: Aufklärung. *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur: Mit 250 Abbildungen* (ur. Reiner Wild). Stuttgart: J. B. Metzler, 1990, str. 45–99.
- Zajc, Ivana: Analiza 90 slovenskih romanov in opusa Ivana Cankarja z računalniško stilometrijo. *Primerjalna književnost*, 47/2, 2024, str. 113–126.

- Zajc, Ivana: Elementi monodrame in avtobiografskosti v besedilih Simone Seme-
nič. *Amfiteater*, 7/2, 2019, str. 80–98.
- Zupan Sosič, Alojzija: *Teorija pripovedi*. Ljubljana: Litera, 2017.
- Zwitter Vitez, Ana, Senja Pollak: Profiliranje avtorjev besedil: Viri, metode in
uporaba na področju humanistike in družboslovja. *Znanost in družbe priho-
dnosti* (ur. Miroljub Ignjatović, Aleksandra Kanjuo Mrčela, Roman Kuhar).
Ljubljana: Slovensko sociološko društvo, 2019, str. 168–171.
- Zwitter Vitez, Ana: Povej mi karkoli in povem ti, kdo si: Ugotavljanje avtorstva
besedil. *Meddisciplinarnost v slovenistiki* (ur. Simona Kranjc). Ljubljana:
Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, str. 565–570.
- Zwitter Vitez, Ana: Ugotavljanje avtorstva besedil: primer »Trenirkarjev«. *Jezi-
kovne tehnologije: Zbornik 17. mednarodne multikonference Informacijska
družba – IS 2014, 9.–10. oktober 2014, [Ljubljana, Slovenia]: zvezek G /
Language technologies: proceedings of the 17th International Multiconference
Information Society - IS 2014, October 9th–10th, 2014, Ljubljana, Slovenia*
(ur. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros). Ljubljana: Institut »Jožef Stefan«,
2014, str. 131–134.
- Žejn, Andrejka, Tomaž Erjavec, Matija Ogrin: Poljanski rokopis: Baročno bese-
dilno izročilo o Jezusovem življenju v elektronski izdaji. *Rokopisi slovenskega
slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin,
Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017,
str. 111–118.
- Žejn, Andrejka, Tomaž Erjavec: *The corpus of older Slovenian narrative prose
PriLit 1.0*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2021. [https://www.clarin.si/repository/
xmlui/handle/11356/1319](https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1319).
- Žejn, Andrejka, Majda Merše: Metodološka izhodišča kritičnih prepisov sta-
rejšega slovenskega slovstva od baroka do zgodnjega 19. stoletja. *Rokopisi
slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič,
Matija Ogrin, Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske
fakultete, 2017, str. 347–355.
- Žejn, Andrejka: Jezik Poljanskega rokopisa – jezik rokopisa na prehodu iz 18. v
19. stoletje. *Slavistična revija*, 64/4, 2016, str. 407–425.
- Žejn, Andrejka: Komentar. Janez Cigler: *Zbrano delo, 1: Pripovedništvo, pesmi*
(ur. Andrejka Žejn). Založba ZRC, 2024, str. 366–418.
- Žejn, Andrejka: Legenda o sveti Genovefi Martina Cochemskega v slovenščini:
Stik slovenske rokopisne in knjižne kulture? *Jezik in slovstvo*, 68/2, 2023,
str. 93–109.
- Žejn, Andrejka: Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne
proze Poljanskega rokopisa. *Primerjalna književnost*, 40/1, 2017, str. 175–193.

- Žejn, Andrejka: Orthographic Variant or Scribal Error? The Case of the Late Eighteenth-Century Slovenian Poljane Manuscript. *Digitalni i analitični podhodi k"m pismenoto nasledstvo: Materiali ot 7-mata meždunarodna konferencija El'Manuscript »Pismenoto nasledstvo i informacionnrite tehnologii«*, 2018 / *Digital and Analytical Approaches to the Written Heritage: Proceedings of the 7th International Conference El'Manuscript »Textual Heritage and Information Technologies«* (ur. Stanislava Miltenova, Viktor Baranov, Heinz Miklas, Kevin Hawkins, Jürgen Fuchsbauer). Sofija: Gutenberg, 2019, str. 299–314.
- Žejn, Andrejka: Računalniško podprta stilometrična analiza pripovedne literature Janeza Ciglerja in Christopha Schmida v slovenščini. *Fluminensia*, 32/2, 2020, str. 137–158.
- Žejn, Andrejka: Rokopisne svetniške legende iz 18. stoletja v »koroško obarvanem« jeziku. *Hagiografija v luči sodobnih raziskav* (ur. Blanka Bošnjak). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2023, str. 13–28.
- Žejn, Andrejka: Stilometrijska analiza slovenske pripovedne književnosti do prve izvirne slovenske priče. *Umjetnost riječi*, 64/3–4, 2020, str. 263–283.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE AUSGANGSPUNKTE DER SLOWENISCHEN ERZÄHLPROSA. DIE ZWEIHUNDERTJÄHRIGE TRADITION VON DER MITTE DES 17. BIS ZUR MITTE DES 19. JAHRHUNDERT

Die slowenische Literaturgeschichte ordnet den Beginn der originalen slowenischen Erzählprosa ausnahmslos ins Jahr 1836 ein, als die Erzählung *Sreča v nesreči* (Glück im Unglück) von Janez Ciglar erschien. Nachdem Fran Levstik im literarischen Programm diese Erzählung als Vorbild einer Richtung der slowenischen Erzählkunst hervorgehoben hatte, entstanden die ersten tiefgreifenderen Abhandlungen von Glück im Unglück erst in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts. Einen neuen Aufschwung erhielten Forschungen zur Erzählprosa ab den 1960er Jahren mit klassischen Erzähltheorien, die das Erforschen der Erzählprosa als gleichwertiges Feld des, bis dahin vorrangig auf Poesie und Dramatik ausgerichteten, literaturwissenschaftlichen Interesses begründeten. Komparatistische Ansätze betrachteten in den 1980er Jahren die Anfänge der originalen slowenischen Erzählprosa vor dem Hintergrund der Entwicklung der europäischen Literatur. Später wurde Ciglers zentrales Werk nur sporadisch erörtert.

Von Ciglers Glück im Unglück, das als Ausgangspunkt dient, wird die frühere und zeitgenössische Erzähltradition in slowenischer Sprache auch in der Studie zu den Ursprüngen der slowenischen Erzählprosa beobachtet, wobei, basierend auf älteren Studien, neue Ansätze eingeführt werden. Dank einer historischen Perspektive auf die Übersetzung und ihre Rolle im Literatursystem konnten wir auch Übersetzungsliteratur und Literatur am Rand oder außerhalb des nationalen literarischen Kanons (die sog. Trivalliteratur) als einen grundlegenden Bestandteil des slowenischen Literatursystems erkennen und von diesem Standpunkt aus beobachten, wie das System der narrativen Literatur von den Anfängen der slowenischen Schriftsprache an durch Übersetzungen ergänzt wurde. In der Schlussphase der Entwicklung der Rolle der Übersetzung in der Nationalliteratur lösten

gerade Übersetzungen den Eintritt der originalen Erzählprosa ins literarische System aus. Es stellte sich heraus, dass Glück im Unglück trotz Vorwürfen zahlreicher Mängel und sogar trotz der Meinung, die Erzählung sei künstlerisch „unmündig“, aufgrund der Bedeutung, die in der slowenischen Literaturgeschichte ab den 1850er Jahren ausschließlich der Originalität zugeschrieben wurde, einen Platz im slowenischen literarischen Kanon erhielt. Zugleich wurde gerade wegen dieser Aufnahme in den Kanon mit oder ohne Absicht die Mehrfachadressierung der Erzählung übersehen, denn diese entsprach nicht der untergeordneten Stellung der Jugendliteratur im Literatursystem. Mittels einer textkritischen Analyse verfolgten wir die Formierung der Kanonizität durch die Wiedergabe des primären Korpus vom Erscheinungsjahr des Originals 1836 bis zur Ausgabe aus dem Jahr 1991 und konnten dabei beobachten, wie sich über mehrere Versionen (1882, 1936, 1974, 1984) schließlich die aktuelle Textversion etablierte.

Wie bereits alle bisherigen Studien zu den Anfängen der originalen slowenischen Erzählprosa, konnten auch wir der Frage zum Einfluss von Christoph Schmid auf Ciglers Glück im Unglück nicht ausweichen. Basierend auf deutschen literaturwissenschaftlichen Studien aus den 1980er und 1990er Jahren zu Schmid's Platz und seiner Bedeutung in der Entwicklung der deutschen (Jugend-)Literatur, konnten wir in Glück im Unglück einen Typus der doppeladressierten biedermeierlichen Literatur erkennen, die sich in ihrer Komposition kurze Lehrerzählungen aus der Zeit der Aufklärung zum Vorbild nahm, in ihren Motiven und Ideen die spezifische Restaurationsepoche widerspiegelte und durch das Übernehmen und Umgestalten älterer literarischer Traditionen einen eigenen Stil schuf.

So wie die Studie von zwei inhaltlich miteinander verbundenen Schwerpunkten gekennzeichnet ist – die erste slowenische Erzählung und ihre Stellung in der vergangenen und der zeitgenössischen Erzähltradition –, so ist sie grundsätzlich auch methodologisch zweiteilig. Die in der literarischen Forschung immer noch unerlässlichen traditionellen Forschungsansätze werden durch Ansätze des distant reading ergänzt, und zwar durch computergestützte stilometrische Analysen. Diese wurden im Paket Stylo ausgeführt, einem Softwarewerkzeug, das von Computer- und Geisteswissenschaftlern gemeinsam entwickelt wurde. Mittels einer stilometrischen Analyse der Texte aus dem digitalen Korpus PriLit, das im Rahmen dieser Studie erstellt wurde, verglichen wir den Ähnlichkeitsgrad

zwischen der übersetzten Erzählliteratur von Schmid und Cigler und zogen dabei vergleichend auch die restliche Erzählprosa der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts heran. Weiters untersuchten wir, wie stark Zeichen der Urheberschaft, des historischen Stils und der Gattung in der historischen Entwicklung der slowenischen Erzählprosa vorhanden sind und wiesen darauf hin, dass die Erkenntnisse zu den Zusammenhängen zwischen sämtlichen Ausgaben von Glück in Unglück zutreffen. Bei der Anwendung der stilometrischen Methode stellte sich außerdem heraus, was quantitativ ausgerichtete Studien immer wieder feststellen: der quantitative und der traditionelle Ansatz können nur als gegenseitig ergänzende Ansätze zur relevanten Literaturforschung betragen.

SUMMARY

THE BEGINNINGS OF SLOVENIAN NARRATIVE PROSE: THE TWO-HUNDRED-YEAR TRADITION FROM THE MID-17TH TO THE MID-19TH CENTURY

Slovenian literary history places the beginning of original Slovenian narrative prose almost without exception in 1836, when *Sreča v nesreči* (Every Cloud Has a Silver Lining) by Janez Cigler was published. After Fran Levstik highlighted Cigler's tale as an example of one of the directions of Slovenian narrative in the Literary Programme, the first in-depth reviews of *Sreča v nesreči* did not appear until the 1930s. A new impetus was given to the study of narrative prose from the 1960s onwards by the classical theories of narrative, which established the study of narrative prose as an equal field of literary interest. Until then, the focus had been mainly on poetry and drama. Comparative approaches in the 1980s observed the beginnings of original Slovenian narrative prose against the background of the development of European literature. Later, Cigler's central work was treated only sporadically.

In exploring the beginnings of Slovenian narrative prose, we also look at the past and contemporaneous Slovenian narrative traditions from the perspective of Cigler's *Sreča v nesreči*, presenting new approaches based on previous research. The historical view of translation and its role in the literary system has enabled us to identify translated literature and literature on the periphery or outside the national literary canon (so-called trivial literature) as an essential part of the Slovenian literary system and, on this basis, to observe how the system of narrative literature has been enriched with translations since the emergence of standard Slovenian. In fact, it was translations that stimulated the entry of original narrative prose into the literary system in the final phase of the development of the role of translation in national literature. We have noted that due to the importance that Slovenian literary history from the second half of the nineteenth century placed almost exclusively on origi-

nality, *Sreča v nesreči* was given a place in the Slovenian literary canon despite its many perceived shortcomings and accusations of artistic “immaturity”. At the same time, precisely because of its inclusion in the canon, its double audience character was intentionally or unintentionally overlooked, as this contradicted the inferior position usually attributed to youth literature in the literary system. The establishment of canonicity through the reproduction of the primary corpus has been traced in the manner of textual criticism from the publication of the original in 1836 to the last publication in 1991, showing how the current version of the text has stabilized through its various versions (1882, 1936, 1974, 1984).

Like all previous research on early original Slovenian narrative prose, we could not avoid the question of the influences of Christoph Schmid on Cigler’s *Sreča v nesreči*. Based on German literary research from the 1980s and 1990s on the place and significance of Schmid in the development of German (youth) literature, we identified in this work a type of double audience Biedermeier literature, which was compositionally inspired by the Enlightenment short story, while reflecting ideationally the specifics of the socio-political period of the Restoration and, by inventing a unique style, taking over and reshaping past literary traditions.

Just as the research has two interrelated core themes—the first Slovenian narrative and its place in the past and contemporary narrative tradition—it is also methodologically dual. Traditional research approaches, still very much indispensable, are complemented by remote reading approaches, namely computer-assisted stylometric analyses. These were realized through the use of the Stylo package, a software tool developed in collaboration between experts in computer science and the humanities. Stylometric analyses of texts from the PriLit electronic corpus compiled for the research were used to test the degree of similarity between the translated narrative prose of Schmid and Cigler and other narrative prose from the first half of the nineteenth century. The intensity of authorial, stylistic and genre signals in the historical development of Slovenian narrative prose was determined, and the adequacy of the findings on the connections between the different editions of *Sreča v nesreči* was established. By applying stylometric methods, we were able to confirm the recurrent conclusions of quantitatively oriented research: quantitative and traditional approaches can only be complementary in relevant literature studies.

IMENSKO KAZALO

Alešovec, Jakob 112
Alighieri, Dante 14
Andrioli, Frančišek Ksaverij 23

Bajec, Anton 99
Barth, Christian Gottlob 39
Basar, Jernej 16, 19
Basedow, Johann B. 35
Bassnett, Susan 12
Bauberger, Wilhelm 39
Bilc, Janez 61, 73
Bohanec, Franček 56–58
Bohorič, Adam 14
Bonaventura 55
Bren, Hugo 27
Bürger, Gottfried August 25
Burger, Jože 35, 60, 61, 71, 72, 75
Burrows, John 51, 62, 63, 66
Busa, Roberto 45

Campe, Joachim 36, 42
Cankar, Ivan 52, 53
Chimani, Leopold 39, 42
Cigler, Janez 9–11, 22–24, 31–33, 39–43, 45, 53, 54, 61, 62, 66, 67, 70, 71, 73,
74, 76–81, 83, 91, 99, 105, 108, 113, 114, 117
Cvelbar, Jože 52

Čop, Matija 24, 98, 117

Dajnko, Peter 60, 72, 74, 75
Dalmatin, Jurij 14
Debevec, Janez 43
Dev, Anton Feliks 24, 25

Dionizij Luksemburški 18
Dolinar, Luka 60, 72, 75, 76
Drolc, Franc 109

Ebersberg, Josef Sigmund 39, 42
Ellegård, Alvar 51
Erjavec, Fran 98
Erjavec, Tomaž 10
Ezop 116

Finžgar, Frančišek Saleški, 98
Franklin, Benjamin 28, 60, 70, 73–75

Genovefa, sv. 18
Globočnik, Felicijan 61, 72
Gregorčič, Simon 98
Gutsman, Ožbalt 22

Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 38
Hofman, Mihael 29, 60, 71, 73, 74, 76–78
Holzapfel, Ignac 23
Huber, Joseph 67, 72, 74

Jachen, Johan 17
Jančar, Drago 108
Janez Svetokriški 16, 19, 54, 56–59, 68, 69
Janežič, Anton 79, 98
Japelj, Jurij 26
Jarnik, Urban 36
Jereb, Gregor 18
Job 28
Jožef II., cesar 20
Jurčič, Josip 52, 98

Kersnik, Janko 108
Klemens, Janez 83
Kmecl, Matjaž 61, 62, 105, 106, 108–110
Knobl, Pavel 18, 19, 60
Kolarič, Rudolf 61, 81, 98–109, 111, 114

Kopitar, Jernej 22, 117

Koruza, Jože 108

Kosmač, Ciril 52

Kosmač, Jurij 72

Kozak, Juš 108

Kumerdej, Blaž 43

Lefevere, André 12

Leonard Portomavriški 27

Levstik, Fran 9, 52, 91, 99, 115, 117

Linhart, Anton Tomaž 25–27, 98

Locke, John 35

Lutosławski, Wincenty 51

Malavašič, Franc 61, 73

Marija Terezija 20

Marlowe, Christopher 51

Martin Cochemski 17, 18, 43, 56, 60, 65, 68–70

Masserano, Giuseppe Maria di 60, 71

Megiser, Hieronim 14

Mencinger, Janez 52

Mendenhall, Thomas C. 51

Moretti, Franco 46, 47

Morgan, Augustus de 51

Mosteller, Frederick 51

Mušič, Janez 108

Nieritz, Gustav 39

Parrault, Charles 116

Platon 51

Podbevšek, Anton 52

Pogačnik, Jože 61, 108

Pohlin, Marko 21, 22, 24, 26, 27, 36, 60, 70

Prešeren, France 23–25, 43, 44, 117

Prežihov Voranc 54

Primic, Janez Nepomuk 21, 28, 36, 60, 70, 73

Propp, Vladimir 105

Ravnikar, Matevž 21, 22, 28, 31, 33, 117
Rochow, Friedrich E. von 36, 42
Rogerij Ljubljanski 16, 19
Rousseau, Jean-Jacques 35
Rupel, Mirko 56–59, 99

Sakai, Naoki 12
Scherber, Peter 45
Schmid, Christoph 10, 22, 28, 31–36, 39, 40, 42, 43 45, 53, 60, 61, 66, 67, 70–79,
99, 114, 115, 117
Seiler, Johann 35
Semenič, Simona 54
Shakespeare, William 51
Simonič, Franc 72
Skalar, Adam 17, 55, 67–69
Slomšek, Anton Martin 33, 34, 43, 98, 115
Sovre, Anton 99
Stritar, Josip 98

Šolar, Jakob 98
Švab, Gašper 33

Tavčar, Ivan 52, 53
Tomaž Akvinski 45
Tomšič, Ivan 61, 81, 91, 92, 94, 96, 98–106, 108, 111, 113
Trubar, Primož 15, 108

Veriti, Franc, 28, 29, 60, 71, 73, 74, 76–78
Vodnik, Valentin 21–24, 26, 27, 36, 60, 70, 98

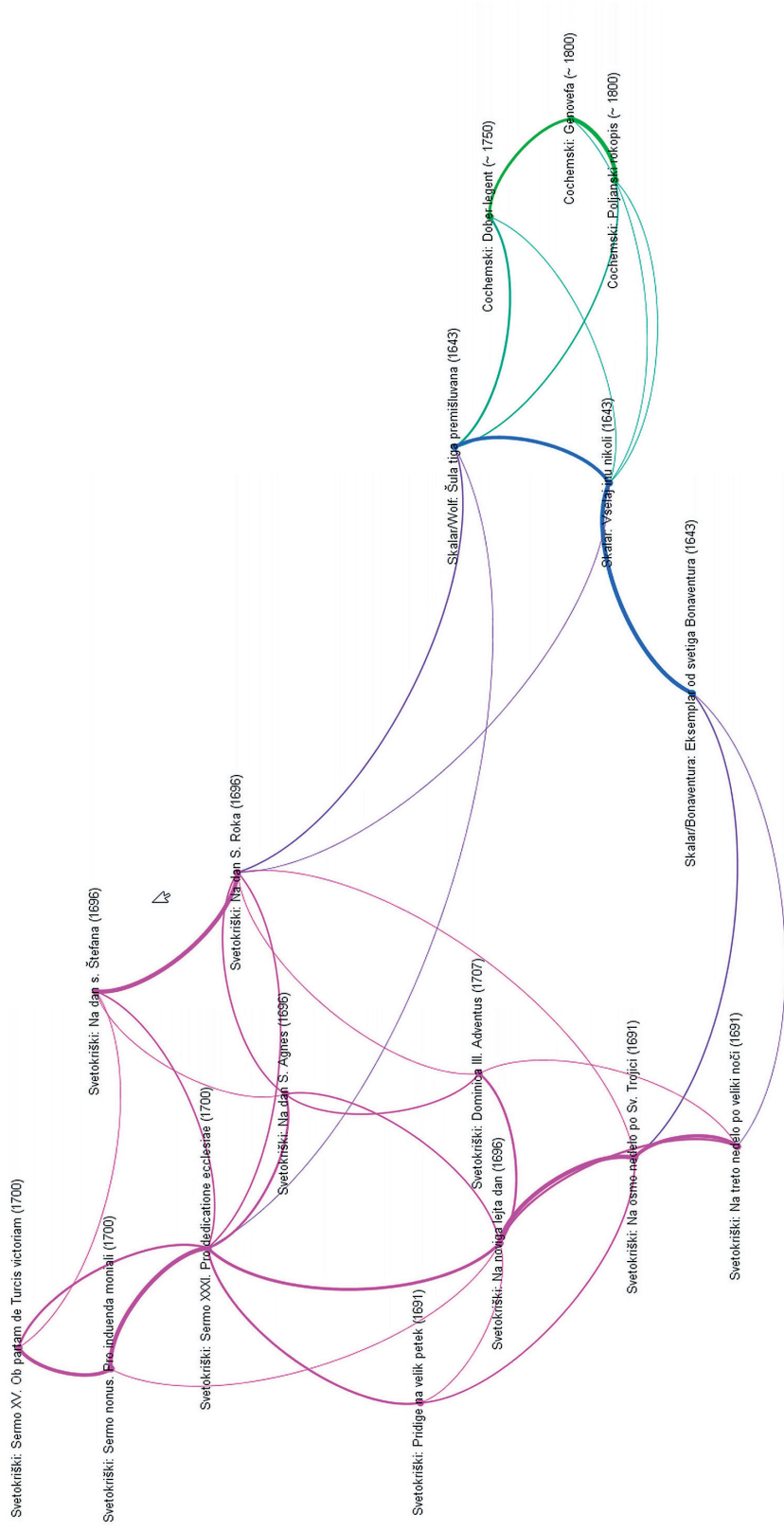
Waitzenegger, Franz Joseph 60, 71, 72, 74, 76
Wallace, David L. 51
Weisse, Christian F. 36, 42
Wolf, Joannes 17, 55, 69

Zois, Žiga 21, 24, 26, 27
Zupan, Vitomil 108

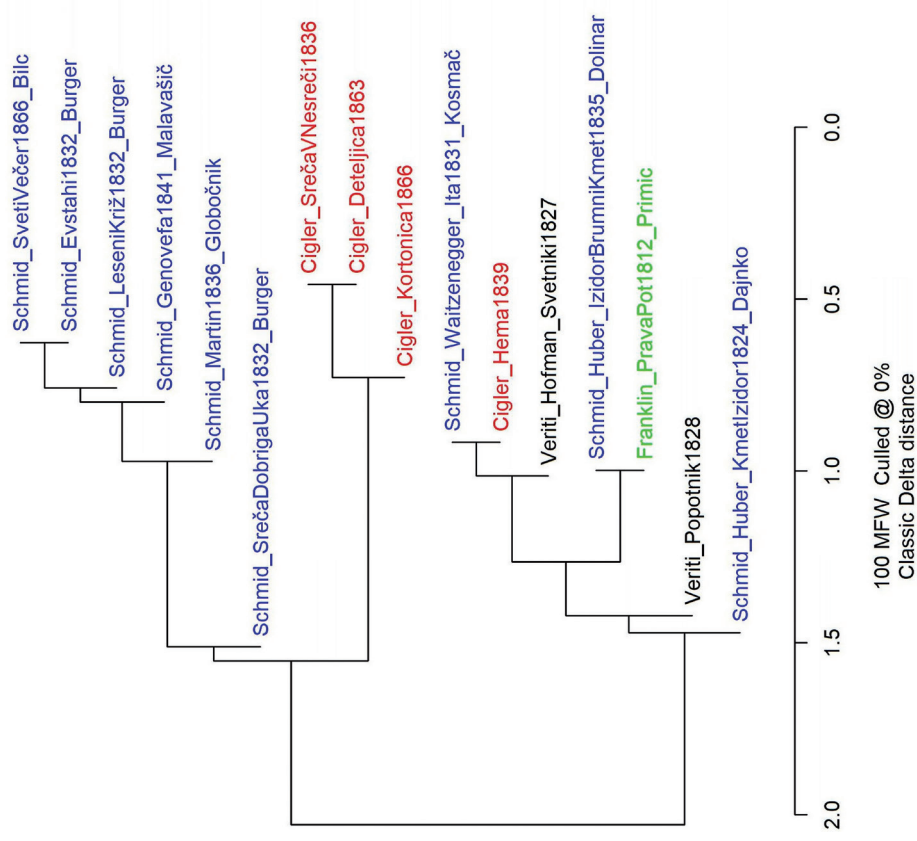
SLIKOVNA PRILOGA

Slika 1: Vizualizacija razvoja slovenske pripovedne proze od sredine 17. do sredine 19. stoletja na podlagi stilometrične analize (100 najpogostejših besed, statistično merilo delta).

Slika 2: Vizualizacija povezav med besedili baročnih avtorjev na podlagi stilometrične analize (100 najpogostejših besed, statistično merilo delta).

Slika 3: Dendrogram stilometrične analize izvirne proze Janeza Ciglerja in prevodov Christopha Schmidja iz nemščine, primerjalno z drugo pripovedno prozo 19. stoletja (100 najpogostejših besed, statistično merilo delta).

Slika 4: Omrežni prikaz rezultatov stilometrične analize izvirne proze Janeza Ciglerja in prevodov Christoph Schmidta iz nemščine, primerjalno z drugo pripovedno prozo prve polovice 19. stoletja (100 najpogostejših besed, statistično merilo delta).

Sreča v nesreči 1836 (izvirna izdaja)	Sreča v nesreči 1882 (Knjižnica slovenske mladini)	Sreča v nesreči 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov)	Sreča v nesreči 1974 (Knjižnica Kondor)	Sreča v nesreči 1984 (Hram)	Sreča v nesreči 1991 (Slovenska povest)
Neki moka r , k ter i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj al , vzame fantiča Janeza ² s saboj ³ , k ter iga mati Neža Svetinka več preredit ⁴ ni mogla. Misli ⁶ je moka r , fantič ⁷ je brihten ⁸ , zna brati in pisati, t u di enmalo laško zna žlobudrati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bo hvalo vedel ¹³ . Ko v Trst Terst per vo zi ¹⁴ , kmalo ¹⁵ pride pek, k ter i ob enim ¹⁷ vso moko kupi, po tem v smehu ¹⁸ vpraša moka r ja: Prodaste ¹⁹ tudi fanta ²⁰ , ki je na vozi, zlo ²¹ mi je v š č;	Neki moka r , k ter i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj, vz e l je deč ka Janeza ² s seboj ³ , k ter ega mati, Neža Svetinka ⁴ ni mogla v č preredit ⁵ . Misli ⁶ je moka r , »Deč e k ⁷ je prid e n ⁸ , t u di zna brati in pisati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bode hvalež e n ¹³ . Ko v Trst pr ivo zi ¹⁴ , k ma lu ¹⁵ pride pek, k ter i ¹⁷ vso moko kupi. Potem za šalo ¹⁸ vpraša moka r ja: »Ali m i prodate ¹⁹ tudi deč ka ²⁰ , ki je na vozu? zel o ²¹ mi je v š č« ²³ , Misli ²² je pek ²³ ,	Neki moka r , k i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj peljal, je v z e l ² s seboj fantiča Janeza ³ , k i ga mati Neža ⁴ ni mogla v e č preredit ⁵ . Moka r ⁶ je misli l : fantič ⁷ je bister ⁸ , zna brati in pisati, t u di ne ko liko laško zna žlobudrati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bo hvalo vedel ¹³ . Ko v Trst pr ivo zi ¹⁴ , pride k ma lu ¹⁶ pek, k ter i ob e ne m ¹⁷ vso moko kupi. Potem v smehu ¹⁸ vpraša moka r ja: »Prodaste ¹⁹ tudi fanta ²⁰ , ki je na vozu? zel o ²¹ mi je	Neki moka r , k i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj peljal, je v z e l ² s seboj fantiča Janeza ³ , k i ga mati Neža Svetinka ⁴ ni mogla v e č preredit ⁵ . Moka r ⁶ je misli l : fantič ⁷ je bister ⁸ , zna brati in pisati, t u di ne ko liko laško zna žlobudrati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bo hvalo vedel ¹³ . Ko v Trst pr ivo zi ¹⁴ , pride k ma lu ¹⁶ pek, k ter i ob e ne m ¹⁷ vso moko kupi. Potem v smehu ¹⁸ vpraša moka r ja: »Prodaste ¹⁹ tudi fanta ²⁰ , ki je na vozu? zel o ²¹ mi je	Neki moka r , k i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj peljal, je v z e l ² s seboj fantiča Janeza ³ , k i ga mati Neža ⁴ ni mogla v e č preredit ⁵ . Moka r ⁶ je misli l : fantič ⁷ je bister ⁸ , zna brati in pisati, t u di ne ko liko laško zna žlobudrati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bo hvalo vedel ¹³ . Ko v Trst pr ivo zi ¹⁴ , pride k ma lu ¹⁶ pek, k ter i ob e ne m ¹⁷ vso moko kupi. Potem v smehu ¹⁸ vpraša moka r ja: »Prodaste ¹⁹ tudi fanta ²⁰ , ki je na vozu? zel o ²¹ mi je	Neki moka r , k i ¹ je poln voz moke v Trst na prodaj peljal, je v z e l ² s seboj fantiča Janeza ³ , k i ga mati Neža ⁴ ni mogla v e č preredit ⁵ . Moka r ⁶ je misli l : fantič ⁷ je bister ⁸ , zna brati in pisati, t u di ne ko liko laško zna žlobudrati, ¹⁰ morebiti ga kam pripravim ¹¹ , da ¹² mi bo hvalo vedel ¹³ . Ko v Trst pr ivo zi ¹⁴ , pride k ma lu ¹⁶ pek, k ter i ob e ne m ¹⁷ vso moko kupi. Potem v smehu ¹⁸ vpraša moka r ja: »Prodaste ¹⁹ tudi fanta ²⁰ , ki je na vozu? zel o ²¹ mi je

Slika 5: Primer iz sopostavitve izdaj Sreče v nesreči od leta 1836 do vključno leta 1991 v orodju LERA.

Sreča v nesreči 1936 (izvirna izdaja)	Sreča v nesreči 1882 (Knjižnica slovenske mladini)	Sreča v nesreči 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov)
in¹ nikoli vesela, tode² ne zavoljo pomankanja³, ali zavoljo dela, skerbi⁴ in truda. Ne misli, da⁵ te nimam rada,⁶ srečna vsaka žena, ktera⁷ ima tako dobrega⁸ in pridnega⁹ moža, kakor si ti. Vesela pa¹⁰ nikoli ne morem biti, v srcu¹¹ me vedno nekaj skrbí, prihodnost premisslujem,¹² in zdi se mi, da naj¹³ bodo velike nesreče zadele¹⁵ in hude nadloge čez naj¹⁶ prišle,¹⁷ in Bog ve¹⁸ kako je to, da sem¹⁹ zavoljo tega vedno žalostna, desiravno prihodnjega²⁰ noben človek ne ve. France²¹ odgovori: Nikar se tega²² ne boj, če hudiga²⁵ zadene, bova²⁶ vse preterpela,²⁷ v Boga zaupajva, na Boga se zanesiva,²⁸ in dobrotljivi Bog naj²⁹ ne bo³⁰ zapustil. Tako dobrotljivo je Bog za naj³¹ do zdej skerbel³², tudi zanaprej naj³³ ne bo zapustil³⁴. Po tem³⁵ pokleketa in³⁶ večerno molitev opravita³⁷ in gresta k pokoju³⁸. Prav³⁹ je res⁴⁰, da⁴¹ na tem svetu ni prave resnične⁴² sreče; to je dobro spoznala Neža⁴³ Svetinka, zato ni bila nikoli vesela. Ravno tisto leto⁴⁴ se je začela huda vojska s Francozom⁴⁵. Estrajski⁴⁶ cesar je veliko soldatov potreboval⁴⁷. Ne le sami	ter¹ nikoli vesela, a io² ne zavoljo pomankanja³ ali zavoljo dela, skrbi⁴ in truda. Ne misli, da⁵ te ne ljubim;⁶ srečna vsaka žena, katera⁷ ima tako dobrega⁸ in pridnega⁹ moža, kakor si ti. A vesela¹⁰ nikoli ne morem biti, v srcu¹¹ me vedno nekaj skrbí, prihodnost premisslujem,¹² in zdi se mi, da¹³ bodo naj¹⁴ velike nesreče zadele in hude nadloge bodo čez naj¹⁶ prišle,¹⁷ in Bog zna¹⁸ kako je to, da sem¹⁹ zavoljo tega vedno žalostna, da-si prihodnosti²⁰ noben človek ne ve.« Fran²¹ odgovori: »Nikoli se²² ne boj tega²³, če naj²⁴ tudi kaj hudega²⁵ zadene, vse bodeva preterpela,²⁷ v Boga zaupajva, na Boga se zanesiva,²⁸ in dobrotljivi Bog naj²⁹ ne bode³⁰ zapustil. Tako dobrotljivo je Bog za naj³¹ do zdej skerbel³², tudi zanaprej naj³³ ne zapusti³⁴. Potem³⁵ pokleketa, opravita³⁶ večerno molitev in gresta počivat³⁸. Res³⁹ je, da⁴¹ na tem svetu ni prave šlanovit⁴² sreče; to je dobro spoznala Svetinka, zato ni bila nikoli vesela. — Tistega leta⁴⁴ se je začela huda vojska z Francozom⁴⁵. Avstrijski⁴⁶ cesar je obilo vajakov potreboval⁴⁷. Ne le sami	in¹ nikoli vesela, toda² ne zavoljo pomankanja³ ali zavoljo dela, skrbi⁴ in truda. Ne misli, da⁵ te nimam rada;⁶ srečna vsaka žena, katera⁷ ima tako dobrega⁸ in pridnega⁹ moža, kakor si ti! Vesela pa¹⁰ nikoli ne morem biti, v srcu¹¹ me vedno nekaj skrbí, prihodnost premisslujem¹² in zdi se mi, da naj¹³ bodo velike nesreče zadele in hude nadloge nad naj¹⁶ prišle;¹⁷ in Bog ve,¹⁸ kako je to, da sem¹⁹ zavoljo tega vedno žalostna, dasiravno prihodnjega²⁰ noben človek ne ve.« France²¹ odgovori: »Nikar se tega²² ne boj, če naj²⁴ tudi kaj hudega²⁵ zadene, bova²⁶ vse preterpela;²⁷ v Boga zaupajva, na Boga se zanesiva in dobrotljivi Bog naj²⁹ ne bo³⁰ zapustil. Tako dobrotljivo je Bog za naj³¹ do zdej skerbel³²; tudi za naprej naj³³ ne bo zapustil.³⁴ » Potem³⁵ pokleketa in³⁶ večerno molitev opravita³⁷ in gresta k pokoju³⁸. Prav res³⁹ je, da⁴¹ na tem svetu ni prave resnične⁴² sreče; to je dobro spoznala Neža⁴³ Svetinka, zato ni bila nikoli vesela. Ravno tisto leto⁴⁴ se je začela huda vojska s Francozom⁴⁵. Avstrijski⁴⁶ cesar je potreboval

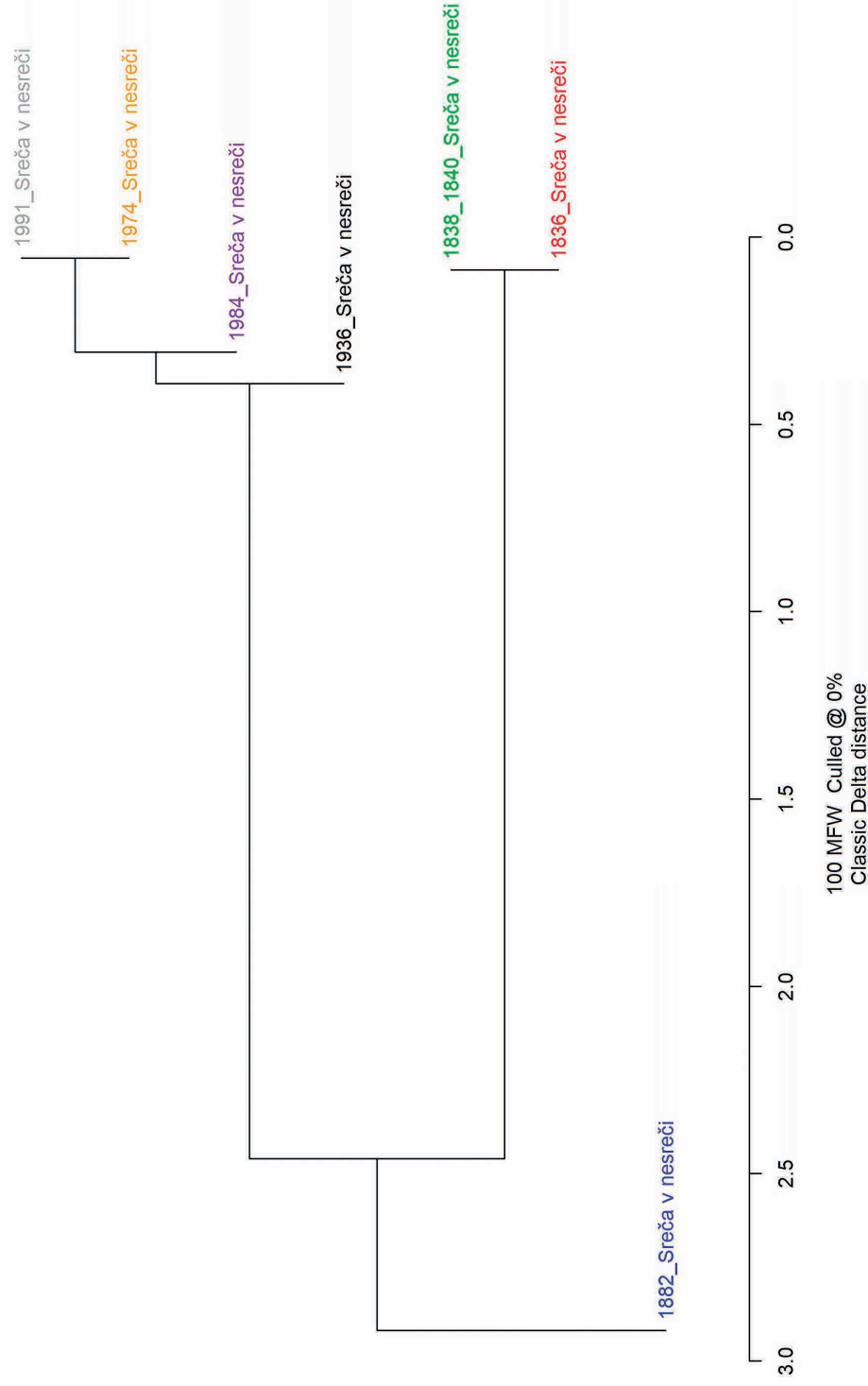
Slika 6: Kolacija izvirne izdaje ter izdaj iz leta 1882 in 1936, kjer je v izvirni izdaji ta segment stran 8, v izdaji iz leta 1882 je isto besedilo na straneh 12 in 13 ter v izdaji iz leta 1936 na straneh 40 in 41.

Ko se je Pavle na pot spustil in premišljeval, kam bi se obemrl¹ in šel službe iskati, je naravnost proti Dunaju pomeril. Rekel je sam per² sebi: Dunaj je veliko mesto, veliko je tam ljudi, še čez tri sto tav³en⁴ ih je; gotov⁵ je tudi med tolikim številam⁶ veliko dobrih in usmiljenih. Kdo ve, če ne najdem kakiga⁷ dobrotnika, de⁸ mi pomaga še viks⁹ šole izdelati? Nekaj pa, ker sim¹⁰ že veliko se¹¹ naučil, bom sam š¹² perstuzil¹³, bom otroke učil. Pavle gre počasu¹⁶, pot mu je bila težavna, ker ni bil vaje, vedno¹⁷ je mogel¹⁸ počivati. Kmal¹⁹ ga je tudi pomanjkanje začelo nadležat²⁰. Ker je Pavle ponižin bil²¹, je zvečer šel vselej v kako kmeti²²sko hišo, kjer je več²³ del²³ dobre ljudi našel. Kaj lepiga njim²⁴, je bral iz bukvic, ali pa tudi kaj povedal. Radi so ga poslušali z veseljem ga²⁶ prenočil²⁷ in mu večerjo in zjutre²⁸ kosilo dali, brez²⁹

Ko se je Pavle na pot spustil in premišljeval, kam bi se obrnil¹ in šel službe iskati, je naravnost proti Dunaju pomeril. Rekel je sam pri² sebi: »Dunaj je veliko mesto, veliko je tam ljudi, še čez tri sto tisoč³ jih je! Gotovo⁴ je tudi med tolikim številom⁶ veliko dobrih in usmiljenih. Kdo ve, če ne najdem kakega⁷ dobrotnika, daš mi pomaga še višje⁹ šole izdati? Nekaj pa, ker sem se¹⁰ že veliko naučil, si¹² bom sam prislužil¹³, ko¹⁴ bom otroke učil, da¹⁵ Pavle je hodil počasi¹⁶, pot mu je bila težavna, ker ni bil vajen. Vedno¹⁷ je moral¹⁸ počivati. Kmal¹⁹ ga je tudi pomanjkanje začelo nadlegovati²⁰. Ker je bil Pavle ponižen²¹, je zvečer šel vselej v kako kmečko²² hišo, kjer je večidel²³ dobre ljudi našel. Kaj lepega jim²⁴ je bral iz bukvic, ali pa tudi kaj povedal. Radi so ga poslušali²⁵ z veseljem prenočili in mu večerjo in žnura²⁶ kosilo dali, ne²⁹

[illegible]

Slika 7: Kolacija in izpis kritičnega aparata za izvirno izdajo Sreče v nesreči (1836) in izdajo iz leta 1974.

Slika 10: Vizualizacija podobnosti med izdajami Streče v nesreči od 1836 do 1991 na podlagi stilometrične analize (100 najpogostejših besed, statistično merilo delta).

Sreča v nesreči 1836 (izvirna izdaja)	Sreča v nesreči 1882. (Knjižnica slovenske mladini)	Sreča v nesreči 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov)	Sreča v nesreči 1974 (Knjižnica Kondor)	Sreča v nesreči 1984 (Hram)	Sreča v nesreči 1991 (Slovenska povest)
Sreča v Nesreči, ali POPISVANJE čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatom. ¹	Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Poučenje starim in mladim, ubožnim in bogatim. ¹	Sreča v nesreči ¹	Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim. ¹	Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim. ¹	Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim. ¹

Slika 11: Prikaz sprememb naslova v izdajah Sreče v nesreči.

Apes academicæ

6

Urednik zbirke

Luka Vidmar

Andrejka Žejn

IZHODIŠČA SLOVENSKE PRIPOVEDNE PROZE:
DVESTOLETNA TRADICIJA SLOVENSKE PRIPOVEDNE PROZE
OD SREDINE 17. DO SREDINE 19. STOLETJA

Uredil

Luka Vidmar

Recenzenta

Miran Hladnik

Matija Ogrin

Prevod povzetkov

DEKS (*angleščina*) in Ana Monika Habjan (*nemščina*)

Oblikovanje in prelom

Studio Jančič

Izdajatelj

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Za izdajatelja

Oto Luthar

Založila

Založba ZRC

Za založbo

Oto Luthar

Glavni urednik založbe

Aleš Pogačnik

Tisk

Birografika Bori, d. o. o.

Naklada

200 izvodov

Prva tiskana izdaja, prvi natis

Druga e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789610510277>

Ljubljana 2025

*Viri v knjigo vključenega slikovnega gradiva so navedeni v pripisih ob slikah; slike so objavljene
z dovoljenjem ali pa so v prostem dostopu.*

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega projekta Izhodišča slovenske pripovedne proze (Z6-9385) (2018–2020) in raziskovalnega programa Literarnozgodovinske, literarnoteoretične in metodološke raziskave (P6-0024), ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Andrejka Žejn je raziskovalka na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Diplomirala je iz slovenskega jezika s književnostjo ter primerjalne književnosti in literarne teorije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Doktorirala je na isti fakulteti s področja jezikoslovja na temo leksike v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem. V času doktorskega študija se je izobraževala in bila projektna sodelavka na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu v Avstriji. Ukvarja se s pripravo elektronskih in knjižnih znanstvenokritičnih izdaj slovenskih rokopisov 18. stoletja ter njihovo literarno-jezikoslovno analizo, razvojem slovenske pripovedne proze do sredine 19. stoletja ter vprašanji slovenske neoavantgardne literature z vidika kvantitativnih analiz. Tudi sicer v svoje raziskave vpeljuje metode digitalne humanistike in je soavtorica več slovenskih literarnih elektronskih korpusov. Nedavno je kot sourednica (z Matijo Ogrinom) objavila znanstvenokritično izdajo *Poljanskega rokopisa* (2025) ter kot urednica celotni opus Janeza Ciglerja v dveh knjigah *Zbranega dela* (2024, 2025).

»Čeprav so bile *Sreči v nesreči* očitane številne pomanjkljivosti, ima delo z uvrstitvijo v pregled razvoja slovenske literature in v zbirke slovenske kano-nizirane literature ključno mesto v zgodovini slovenske pripovedne literatu-re, in sicer ravno ali zgolj zaradi “neprevedenosti” med številnimi prevede-nimi pripovednimi deli, ki so nastala v fazi intenzivnega prevajanja kot (pred)stopnje oblikovanja slovenščine kot kulturnega jezika. Umanjkanje konkretnega nemškega izvirnika je bila najvišja stopnja dokazovanja zmož-nosti slovenščine, poudarilo je razmejitev in odcepitev od dominantne nem-ščine ter zasnovalo nov pogled na prevod v sistemu slovenske literature.«

»To navidezno neskladje med implicitnim ali eksplicitnim izločanjem *Sreče v nesreči* iz sistema mladinske literature ter zgolj posrednim uvrščanjem v izho-dišča tega istega sistema je mogoče razrešiti s pristopom, ki vprašanje razmer-ja med otroško in odraslo literaturo – podobno kot vlogo prevoda – opazuje zgodovinsko, nenormativno in v družbenem kontekstu. Z zavedanjem, da se meje med obema sistemoma v zgodovinski perspektivi spreminjajo, dihoto-mije med otroško in mladinsko literaturo ter literaturo za odrasle ne moremo posplošiti v splošno veljavno normo. *Sreča v nesreči* kot delo, namenjeno “dvoj-nemu bralskemu krogu”, se uvršča v skupni sistem mladinske literature in literature za odrasle oz. “preprosto ljudstvo”, ki je obstajal znotraj literarnega polisistema v prvi polovici 19. stoletja, in kljub temu upravičeno ostaja pred-met literarne vede, ki obravnava t. i. literaturo za odrasle.«

ISBN 978-961-05-1026-0 21€

Založba ZRC